JAARBOEK

heemkundekring het land van gastel

1987

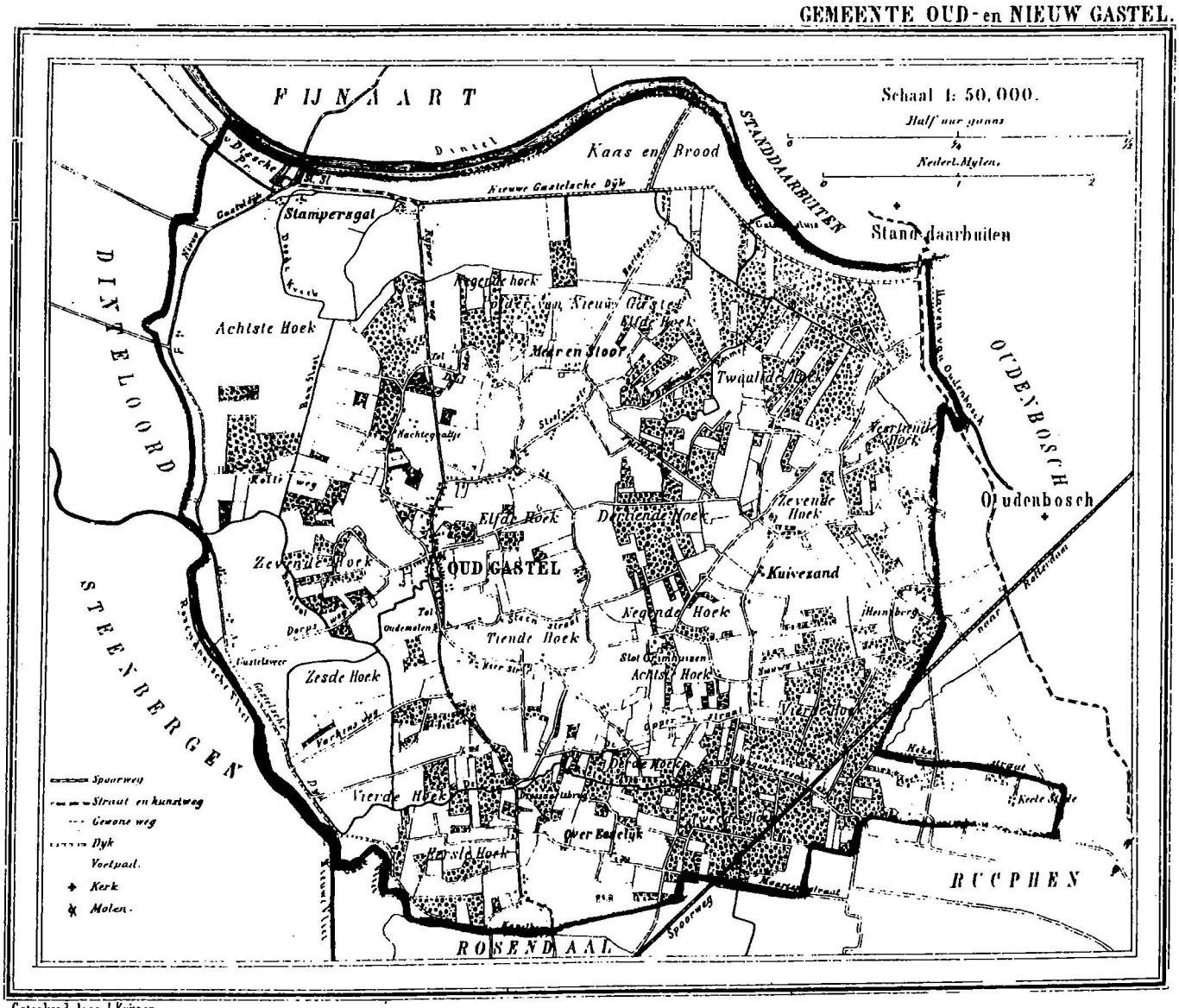

Geteekend door J. Kuijper

3312 Bunders, 3250 Inwooners

V O O R W O O R D

Wij bieden u hierbij, geachte lezers en lezeressen, graag het Jaarboek 1987 aan, van onze Heemkundekring "Het Land van Gastel". Wij hopen, dat u het allen met grote belangstelling zult lezen. Het bevat ons inziens weer de nodige variatie aan onderwerpen uit het Gastels verleden.

Bij sommigen van u roept het lezen misschien de nodige herinneringen op aan vroegere gebeurtenissen.
Bij anderen zal het wellicht nog meer aandacht en interesse kweken voor het dorp en het dorpsleven van Oud Gastel.

Een woord van dank past tot slot aan allen, die hebben bijgedragen aan dit Jaarboek 1987.

De redactie houdt zich aanbevolen voor eventuele nieuwe medewerkers (sters), die zich met haar willen verdiepen in het Gastelse verleden.

Wij wensen u veel leesgenot toe.

F. van Merrienboer,
voorzitter.

JEUGDVERENIGING "DE JONGE WACHT", AFDELING OUD GASTEL

1936 - 1941

Waarschijnlijk moet de St. Jozefgezellenvereniging worden gerekend tot een der oudste vormen van een mannelijke katholieke jeugdbeweging in Nederland.
Rond het midden van de vorige eeuw werden deze verenigingen in Duitsland gesticht door Adolf Kolping (1813-1865), een schoenmakersgezel die later priester zou worden in het aartsbisdom Keulen. Kolping's ideeën waren sociaal gericht en zijn bedoeling was dan ook de jeugdige katholieke gezellen, die in vakopleiding waren bij de diverse particulieren, te verenigen in een afzonderlijk gebouw (het Kolpingshuis) en daar een geestelijke en maatschappelijke begeleiding te bieden, waarbij tevens de mogelijkheid bestond voor een gepaste ontspanning en culturele vorming. Deze wijze van jeugdzorg werd in 1868 ook in Nederland geïntroduceerd. Alleen in de grote steden vond de organisatie weerklank, de meeste middelgrote en zeker de kleinere plaatsen werden door Kolping's idealen echter niet bereikt. Voor een algemene landelijk opgezette katholieke jeugdbeweging was de tijd nog lang niet rijp.

Eerst toen paus Leo XIII in 1891 zijn encycliek Rerum Novarum uitvaardigde, waarin werd gewezen op de ernst van de sociale problematiek en het recht op een menswaardig bestaan voor de arbeidersklasse, werd het Nederlandse katholieke volksdeel zich bewust van het feit, dat het zich diende te organiseren in verenigingen die hun belangen het beste konden behartigen. De katholieke voormannen, met aan het hoofd het Nederlandse episcopaat, beseften terdege dat naast de volwassenen, ook de jeugd moest worden betrokken bij een organisatie, die er op gericht was de idealen, omschreven in Rerum Novarum, in de toekomst mede te realiseren. Wie de jeugd heeft, heeft immers de toekomst.

Er moest een eigen katholieke mannelijke jeugdvereniging worden opgericht. De leiding hiervan zou dienen te berusten bij de kerkelijke overheid. Het duurde nog tot 1903 eer er in iedere parochie Aloysiusverenigingen, ook patronaten genoemd, werden opgericht. Ze vormden het begin van een jeugdzorg voor jongens tussen de 12 en de 18 jaar.

De patronaten beoogden tevens het tegengaan van de toenemende baldadigheid en het beteugelen van een stijgend drankmisbruik bij de jeugd, door een gepaste ontspanning te bieden in een afzonderlijk gebouw. Er werd ook aan culturele vorming gedaan door middel van toneel, muziek en gymnastiek. Voorbereiding op het volle leven en de daarmede gepaard gaande ontwikkeling op het terrein van de sociale organisatie ontbrak in het programma van de patronaten.

Jarenlang was het St. Aloysiuspatronaat de jeugdvereniging bij uitstek in de parchies van de Nederlandse kerkprovincie. Op den duur kon echter deze vorm niet helemaal meer voldoen aan de bij de kerkelijke en maatschappelijke instellingen levende gedachte van automatische doorstroming van leden der jeugdbeweging naar de nog steeds in ontwikkeling zijnde standsorganisaties.

Naast de patronaten kwamen er ook nog andere vormen van jeugdbeweging. In Tilburg onstond reeds in 1913 een katholieke verkennersgroep. Een zelfde vereniging werd in 1915 in Rotterdam opgericht. Hierbij diende als voorbeeld de in Engeland door Lord Baden Powell opgerichte Boy scouts. De verkennerij ondervond wel belangstelling bij de jeugd in de stad, doch voor de jongens van het platteland bleek de vereniging toch te elitair en ze waren dan ook hierin weinig geïnteresseerd.

Er verscheen in 1913 voor het eerst een weekblad voor de hele georganiseerde R.K. Mannelijk Jeugd in Nederland. Het droeg de naam "De Jonge Wacht" en stond onder redachtie van M.R. Reijssen te Nijmegen en I.H. van den Berg te Utrecht.
De verspreiding van dit jeugdweekblad vond plaats via de patronaten.

Reeds geruime tijd was er in ieder bisdom een katholieke jongenscentrale opgericht, waarbij alle parochiële patronaten waren aangesloten die, in feite dus tesamen, de patronatenbond vormden. Deze diocesane bonden waren met hun afgevaardigden weer verenigd in een "Centraal Comité", het overkoepelend orgaan van de katholieke jongenscentrales. Er viel dus wel vooruitgang in de ontwikkeling van de jeugdorganisatie te bespeuren al bleef een en ander voorlopig nog op patronaatsniveau. Het valt echter niet te ontkennen dat de patronaten, met hun beperkte mogelijkheden, zeer goed werk hebben verricht en als basis hebben gediend voor de ontwikkeling van de latere jeugdbeweging in Nederland.

De door paus Pius XI in 1931 uitgevaardigde encycliek "Quadragesimo Anno" werkte versnellend op de jeugdorganisatie. De encycliek maakte de balans op van de maatschappelijke en sociale ontwikkelingen gedurende de veertig jaar na het verschijnen van "Rerum Novarum" en bevatte onder meer richtlijnen voor de ordening van het bedrijfsleven en de oprichting van bedrijfschappen. De interpretatie van de richtlijnen, genoemd in de encycliek, resulteerde in de oprichting van mannelijke jeugdstandsorganisaties zoals de Jonge Middenstand, de Jonge Werkman en de Jonge Boerenstand, alles in rooms-katholiek verband. Bij deze organisaties kon men eerst als lid worden toegelaten op 17 of 18-jarige leeftijd. Er resteerde echter nog een manko waarin moest worden voorzien, met name een jeugdorganisatie voor de 12 tot 17-jarigen, die tevens als bron kon dienen voor de doorstroming naar de jeugdstandsverenigingen, welke op hun beurt de toetreding tot de grote vakorganisaties gingen bevorderen.

Nog in het begin der dertiger jaren kwam er een katholieke jeugdorganisatie voor 12 tot 17-jarige jongens. Zij werd "De Jonge Wacht" genoemd, de naam die was overgenomen van het reeds lang bestaande weekblad voor de mannelijke georganiseerde jeugd.
Wanneer deze werd opgericht en landelijke bekendheid kreeg is uit de ter beschikking staande gegevens niet te achterhalen. Naar alle waarschijnlijkheid is "De Jonge Wacht" voortgekomen uit de bestaande patronaten. Het is wel bekend dat de organisatie berustte bij de Katholieke Jongens Centrale, toen gevestigd te Gaanderen. Net als bij de patronaten waren er vijf diocesane bonden, gevestigd in de bisschopssteden, met als overkoepelend orgaan het "Centraal Comité", waarin de afgevaardigden van de bonden als leden fungeerden.
In de genoemde Jongens Centrale waren eveneens organisatorisch ondergebracht: de patronaten, de Kruisvaart en nog enkele jeugdverenigingen met afwijkende namen. Ten opzichte van "De Jonge Wacht" wordt thans de toenmalige wijze van organiseren door de buitenstaander toch als verwarrend ervaren en geeft tevens de indruk van gebrek aan uniformiteit bij een landelijke jeugdbeweging.

Bij "De Jonge Wacht" konden jongens van elf en twaalf jaar als adspirantlid van de vereniging worden aangenomen.
Ze kregen ook een uniform bestaande uit een oerdegelijke zwarte broek met leren riem, grijze kousen met een groene boord, een donkergroene blouse, een rode stropdas en een zwartfluwelen muts met gele biezen.

De jeugdorganisatie bevatte elementen uit de padvinderij en streefde een aantal doelstellingen na, onder andere:

a. vorming van jeugdigen in de geest van de Katholieke Aktie;
b. bevordering van het buitenleven (in de natuur);
c. culturele vorming door lied, toneel, sport en spel;
d. het aanleren van bijzondere handvaardigheden, zoals morsetekens, E.H.B.O., knopen leggen, koken etc.;
e. het aankweken van saamhorigheidsgevoel, goede kameraadschap en het werken in teamverband;
f. uiteindelijke doorstroming naar en aansluiting bij de jongerenstandsorganisaties.

De adspiranten werden na drie maanden, in welke periode door hen aan bepaalde vaardigheidseisen moest worden voldaan, op feestelijke wijze als "Jonge Wachter" geïnstalleerd. Afhankelijk van het aantal leden, dienden er groepen te worden gevormd welke uit niet meer dan 10 personen mochten bestaan. Aan iedere groep werd tevens een groepsleider toegevoegd, waarbij de leiding van de groep berustte. De groepsleider moest eerst een speciale opleiding volgen om als zodanig te mogen optreden.

De bisdommen Utrecht, Haarlem, Den Bosch en Roermond konden zich al direct over een behoorlijke belangstelling van de jeugd voor de Jonge Wacht verheugen. Het bisdom Breda kwam iets trager op gang en het duurde dan ook langer eer de parochiële afdelingen tot stand kwamen.
In 1934 vertoonde de diocesane bond Breda voor het eerst een duidelijker beeld van de groei en ontwikkeling van de afdelingen.
Op 3 februari 1934 werden 26 leden geïnstalleerd te Etten en op 17 februari was de eerste aanneming van adspiranten in Ginneken. Er bestond in die periode ook al een afdeling in Oosterhout. De reeds bestaande afdeling Nieuw Vosmeer organiseerde voor zijn 72 leden op tweede Paasdag zelfs een eierzoekwedstrijd. Te Nispen was waarschijnlijk nog geen afzonderlijke afdeling Jonge Wacht, want men vierde daar op 6 juli het feest van St. Donatus, patroon van het "jongenspatronaat". Hierbij werden de "patronaatsbeloften" hernieuwd.
Begin augustus droeg de afdeling Wouw het overleden medelid Cornelis Luijks ten grave.

Dezelfde afdeling kreeg in september weer aanmelding van een aantal adspiranten. In die maand vond ook te Ginneken wederom aanneming plaats van leden.
Bij de half mei, op het diocesaan bureau van het Centraal Comité, gehouden jaarvergadering van de Katholieke Jongens Centrale in Den Haag, met een vertegenwoordiging van de bestuurders van de vijf diocesane bonden, konden de volgende ledentallen voor de Jonge Wacht worden vastgesteld:

Utrecht	: 5763 leden	Roermond	: 6237 leden
Haarlem	: 10912 leden	Breda	: 4630 leden
Den Bosch	: 7723 leden.		

Uit de cijfers bleek, dat de Bredase Bond het laagste ledental had en de bisschop meende de zieleherders van de achtergebleven parochies te moeten aktiveren om tot oprichting van afdelingen Jonge Wacht over te gaan.

Door de toenmalige pastoor van de parochie H. Laurentius te Oud Gastel werd kapelaan P. v.d. Elzen aangewezen om de oprichting van de afdeling voor te bereiden. De kapelaan, geassisteerd door Piet Cornelissen, leider van de Katholieke Actie in de parochie en nog enkele anderen, besloten in een op 10 februari 1936 gehouden bijeenkomst, broeder Theophile aan te zoeken mede te werken bij de oprichting van een afdeling Jonge Wacht en daarvoor een aantal jongens aan te werven.
Als broeder-onderwijzer had Theophile veel ervaring in de omgang met de jeugd en werd dus het meest geschikt geacht om leiding te geven aan de Jonge Wachters.
Door onverwachte omstandigheden had kapelaan Van den Elzen zich teruggetrokken en werd vervangen door de nieuwe kapelaan R. Peters, die zich bijzonder inzette om de afdeling Jonge Wacht in Oud Gastel van de grond te krijgen.
Er vond op 27 februari 1936 een conferentie plaats waaraan kapelaan Peters, Piet Cornelissen, broeder Theophile en kapelaan Smoor uit Hoeven (als iets meer deskundige) deelnamen.
Op deze bijeenkomst werd br. Theophile opgedragen met de werving van leden te beginnen.
Broeder Theophile nam op 1 maart het initiatief en vertelde de jongens van de 8e klas der lagere school wat de jeugdvereniging "De Jonge Wacht" betekende en dat er een afdeling in Oud Gastel zou worden opgericht. Zondags in het klein patronaat herhaalde hij nogmaals wat

in de klas was verteld en voegde er aan toe dat zij die er iets voor voelden en van thuis toestemming kregen zich de komende week bij hem konden opgeven.
In de week van 1 tot 8 maart gaven zich Janus van Bavel, Frans Luijckx, Karel Paantjens, Janus van de Kasteele en Wim Smits als lid op. Op 8 maart kwamen Kees Kop, Adrie Hagenaars en Rinus Vergouwen zich nog aanmelden. Tijdens de bijeenkomst op die dag werd medegedeeld dat de contributie was vastgesteld op 5 cent per week en tevens dat er gespaard moest worden voor de aanschaffing van een uniform, waartoe spaarkaarten werden uitgereikt. Bij de leiding konden spaarzegels worden gekocht van 5, 10 en 25 cent om op de kaarten te plakken, zodat voor de installatie een bedrag van ƒ 7,50 was bijeengebracht, zijnde de kosten van een uniform.

André de Wolf, jeugdleider in het bisdom Breda, bezocht op 9 maart de instructiebijeenkomst van de nieuwe groep, waarbij hij in een toespraakje de aanwezigen enthousiast maakte voor de jeugdbeweging. De tot directeur van de afdeling benoemde kapelaan Peters ging op huis- en kennismakingsbezoek bij de aangemelde leden en deelde bij die gelegenheid de ouders mede, dat op woensdag 25 maart om 6 uur de eerste officiële bijeenkomst van de afdeling Jonge Wacht zou worden gehouden. Op die bijeenkomst waren, behalve de reeds eerder genoemde leden, nog een aantal nieuwkomers aanwezig, met name Rinus van Unen, Frits Slootmans, Jan van Hooydonk, Leo Melsen, Jan Sweere, Henk v.d. Lint en Cor Rebbens.
Vanaf die datum waren deze jongens adspiranten, doch na drie maanden, waarin aan bepaalde vaardigheidseisen moest worden voldaan, zouden ze als Jonge Wachters officieel worden geïnstalleerd.

Er volgden tal van aktiviteiten. Onder leiding van directeur Peters en br. Theophile werd op 17 april een fietstocht georganiseerd naar het trappistenklooster in Zundert. In de maand mei moest het seinen worden geleerd met punten en strepen die de letters van het alfabet voorstelden.
Omdat elke groep uit niet meer dan 10 leden mocht bestaan, werden er op 16 mei twee groepjes gevormd. De eerste groep kreeg de naam St. Leurentiusgroep en de tweede was de St. Bernardusgroep.
De afdeling kreeg ook een standaardvlag, die alleen bij bijzondere gelegenheden mocht worden gebruik. Elke groep had nog zijn eigen groepsvlag en beschikte daarnaast over seinvlaggen en een werkvlag.

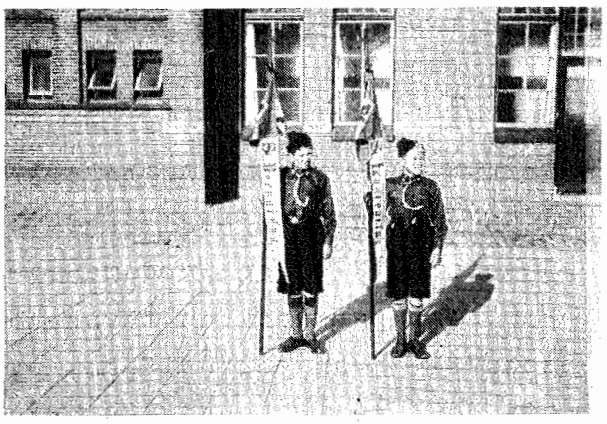

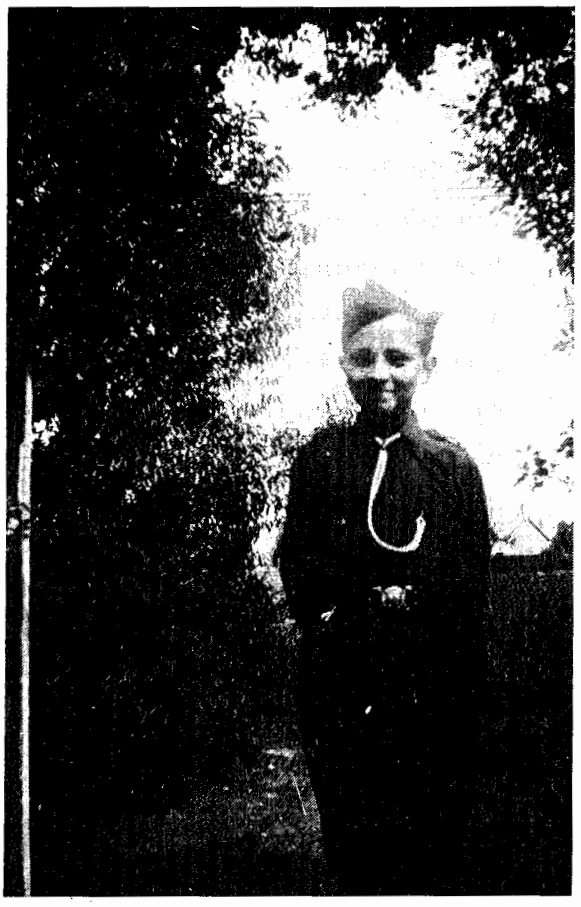

Janus van Bavel en Rinus van Unen.
St.Laurentius en St.Bernardusgroep
15 juni 1936.Rechts Karel Paantjens.

Op 29 mei werden er 15 uniformen afgeleverd voor in totaal *f* 100,85. De uniformen konden op 3 juni in het patronaat worden gepast en daarna mee naar huis genomen.

Als inleiding op de officiële installatie zegende de directeur op 13 juni de standaardvlag, de uniforminsignes en de riemen. Na een plechtig lof vond op 14 juni in de patronaatzaal de installatie plaats van de eerste 15 Jonge Wachters van de afdeling Oud Gastel. Behalve de ouders van de jongens waren daarbij ook nog aanwezig de afdeling Jonge Wacht uit Oudenbosch en een aantal genodigden. Directeur kapelaan Peters zegende de emblemen met het Christus-monogram en speldde deze op de kleding van de Jonge Wachters. Daarna volgde de aflegging van de belofte van trouw aan God en aan de wet met de hand op de standaardvlag.
De groepsvlaggen werden nog afzonderlijk gewijd.
Na afloop van dit serieuze gedeelte kwamen de felicitaties, uitgesproken door pastoor Ant. Mouwen, broeder Paschalis uit Oudenbosch, de heer A. Nuchelmans, hoofd der school en Piet Cornelissen, leider van de Katholieke Actie.
De feestelijke middag werd hierna voortgezet met samenzang en het uitvoeren van enkele spelen door de afdelingen Oud Gastel en Oudenbosch.

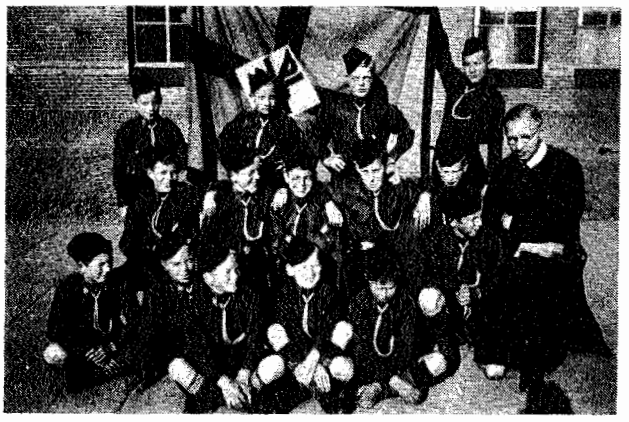

Installatie afdeling Jonge Wacht
op 15 juni 1936.
onderste rij,zittend v.l.n.r.
R.van Unen,R.Vergouwen,J.van Bavel,
L.Melsen,C.Rebbens.
tweede rij,knielend v.l.n.r.W.Smits
H.van de Lint,F.Luijks,J.Sweere,J.van
Hooijdonk,A.Hagenaars,Br.Theophile
laatste rij,v.l.n.r.J.van de Kasteele
K.Paantjens,K.Kop,F.Slootmans.

In de week volgende op de installatiezondag (van de 14 tot en met 20 juni) werden weer 16 adspirantleden aangenomen. Zij kwamen onder het leiderschap van broeder Gerardus, die inmiddels hiervoor was aangezocht.
In de Cistercienser Abdij van Bornhem was Hubertus Indeweij, Gastelaar van geboorte, in de maand juni 1936 tot prelaat verkozen. Bij het bezoek aan zijn geboorteplaats, tevens cisterciënserparochie, op 20 juni werd hij op plechtige en feestelijke wijze door de Gastelaren ontvangen. De Jonge Wächters vormden bij de ingang van de pastorie een erehaag.
Ter gelegenheid van het feest van het H. Hart op 21 juni betrok de Jonge Wacht de erewacht bij het H. Sacrament in de kerk. Daarna waren ze weer present bij de hulde aan het H. Hart bij het beeld van de Goede Herder aan de Dorpsstraat.

Ook buiten de eigen gemeente werd deelgenomen aan diverse aktiviteiten. Twee groepen bezochten op 6 augustus de grote Districtsbuitendag en konden bij de daar gehouden wedstrijden beslag leggen op een derde plaats.

Te Capelle bij Antwerpen, waar op het terrein van het klooster van de Broeders van Barmhartigheid op 28 augustus een bivakdag werd georganiseerd, mocht de St. Laurentiusgroep van Broeder Overste een wimpel in ontvangst nemen.

Jonge wacht op kamp rond Huibergen.

Met uitzondering van de feestelijkheden rond de verloving van Prinses Juliana waren er in de maanden september en oktober geen bijzondere gebeurtenissen, waarbij de Jonge Wacht als deelnemer was betrokken.
De vereniging bloeide en het aantal leden bleef groeien.
Op 25 oktober vond er weer een installatie plaats van 16 nieuwe leden. Het werden de Willebrordus en de Bonifaciusgroep. De twee oudste groepen voerden bij deze feestelijke gelegenheid met veel succes het toneelstuk "De inbraak in het groepslokaal" op.
Broeder Gerardus zorgde voor de nodige afwisseling in het programma met een aantal zang-, dans- en gymnastieknummers. De uitvoering viel bij het talrijke publiek (400 personen) bijzonder in de smaak.

Alle groepen maakten op 28 december per fiets een excursie naar de Moerdijkbrug. Vandaar ging het naar de K.J.V.-Centrale te Ginneken waar de ontvangst door de diocesaan directeur Van Campen en de leider Gabriël Lockefeer bijzonder hartelijk was. Na het eten van de meegebrachte boterhammen volgde er een inspectie door de heren Martens en Baten. De middag werd verder gevuld met zang, dans en spel.
Door een felle koude aanvaardden de Jonge Wachters, wederom per fiets, de terugtocht naar Oud Gastel.
De laatste bijeenkomst van 1936 was op 30 december.

Het jaar 1937 begon feestelijk. Prinses Juliana trad op 7 januari in het huwelijk met Prins Bernhard.

Daarop volgde al spoedig vastenavond met het voor de parochianen traditionele veertigurengebed in de kerk. Om alle leden van verenigingen de gelegenheid te geven om aan de aanbidding deel te nemen werden er zelfs schema's opgesteld waarbij de uren waren aangegeven waarop de belanghebbenden in de kerk aanwezig behoorden te zijn. Als vereniging had ook de Jonge Wacht zijn biduren. Volledig in uniform en verdeeld in groepen werd de aanbidding gehouden in de kapel bij de Eerwaarde Broeders.
De maanden februari en maart, waarin de veertigdaagse vasten viel, dienden als voorbereiding op het Paasfeest. Veelvuldig moest er worden gerepeteerd voor de opvoering van het toneelspel "De Rattenvanger van Hamelen" op Tweede Paasdag en met Beloken Pasen.

Tijdens de paasvakantie volgde de onderwijzer "meester" M. Aarsen een leiderscursus in Ginneken. Dit betekende dat zich weer 17 jongens kwamen aanmelden, die onder zijn leiding deel gingen uitmaken van de Jonge Wacht in Oud Gastel. In april telde de afdeling 48 leden.
Niet alleen voor de nieuwe leider M. Aarsen, maar ook voor de gehele Jonge Wacht was de 2de Pinksterdag bijzonder feestelijk. Toen vond de installatie van de volledig in uniform gestoken leider op plechtige wijze plaats. Daarna trokken alle Jonge Wachters, met en zonder uniform, in optocht naar het Mariakapelletje op de Stoof. Daar verrichtte directeur kapelaan Peters de toewijding van de vereniging aan de H. Maria en werd aan de eerste 15 Jonge Wachters het 2e rang groene koord uitgereikt. Vele ouders en talrijke andere belangstellenden waren bij deze gebeurtenis aanwezig.

In juni zou er, volgens eerder gemaakte afspraken, een driedaags bezoek worden gebracht aan de Paters van het Goddelijk Woord te Uden. Het Districtsbestuur deelde echter mede dat de excursie niet door mocht gaan omdat de deelnemers de 1e rang nog niet hadden behaald. Directeur Van Campen te Breda kwam echter met het voorstel om een excursie te maken naar het nieuwe buitencentrum "Onze Lieve Vrouw ter Duinen" in Ossendrecht. Dit aanbod werd gaarne aanvaard en op zondag 20 augustus gingen er 20 Jonge Wachters van Oud Gastel naar Ossendrecht voor een driedaags bivak. Bij de aldaar gehouden wedstrijden werd de Gastelse St. Laurentiusgroep met 112 punten winnaar van de wisselvlag. Er streden 10 groepen om die vlag en Oud Gastel met het meeste succes.

Een jaar lang zou de behaalde trofee vol trots aan de standaardvlag mogen prijken. Deze overwinning werd later gevierd met een tractatie op aardbeien. De kosten van dit bivak bedroegen *f* 7,50 per persoon, een toch nog aanzienlijk bedrag voor die tijd. Het vervoer van en naar Ossendrecht geschiedde met de autobus van Bart Vissenberg uit Stampersgat. Voor deze reiskosten werd uit de verenigingskas een bedrag van *f* 27,50 betaald.

Op 25 september vond de installatie plaats van twee nieuwe groepen, met name de St. Jan Berchmansgroep en de Tarcisiusgroep. Hierbij waren, behalve de ouders van de jongens, ook tegenwoordig de heer pastoor Mouwen, de heer B. van Leengoed als leider van de Katholieke Actie en talrijke genodigden. Het was weer een bijzonder plechtige gebeurtenis.
Voor een uitverkochte zaal gaf de afdeling haar eerste winteruitvoering. Opgevoerd werden de door broeder Theophile geschreven toneelstukken "De wraak van de G.L." en "Inbraak in het groepslokaal". Het geheel werd omlijst met gymnastiekoefeningen en besloten met de tradionele pyramide. De genoemde stukken kregen een herhaling op 12 december te Stampersgat ter gelegenheid van de installatie van de Jonge Wacht aldaar.
Het jaar 1937 liep ten einde. Voor de vereniging was het zeer vruchtbaar geweest.

De maand januari van 1938 verliep zoals gewoonlijk met de bijeenkomsten in het verenigingslokaal waar de onderscheidene groepen zich bezig hielden met zang, spel, toneel en figuurzagen. Het einde van de maand bracht een verrassing, want op 31 januari werd prinses Beatrix geboren. Nederland geraakte in feeststemming. Spontaan ontstonden er op 1 februari oranjefeesten. Bij die gelegenheid waren ook de Jonge Wachters present om op eigen wijze een muzikale optocht te houden.
De volgende maanden stonden vooral in het teken van de oefening in het spoorzoeken, het seinen met de vlag overdag en in het donker met een zaklantaarn. In die periode gaf het spel "De Rover", dat 's avonds in het donker op het voetbalterrein werd gespeeld, veel spanning. De meeste bij dit spel betrokken jongens "knepen hem als een (kieken) dief", zoals dat toen heette.

Na twee jaar, op 15 juni 1938, kregen de St. Laurentius- en de St. Bernardusgroep, als oudste leden, de rode koorden.
Op 18 en 19 juni werd een bivak opgeslagen in een boerenschuur te Meerseldreef. 's Nachts barstte er een zwaar onweer los en de jongens waren behoorlijk angstig. Het liep echter allemaal goed af.

Nog steeds mocht de vereniging zich over een bijzondere belangstelling verheugen. Op 28 juni, Christus Koningdag, vond wederom de installatie van twee groepen plaats, het waren de Aloysius- en de Stanislausgroep.

Voor en tijdens de grote vakantie, in de maanden juli en augustus, begonnen alle Gastelse verenigingen zich voor te bereiden op de viering van het 40-jarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina. Voor de gemeente Oud en Nieuw Gastel betekende dit zelfs een dubbel feest omdat tegelijk met het regeringsjubileum ook burgemeester Ant. Mastboom zijn 40-jarig ambtsjubileum ging vieren. In september vonden de festiviteiten op luisterrijke wijze plaats, waarbij ook de Jonge Wacht als jeugdvereniging zich niet onbetuigd liet.
Helaas verslechterde in dezelfde maand de internationale politieke toestand zodanig, dat de landsregering genoodzaakt was op 28 september de toestand van oorlogsgevaar af te kondigen.
Buiten de gewone bijeenkomsten van de groepen waren er in de rest van het jaar geen bijzondere aktiviteiten.

Met de tot traditie uitgegroeide winteruitvoering in de maand januari was het jaar 1939 begonnen. Voor een talrijk publiek voerden de Jonge Wachters het sprookje "De waard ontmaskerd" ten tonele. De grote belangstelling gaf de leiders en de jongens een enorme voldoening.
In de meimaand gaven zich nog een zodanig aantal jongens als adspirantlid op, dat wederom twee nieuwe groepen, namelijk de Petrus- en Paulusgroep, konden worden gevormd.

Er heerste alom feestvreugde toen op 5 augustus prinses Irene werd geboren. Het was een lichtpunt in de heersende en naar oorlog dreigende politieke spanningen in Europa. Deze spanningen bereikten een zodanige hoogte dat alle Europese landen hun legers mobiliseerden. Nederland kondigde op 28 augustus de Algemene Mobilisatie af.

Het dagelijks leven raakte even ontregeld toen veel mannen, ook uit Gastel, onder de wapens werden geroepen en voor onbepaalde tijd "ergens in Nederland" de militaire stellingen moesten betrekken.
De Duitse Weermacht viel op 1 september Polen binnen, waarop de Franse en Engelse oorlogsverklaring aan de agressor volgde.
De Tweede Wereldoorlog was hiermede in feite begonnen.
Nederland en België verklaarden hun neutraliteit ten opzichte van de oorlogvoerende landen doch zouden, ingeval van schending, hun grondgebied militair verdedigen. De oorlogstoestand noopte de Nederlandse regering tot voorzorgsmaatregelen. Op 16 oktober werd een gedeeltelijke levensmiddelendistributie ingevoerd, de suiker kwam op de bon.

Met enige festiviteit vond in de maand oktober de installatie van de Petrus- en Paulusgroep plaats. Ondanks de sombere tijdsomstandigheden bleef bij de jeugd de animo voor de Jonge Wacht bestaan.

De militaire ontwikkelingen van de strijdende partijen bereikten een zodanige omvang dat een verhoogde waakzaamheid voor de handhaving van de Nederlandse neutraliteit was geboden. In acht provincies werd daarom op 1 november door verschillende gemeenten de staat van beleg afgekondigd.
Koning Leopold van België bracht op 6 en 7 november een bezoek aan Koningin Wilhelmina om de oorlogssituatie te bespreken. Zij verklaarden zich beiden bereid, samen hun goede diensten aan alle oorlogvoerende landen aan te bieden om te bevorderen dat de vijandelijkheden zo spoedig mogelijk zouden worden beëindigd. De regeringen van de betrokken naties bleken doof te zijn voor de aangeboden bemiddeling door de staatshoofden van de twee neutrale nabuurlanden.

Waarschijnlijk als gevolg van de moeilijke tijdsomstandigheden werd er door de Jonge Wacht niets bijzonder meer ondernomen.
De winter van 1939 op 1940 was lang en streng. Toch vond er in januari van 1940 weer de jaarlijkse Jonge Wacht-uitvoering plaats. Hoofdschotel van deze avond vormde de opvoering van het toneelstuk "De grote wet" in een omlijsting van gymnastiekoefeningen en declamaties. Zoals gewoonlijk werd deze voorstelling een succes.

De nog steeds voortdurende mobilisatie vormde een grote belemmering voor het naar buiten treden van de groepen om excursies te maken en

een bivak te organiseren. De gewone groepsbijeenkomsten in het clublokaal bleven normaal doorgang vinden.
Inmiddels breidde de oorlog zich uit. Duitse legers bezetten in de maand april Denemarken en Noorwegen.
Op 1 mei vond in de gemeente Oud en Nieuw Gastel nog een feestelijke gebeurtenis plaats. De nieuw benoemde burgemeester H.J.M. Hofland deed zijn intrede en werd door de bevolking verwelkomd. Aan het defilé op de markt namen alle Gastelse verenigingen deel, waaronder ook de afdeling Jonge Wacht.

Donkere wolken pakten zich samen boven het neutrale Nederlandse grondgebied. Zonder voorafgaande oorlogsverklaring viel Duitsland met een grote troepenmacht op 10 mei Nederland binnen.
Na verbitterde tegenstand, waarbij Rotterdam een vernietigend bombardement doorstond, moest het Nederlandse leger voor de Duitse overmacht zwichten en op 14 mei de wapens neerleggen.
In de provincie Zeeland werden de oorlogshandelingen eerst op 19 mei gestaakt. Koningin Wilhelmina week met de regering uit naar Engeland. Prinses Juliana ging met haar twee kinderen eerst naar Engeland en vandaar uit naar Canada.
Nederland was bezet gebied geworden en gesteld onder het bestuur van de Duitse Rijkscommissaris Seyss Inquart.
Al direct vaardigde deze verordeningen en regelingen uit, zoals de instelling van een avondklok, effectieve verduistering, luchtbeschermingsdiensten, distributie van levensmiddelen en voeders voor dieren, aanmelding van werklozen voor arbeid in Duitsland, enz.
In juni konden de militairen van het als krijgsgevangene beschouwde Nederlandse leger naar huis terugkeren.
Het dagelijks leven werd, zij het met de nodige beperkingen, langzamerhand weer voortgezet.

Met een sobere plechtigheid gingen in de maand juni 16 jongens van de vier oudste groepen van de Jonge Wacht over naar de jeugdstandsorganisatie De Jonge Werkman en 7 naar de Jonge Middenstand.
Het door de Jonge Wacht ingestudeerde openluchtspel "Het Weesgegroet", dat in dezelfde maand zou worden opgevoerd, vond wegens de oorlogsomstandigheden geen doorgang meer. Aanvankelijk konden de gewone groepsbijeenkomsten in het verenigingslokaal nog worden voortgezet.

Het werd er, naarmate de tijdstomstandigheden verslechterden, voor de Jonge Wacht niet gemakkelijker op. Hadden de onverwachte ingrijpende gebeurtenissen in 1940 een harde klap toegebracht aan het functioneren van veel verenigingen, de Duitse bezetter zou in 1941 de nekslag toedienen aan alle jeugd- en standsorganisaties in Nederland. De Duitsers waren van mening dat ze in bezet gebied een algemene jeugdbeweging konden creëren naar het model van de Duitse Hitlerjugend. Daartoe moesten eerste de bestaande organisaties verdwijnen. De uitvoering van die maatregelen was opgedragen aan de "S.S. und Polizeiführer".
In dit kader had de "Höhere S.S. und Polizeiführer" besloten de Jonge Wacht te ontbinden.
Op 18 juli deelden de leiders in het bisdom Breda, Jos van Campen en Gabr. Lockefeer, mede dat alle afdelingen in dit bisdom waren ontbonden. Het was zelfs meteen verboden de uniformen nog te dragen.
Aan het ontbindingsbesluit waren bovendien nog een aantal, met diefstal vergelijkbare, maatregelen verbonden:

1. de kasboeken moesten worden verzonden naar Fritz Harting in Den Haag;
2. het kasgeld diende te worden overgemaakt op de bankrekening van de Bank voor de Ned. Arbeid te Amsterdam;
   effecten en spaarboekjes dienden te worden verzonden aan de liquidateur Harting in Den Haag;
3. er moest een inventaris worden opgemaakt van bezittingen, zoals sportmateriaal, boten, tenten, etc. en ingezonden aan Harting;
4. huis- en grondbezit moest worden opgegeven met vermelding van eigenaar en tijdstip van huurbetaling;
5. een gespecificeerde lijst van vorderingen en schulden diende te worden opgemaakt en aan Harting ingezonden.

Het handelen tegen deze ontbindingsbepalingen zou, zoals gebruikelijk bij de Duitse besluiten, strafmaatregelen van de Sicherheitspolizei ten gevolge hebben.

Broeder Theophile stelde op 24 juli 1941 schriftelijk de ouders van de ontbinding der vereniging op de hoogte en nodige daarbij de jongens uit voor de laatste bijeenkomst.
Directeur en jeugdleiders namen op deze bijeenkomst ontroerd afscheid van de leden en maanden hen uitdrukkelijk trouw te blijven aan de idealen van de Jonge Wacht.

Op brute wijze was door de Duitsers een bloeiende katholieke jeugd-organisatie, die als afdeling Oud Gastel slechts vijf jaar bestond en meer dan 90 leden telde, te niet gedaan.
De bezetting van Nederland zou nog tot 5 mei 1945 duren.
Na de oorlog zijn geen pogingen meer ondernomen om de Jonge Wacht in ons land weer op te richten. De tijd van deze jeugdorganisatie scheen voorgoed voorbij, alleen de herinnering bleef.

Na de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog zijn meer dan veertig jaar verlopen. De jongens van de dertiger jaren zijn nu mannen van de pensioengerechtigde leeftijd geworden. Veel van hen verlieten hun geboorteplaats en zwermden uit naar andere streken in Nederland en enkelen zelfs vestigden zich in het buitenland.

Ondergetekende, schrijver van dit artikel, zelf behorend tot de eerste groep van de in 1936 pas opgerichte Jonge Wacht, liep reeds geruime tijd rond met de gedachte om nog eens een ontmoeting van alle oud-leden te organiseren.
In de zomer van 1984 kwam ik in gesprek met Janus van Bavel, eveneens lid vanaf de oprichting, en vertelde hem over mijn plan. Hij zag nog wel enkele problemen, maar stond in ieder geval positief tegenover het door mij gelanceerde idee.
Voorjaar 1985 hadden wij beiden weer een gesprek over dit onderwerp en Janus zei toen definitief zijn medewerking toe.
Wij besloten in 1986, dus 50 jaar na de oprichting, een reünie te houden van alle oud-Jonge Wachters van de afdeling Oud Gastel.
Via publicaties in het Parochieblad de St. Laurentiusklok en de regionale daglbaden probeerden wij niet alleen gegevens, foto's en voorwerpen uit die jaren te krijgen, maar ook oud-leden op te sporen.
Op die eerste poging kwamen weinig reacties.
Wij gaven de moed niet op en beginnen lijsten op te stellen van ons nog bekende en bereikbare belanghebbenden.
Langs diverse wegen, ook dikwijls via familieleden, kwamen telefonische en schriftelijke kontakten tot stand.
Ons streven bleef niet onbeloond, want uiteindelijk gaven zich meer dan 60 personen op als deelnemers aan de reünie.

Jonge Wacht brengt hulde aan het heilig hart.juni 1936.

Op 15 maart 1986, exact de oprichtingsdatum van de Gastelse Jonge Wacht in 1936,kwamen de oud-leden bijeen in het Veerhuis.
Van dichtbij en van ver over de landsgrenzen waren ze gekomen met hun echtgenoten, om elkaar na jaren weer te ontmoeten.
De organisatoren Janus van Bavel en Karel Paantjens hadden een interessant programma samengesteld. Er was een kleine expositie van foto's, krantenknipsels, voorwerpen etc., die uitvoerig door de deelnemers werd bekeken. De bijna tachtigjarige leider "meester" M. Aarsen was ook aanwezig en voerde nog het woord; zelfs oud-burgemeester Th. Andriessen liet zich niet onbetuigd.
Van de aangeboden koffietafel werd gretig gebruik gemaakt en de hernieuwde kontakten uitten zich tijdens de maaltijd in drukke gesprekken en hartelijk gelach. De hierna volgende vertoning van de in 1954 te Gastel opgenomen film verschafte de aanwezigen een uur vol plezier.
Terug in de feestzaal werd het samenzijn voortgezet onder het genot van een drankje, waarbij ook de nodige hartige hapjes niet ontbraken.
De gezelligheid duurde tot een uur na middernacht. Veel verloren kontakten werden zodanig hernieuwd, dat ze in de toekomst zeker zullen blijven bestaan. De reünie was volledig geslaagd en de wens van de twee organisatoren was daarmede in vervulling gegaan. Ze mochten voor het vele hieraan verbonden werk dan ook van de reünisten welverdiende dankbetuigingen in ontvangst nemen.

K. Paantjens.

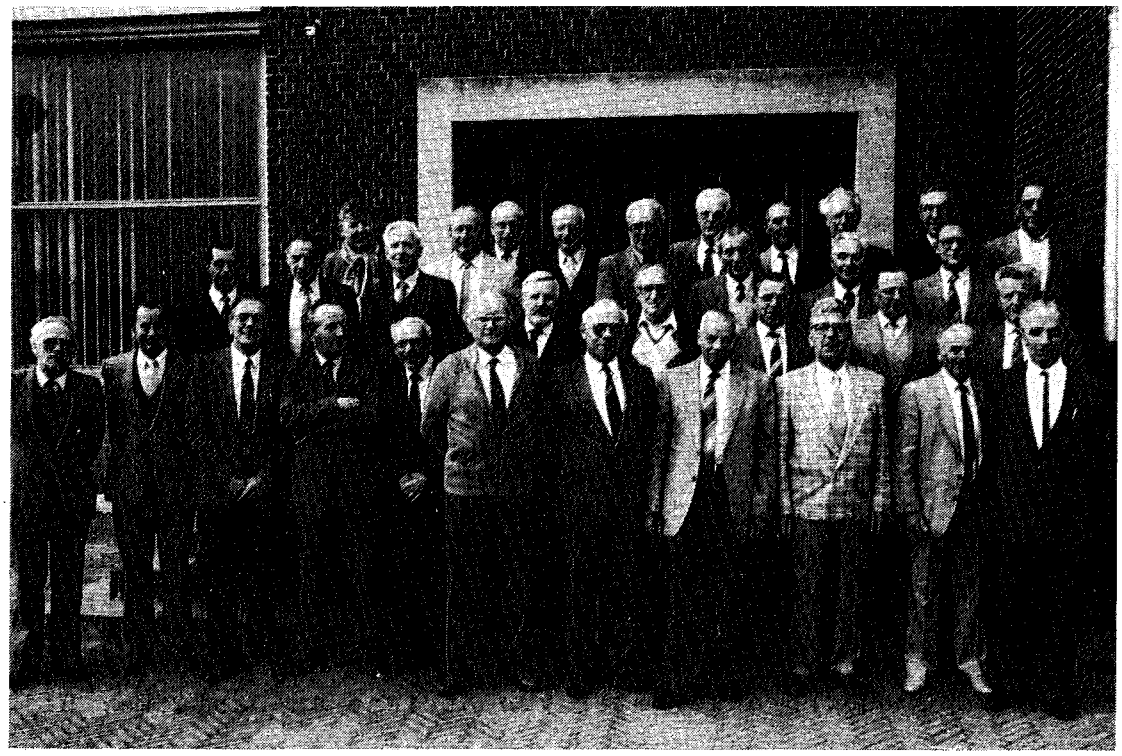

foto reunie 1986.

voorste rij,v.l.n.r.
Piet van As,Jan van Gaans,Janus Kempenaars,Janus Lambregts, Leo van As,Piet van Oers,Paul Dingenouts,Rinus Geleijns,Frans Luijks,Janus van Bavel,Karel Paantjens.

2e rij,v.l.n.r.

Wiet van Ginneken,Lauw Jansen,Frans van Nispen,Theo de Raedt, Janus van As,Cor Rebbens,Geert van Oers,meester Aarsen.

3e rij v.l.n.r.

Piet bartelen,Kees Hagenaars,Janus Antonissen.

laatste rij v.l.n.r.

Frans van der heijden,Janus bartelen,Leo de Bont,Rinus Rijsdijk, Jan Lazaroms,Kees Kop,Wim Kop,Michel Aarts,Toine Bruggeman, Jaak Aanraad.

HET GASTELSE ZWERFBLOK " DE DONDERSTEEN "

Toen in 1275 Arnold van Leuven en zijn vrouw Elisabeth van Breda de Novale Tienden, het Barlebos en tweehonderd bunder moer schonken aan de ABDIJ van St. BERNHARD aan de Schelde, begon de ontwikkeling van onze streek. Er stond nog bij in die akte: "de Parochie die er nu is en die aldaar in de toekomst zal kunnen aangroeien". En verder: "met het verlof nu naar hun goederen een weg en een vrije waterloop te leggen".
Daarmee kregen de bewoners dus het recht om de gronden in cultuur te brengen, wegen en waterlopen aan te leggen en in eerste instantie dus een dijk aan te leggen rond het te ontginnen gebied. "De oude dijk" werd die later genoemd. Voordien werd dit gebied nog regelmatig overstroomd door het brakke water van Striene en Barlaeke. Bij de aanleg van die dijk volgde men de hoogten die op natuurlijke wijze ontstaan waren en dat is waarschijnlijk de oorzaak van de grillige vorm van deze oude dijk.

Maar dit was het begin en de Abdij en de boeren konden nu de gronden definitief afbakenen en in cultuur brengen. Tijdens deze en latere perioden ontdekten ze nogal wat stenen in de grond. En zo vonden ze ook een hele grote, vlakbij de zandweg die liep van Gastel naar Oudenbosch. Het was eigenlijk onverklaarbaar, zo een grote steen. Ze kenden waarschijnlijk wel het verschijnsel van een meteoorsteen, die uit de lucht kwam vallen. Dat zou dan gebeurd moeten zijn tijdens een onweersbui, bij een donderslag. Dus een naam was toen gauw gevonden: de dondersteen. En het stuk grond waarin die grote steen lag kreeg dezelfde naam: de dondersteen of de donderakker, ook wel: de steentjes of de hoge steen.

Maar waar kwam de geheimzinnige grote steen dan eigenlijk vandaan? Daar hadden de bewoners van toen geen notie van. Wisten zij veel van ijstijden en gletsjers.
Wat is een zwerfsteen eigenlijk?
Volgens de W.P. Encyclopedie zijn zwerfstenen of erratica of erratische keien, losse gesteentebrokken of rotsblokken die aangetroffen worden buiten hun normale gesteenteverband, meestal ver van hun oorspronggebied, dat zelfs veelal onbekend is. Naarmate men hun herkomst en wijze van transport geleidelijk beter begreep, werd in theorie de

term zwerfsteen beperkt tot materiaal dat door gletsjers, landijs of drijvende ijsbergen zou zijn vervoerd, zulks in tegenstelling tot grond-, schuif- en rolstenen die door water verplaatst zijn. Erratica zijn soms kantig en kunnen schuurfacetten, alsook slijpkrassen vertonen. Ze kunnen geweldige afmetingen hebben. Er zijn er van 15000 ton. Verreweg de meeste en vooral de grootste der nederlandse erratica van noordelijke herkomst bestaan uit kristallijn stollings en metamorfose (d.i. verandering van structuur) gesteenten.
Zwerfsteen-deskundigen onderscheiden meer dan 200 stuks herkenbare kristallijne gesteenten, waarvan het oorspronggebied: de Oostzee-eilanden, Scandinavië en Finland bekend is. De gesteenten uit deze gebieden bestaan vooral uit granietsoorten. Dit in tegenstelling tot de zwervelingen van oostelijke herkomst.
Een controversiële zwerfsteen ligt in Oudenbosch, nl. de Gastelse Dondersteen van 5 ton, met flinke schuurfacetten en 70 km van de normale eindmorene van de Utrechtse heuvelrug (aldus de W.P.).

En nu moeten we "even" terug in de tijd.
De wetenschap heeft de ontwikkeling van onze aarde na jarenlange studies vastgesteld in een aantal perioden. Deze beginnen ongeveer 2 miljard jaren geleden met het z.g. "Archaicum" en eindigen met de laatste twee perioden, nl. het "Diluvium" of Pleistoceen", twee miljoen jaar en het "Alluvium" of "Holoceen" twintigduizend jaar geleden. Deze laatste periode duurt nog voort.

Men stelt nu dat dit deel van Europa, anders van vorm nu, vóór het Diluvium, gezegend was met een mild klimaat, waarin olifanten, neushoorns en nijlpaarden en andere dieren rondzwierven. De Rijn stroomde naar het noorden en de Theems was er een zijrivier van.
De temperatuur op aarde wisselde wel eens en een daling van temparatuur, die eeuwen duurde, veroorzaakte in het Diluviale tijdperk een drie- of viertal z.g. "ijstijden". De derde ijstijd wordt verondersteld te zijn begonnen tweehonderdduizend jaar geleden. Ze eindigde twintigduizend jaar gleden. De deskundigen zijn het er niet helemaal over eens dat de data van deze ontwikkelingsperioden korrekt zijn.
De ontwikkelingsgang is van zo'n lange duur en ging zo langzaam, dat op tienduizend jaar geen preciese verandering kan worden aangetoond. Het blijkt een ruwe benadering en men blijft zoeken naar nadere precisie.

De derde ijstijd werd veroorzaakt door daling van de temperatuur. Dat ging heel langzaam, over een paar eeuwen slechts één graad. Maar er was tijd in overvloed. En toen kwam het ijs. Dat was dus al tweemaal gebeurd. Weer ruw geschat zesduizend of vierduizend eeuwen tevoren, waarna het ijs weer teruggeweken was. Maar deze derde maal moest noord-Europa de last verdragen van miljarden tonnen ijs. En juist in deze tienduizenden jaren zullen ijs, water, zand en stenen de grondslag leggen van een land dat later o.m. Nederland zal heten. Waarom die ijstijden ontstonden is nog steeds niet verklaard. Hoe het gebeurde is wel ontraadseld.

De ijsmassa's uit het noorden glijden af en banen zich een weg naar de laagste delen en bouwen gezamenlijk een machtig front op, dat in zijn trage opmars naar het zuiden alles wegvaagt. Tegen het gewicht van deze miljoenen tonnen ijs is geen rots bestand. Brokstukken worden eraf gewrongen, meegevoerd, vermorzeld.

Aan de voorzijde van dit landijs, deze gletsjers, spoelt het smeltende water onder het ijs vandaan en drijft zand, stenen en grond voor zich uit.

De ijsmassa's schuiven voort, soms tien meter per jaar, soms een paar honderd. Er zijn af en toe warmere perioden, vaak vele eeuwen durend, maar steeds herovert het ijs terrein en rukt onverdroten verder, zuidwaarts. Als stof voor een bezem worden rotsblokken, grind, zand, kleileem ervoor opgehoopt en voortgeschoven. En steeds komt vanuit het noorden, vanuit het latere Scandinavië het ijs verder. Grote rotsblokken worden meegedragen, ingevroren in de gletsjer. Granietblokken van dertig ton en zwaarden worden meegevoerd, ook waar later Nederland zal liggen. Andere worden verbrijzeld tot kleinere keien of vermalen tot zand of kleileem. Tijdens de eeuwen durende reis verliezen de rotsblokken hun hoekige vormen. IJs, water en zand slijpen hun oppervlak rond en glad. Vóór het front van de ijsmassa wordt de grond steeds hoger opgestuwd, als door een enorme bulldozer. Tot tien meter diep doorgroeft het ijs de bodem, als een ploeg van een reus. Bossen worden ontworteld, elk spoor van plantengroei, alle leven wordt vernietigd. Het ijs is genadeloos. Meren worden opgevuld, heuvels weggeschoven. In de loop der eeuwen bedekt dit landijs de continenten over een oppervlakte groter dan Europa. De Rijn vanuit het zuiden loopt zich vast tegen deze ijsmassa's en vindt tenslotte een uitweg naar het westen. Zo lag Europa eeuwenlang machteloos in de ijzige greep van de dood.

De grens van deze ijsmassa heeft men enigszins kunnen reconstrueren. De zuidgrens ervan lag langs een lijn die liep van Z.O. Engeland over de Noordzee, Midden-Nederland en via Harz, Sudetenland naar Polen en Rusland. Dit heeft men geconstateerd uit bodemonderzoek -opgeschoven gronden- en ook door de vele zwerfstenen van Scandinavische en Finse oorsprong.
Daarnaast lag er ook een ijskap over het hele Alpengebied van waaruit ook gletsjers (met zwerfstenen) de Europese laagvlakten hebben bereikt. Ze veroorzaakten de beddingen van de grote Europese rivieren die allen in de latere Noordzee en Oostzee uitmondden. De diepe ligging van de lage landen was oorzaak dat de stromen geen grote dalen konden uitslijpen.
Maar ook deze natuurperiode kenterde. De temperaturen stijgen weer gedurende een aantal eeuwen.

De derde ijstijd loopt dus ten einde. Langzaam wordt de 2000 tot 3500 meter dikke laag ijs in het Poolgebied dunner, geleidelijk smelt ook het ijs aan de voet van de ijskap. In de loop der eeuwen verdwijnt dan ook het ijs uit een gebied dat later Nederland zal heten. Wat achterblijft is een met zand, leem en keien bestrooid landschap. De wetenschap zal eeuwen later op de kaart aanwijzen tot waar het ijs zijn maximale uitbreiding heeft bereikt. Zij zal ook de streken noemen van de achtergelaten grondmassa's: de eindmorenen van de gletsjers. Het zijn de Amersfoortse berg, Grebbeberg, Veluwezoom, Montferland enz. Dit verschijnsel zien we natuurlijk ook in de naast ons liggende landen: Zuid-Oost-Engeland, Noordzee, Duits middengebergte, Harz, Sudetenland. Zo ook in Polen en Rusland. Bewijsstukken ervan zijn in grote getale gevonden in de vorm van grote en kleine zwerfstenen van Scandinavische en Finse oorsprong.
De grens van dit landijsgebied was dus tamelijk goed te reconstrueren, maar vormde natuurlijk geen mooie rechte lijn. Hier en daar waren er, door nu onbekende omstandigheden, gletsjertongen of ijslobben die veel verder naar het zuiden waren doorgedrongen. En ook deze deponeerden vele stenen waaronder een grote in het huidige West-Brabant met name in Gastel. Deze opvatting is discutabel zeggen sommige onderzoekers. Maar de steen is er wel. En ook ontstond de theorie dat de noordse gletsjers het transport van al die keien hebben verricht.
Ook op andere plaatsen in het tegenwoordige Nederland vond men natuurlijk dergelijke grote door de ijskap meegevoerde stenen, zoals in Amersfoort, Groenlo en vooral in Drente. De daar gevonden stenen werden

in voorhistorische tijden door de hunen (reuzen) gebruikt om hun graven te bouwen, waardoor de ons zo bekend hunebedden ontstonden. Ze vonden ze in de naaste omgeving en het waren over het algemeen graniet-gesteenten van dezelfde soort als in de Scandinavische bergen.

Een andere theorie is dat die stenen in West-Europa door ijsbergen werden aangevoerd. In feite is dit ook wel gebeurd en gebeurt het nu nog. De ijsbergen die uit het Poolgebied naar het zuiden afzakken dragen incidenteel stenen mee, die na smelting van de ijsberg in de oceaan verdwijnen. Maar deze ijsbergen vragen wel een behoorlijke waterdiepte. En omdat de waterdiepte boven het vasteland van Europa toch te klein was, werd deze z.g. "drift-theorie" verlaten.
Om het nog wat ingewikkelder te maken: men ontdekte dat vanuit de Ardennen en het Alpengebied zelfs van de Normandische kust materiaal was aangevoerd naar het noorden en noordoosten. Dit z.g. Rijngruis heeft men terug kunnen vinden in oost-Nederland en west-Duitsland. Want ook over het Alpengebied lag een veel grotere ijskap en de daaruit ontstane gletsjers veroorzaakten de beddingen van de grote rivieren zoals de Rijn en de Elbe, die dan in de Noordzee of Oostzee uitmondden.

Omdat men in noord-Duitsland sporen van landdieren en landplanten ontdekte in de diepere grondlagen, toonde dit aan dat deze bodem reeds boven de zeespiegel was verheven voordat de ijsformatie daarover werd uitgespreid. IJsbergen zouden hun lading stenen bij afzonderlijke hopen hebben laten bezinken, naar gelang zij nu hier en daar vastraakten of wegsmolten. Maar nu ontdekte men in deze noordduitse laagvlakte over een aanzienlijk uitgestrekt gebied landvormen, die grote overeenkomst vertonen met de morenen, achtergelaten door een gletsjer, die na een tijdperk van zijn grootste ontwikkeling zich langzaam terugtrekt. Ook in ons land zijn dergelijke verschijnselen ontdekt. Hieruit heeft men geconcludeerd dat niet de drijvende ijsbergen de noordse diluviale gronden, de zwerfstenen dus, naar deze streken van noord-Europa brachten, maar dat de noordse gletsjers zich tot onze gewesten hebben uitgetrekt. Dit neemt niet weg dat aan het begin en aan het einde van de ijstijd, toen de zee voldoende toegang had, nog drijvende ijsbergen bij hoge vloedstand toegang vonden en toch nog materiaal konden aanvoeren.

En die zwerfstenen, die door landijs of gletsjers en soms ijsbergen werden vervoerd, werden tenslotte gedeponeerd op plaatsen, waar eeuwen later de mens ze zou ontdekken en soms gebruiken. De derde ijstijd die "onze" steen kan hebben vervoerd en die ongeveer tweehonderd-duizend jaar geleden moet zijn begonnen, wordt verondersteld te zijn geëindigd twintigduizend jaar geleden. Daarvandaan dat op het voet-stuk van het blok te Oudenbosch het jaartal 20000 is gezet.

Vele verschillende meningen en opvattingen van de geologen betref-fende de ijstijden zijn er geweest. Maar na een internationale bijeen-komst in 1875 was men het er eindelijk over eens dat er een "kwartaire" periode moet zijn geweest met uitgebreide ijsbedekkingen, ijstijden dus. Men construeerde een drietal ijstijden. Later volgde dan nog een vierde, die niet zo ver reikte als de eerste drie. Deze ijstijden waren vermoedelijk van verschillende duur en werden afgewisseld door warmere perioden, waarin flora en fauna weer beslag legden op de vrij-gekomen stukken aarde.

We hebben het al enkele malen gehad over een gletsjer. Wat is dat en hoe ontstaat deze?
Het is een in firnsneeuwvelden ontstaan ijsveld in het hooggebergte dat door zijn eigen zwaarte als een brede ijsstroom langzaam naar beneden glijdt. Daar waar sneeuwval groter is dan het wegsmelten en verdampen van de sneeuw (dus in de poolgebieden en het hooggebergte) hoopt de jaarlijks overblijvende sneeuw zich op en verandert door druk en ontdooien en waar bevriezen in "firn", grofkorrelige sneeuw, die weer in gletsjerijs verandert. Door de opeenhoping gaat de massa glijden tot in zee (in de poolgebieden) of tot in de dalen waar het ijs geheel wegsmelt.
Door verwering en uitzetting van het in de rotsspleten doorgedrongen ijs en het daar bevriezende water vallen grote en kleine stenen op de langzaam glijdende gletsjer en vormen een soort dijk, de z.g. randmorene, die wanneer twee gletsjers elkaar ontmoeten, samenvloeien en zich tot een middenmorene verenigen.
Soms vallen brokstukken door speleten tot op de bodem van de ijs-stroom, waar ze dan meestal worden meegevoerd als grondmorene. Ook van de bedding zelf kan de gletsjer min of meer puin wegslepen, hij polijst de rotsen waarlangs en waarover hij schuift, terwijl de in-gevroren en meeglijdende stenen daarin krassen en groeven slijpen, die de richting van de gletsjer aangeven en dus soms onderling even-wijdig lopen.

Waar de gletsjer dan aan het einde wegsmelt blijft al het puin op de plaats liggen en vormt een ringvormige gordel: de z.g. eindmorene. Deze is dus samengesteld uit alle soorten van de gesteenten der omliggende bergen. De door de scheuren van de gletsjer neergevallen stenen vormden dan met de bestanddelen van de bedding min of meer vermengd een eigenaardig terrein, dat de naam grondmorene draagt. De daarin voorkomende stenen worden eveneens gepolijst en gekrast, hetzij door onderlinge schuring, hetzij door aanraking met in de bodem liggende rotsen. Niet alle delen van de gletsjer bewegen zich met dezelfde snelheid en omdat hun ligging onderling soms verandert kunnen de krassen en groeven zich in allerlei richtingen kruisen. En zulke gepolijste en ingekraste keien zijn dus kenmerkend voor de vroegere aanwezigheid van een gletsjer. Immers, uit al de aanwezige verschijnselen kan men de vroegere -soms eeuwen geleden- aanwezigheid van een gletsjer herkennen. Ook op plaatsen waar ze thans geheel ontbreken. Men vindt zulke eindmorenen tot in Engeland, Duitsland, Frankrijk en Italië, als onloochenbaar bewijs dat die ijsstromen (die gletsjers) zich veel verder uitstrekten dan nu! Men heeft soms zelfs ook de afwisselende voor- en achteruitgangen van sommige gletsjers kunnen vaststellen.
Gebleken is dat de gletsjers uit Noorwegen nogal wat uitgetrekter waren dan die uit Zwitserland, zoals die uit het Jostedal in Noorwegen.
In de poolstreken eindigen de gletsjers tot ver in zee totdat de opwaartse druk van het zeewater grote stukken ijs doet afbreken en deze vormen dan de zo beruchte ijsbergen. Het daarop aanwezige puin en stenen verdwijnen na het smelten van het ijs op de bodem van de zee.

Aan de hand van onderzoekingen heeft men ook kunnen vaststellen dat gedurende de ijstijd, waarbij niet alleen de russische en noordduitse laagvlakten, maar ook de Noordzee en de Norfolkkust van Engeland en ook ons land, voorzover het dan bestond, bedekt waren met een laag ijs. Op de bodem van de zee werden tal van granietblokken gevonden. Aan de hand van deze observaties heeft men een tamelijk goed beeld gekregen van deze ijsperiode, deze reuzengletsjer. Dus veronderstelt men dat ons grote 5000 kilo wegende blok graniet door de noordse gletsjers naar onze streken is vervoerd. Na smelting van het ijs blijft hij ergens achter in Nederland, waar toen nog lang geen bewoning was. Pas vele eeuwen, eeuwen later werd dan de steen ontdekt bij een pas ontstaan dorp: Gastel. Dat zal dan vermoedelijk geweest zijn na 1275.

We kunnen dus veronderstellen dat spoedig na het in cultuur brengen van de gronden in Gastel, de steen werd ontdekt. Het zal eerst wel een sensatie geweest zijn en later, toen het nieuwtje eraf was, een vervelende hindernis voor de boer. Eeuwenlang!

In de gemeentelijke archieven wordt rond 1600 voor het eerst hierover iets vermeld: "het Gemet met den dondersteen".
In 1632 wordt het weer genoemd als een stuk land: "den dondersteen", groot 300 roeden, zuid de straat, oost een zoekweg, overgedragen door Goris Adriaensen Sgrauwen aan heer en Mr. Laureys Beijel, raad van zijne majesteit Van Spanje en advocaat te Antwerpen.
In 1657 wordt vermeld: "een land groot 300 roeden genaamd den dondersteen, gelegen in de Steenstraat, alwaar den dondersteen ligt, oost een zoekweg, zuiden de straat. Land overgedragen aan Vrouwe Clara Maria Tholincx, weduwe van wijlen Jacob Biel".

Dan is er het in zeer goede staat bewaarde "SCHOTBOEK, Groot Quohier der Verpondingen onder alle Huizen, Gronden en van de Landen, gelegen onder Oud Gastel, Marquizaat van Bergen op Zoom", aangelegd in 1733. Met keurig getekende bijpassende landkaarten.
Onder nummer 40 van de 11e Hoek staat vermeld:
"Sr. Johan Voogden. Erboven staan de namen Adriaan Hertogh en Marianne Hertogh. Tussen haakjes staat erbij: dondersteen". En verder: "bij eigen overgifte en meetinge van de landm. Willem van Diepenbeek 1729, 1 gem. 53 roden F.2.7.0. Oost heel straatjen zonder buitenhool, Zuiden de Steenstraat. Heg en heel hool hieraan, West Adriaan de Ram nr. 39 halven sloot. Noorden de Nieuwe Running half hieraan, groot 1 gem. Negen en vijftig roeden, dus 1 gem. 59 r à 40 stuivers bedt. F.2.7.14.

Dan vinden we in het "Register van opmeting der Landerijen gelegen in Oud Gastel, gemeten door de landmeter H. Koomans, gehouden door L.F. de Bie, begonnen februarij 1808", weer onder nr. 40 van de 11e Hoek: Bouwland Maria Anna Hertogh staat licht onderstreept "den dondersteen" en daarboven staat weer geschreven "Levinus Hooyn 1821, 361 roeden".
Het veld waarop die steen lag had daardoor dus wel degelijk zijn eigen typerende naam gekeregen en voor de bevolking was die steen een fascinerend verschijnsel. Ook al lag hij in de weg en belemmerde hij een optimale bodemopbrengst. Al heel spoedig is die weg langs dat

stuk grond, van Gastel naar Oudenbosch "Steenstraat" genoemd. Dit vanwege die steen natuurlijk want de verharding van de zandweg met grind kwam pas eeuwen later. Het werd dus een "grindweg".
In 1947 was het terrein in bezit van weduwe Danen-v.d. Broek, kadasternr. 610, sectie D, met 8 gulden erfpacht aan de R.K. Kerk van Oud Gastel.
En zowel de steen als het stuk grond werd genoemd de dondersteen, vanwege zijn vermeende oorsprong. Sommigen beweerden dat de steen daar gegroeid was. Dit wordt ook op texel gezegd van de daar gevonden keien. Het kan zijn dat het grondwater zo'n kei heel langzaam naar boven drukt, vandaar die gedachte waarschijnlijk.

De vroege ontdekking van de steen komt ook voortreffelijk overeen met de eenstemmige overlevering in Gastel dat de steen vóór zijn wegvoering dicht aan de oppervlakte lag. Dit beweerden bejaarde inwoners later.
Maar de boer wilde als het even kon er wel van af en toen in 1808 een zekere Ackermans uit Oudenbosch voorstelde om hem weg te halen, was er blijkbaar geen bezwaar. Op een grote wagen werd hij naar Oudenbosch vervoerd(zijn eerste reis na 20000 jaren!) en neergelegd bij een herberg "Het Oud-Landzigt" in de St. Annastraat. Pater V. Becker die vele jaren later een en ander optekende sprak toch nog met enkele ooggetuigen, o.a. een 94-jarige oude vrouw, die als jong meisje het vervoer het gezien. Het was nochtans destijds al bijna 80 jaar geleden. Er werd toen blijkbaar door enkelen opgemerkt: "dat het geenen dondersteen en was!".

Het was in 1808 echt geen wetenschappelijke belangstelling. Nieuwsgierigheid, sensatie en wat hebzucht speelden waarschijnlijk de hoofdrol. De steen kon daar dan bezichtigd worden à raison van één stuiver. De geheimzinnige steen trok eerst veel belangstelling, maar toen die taande werd de kijkprijs 1 cent. Maar ook daar kwam een eind aan en toen lag hij weer in de weg. Dus een kuil graven was niet zo moeilijk en de kei verdween weer in de grond.

In 1831 schijnt een geoloog Van Breda een eerste onderzoek gedaan te hebben. De steen was blijkbaar toch bekender geworden. Resultaten hiervan zijn niet bekend.

In de winter van 1877 haalden werkloze schippers de steen weer te voorschijn. Hun fantasie werkte op volle toeren en de magische steen

intrigeerde hen. Misschien zat er wel iets waardevols in. Een steenhouwer moest hem maar eens klieven om te kijken wàt er in zat. De man kapte drie gaten in de steen na eerst enkele schuingerichte gaten erin gebeiteld te hebben. Het viel niet mee. Wat wil je, echt graniet! Een stuk moet er toen toch afgeslagen zijn en daar bleef het bij. Toen werd hij weer ingegraven.

In 1879 vestigden zich de Paters Jezuïten in Oudenbosch. Een van hen, pater V. Becker hoorde al spoedig van het bestaan van de grote steen. Hij had grote belangstelling voor geologie. Hij liet de steen met grote moeite weer te voorschijn halen om hem te bestuderen. Hij wilde hem naar de tuin van het klooster halen om hem voor vernietiging te vrijwaren, maar dat ging niet want de kei was weer in de grond gestopt. Op 25 juli 1885 kwam een zekere E. Delvaux uit België informeren naar het zwerfblok. Hij had via Dr. Winkler ervan vernomen. Hij wilde hem onderzoeken, maar dat ging niet omdat de steen nog steeds was ingegraven. Omdat het onderzoek toch opportuun was werd de kei in november 1885 toch weer opgegraven en met tamelijk veel moeite overgebracht naar de tuin van de Paters Jezuïten om de steen nu eens deskundig te laten onderzoeken. Hij zocht en verkreeg daarbij kontakt met Dr. J. Lorié, een Nederlandse geoloog, Dr. Arth. Wichmann, Duits geoloog en de reeds genoemde E. Delvaux. Ze constateerden dat de steen duidelijke gletsjerkrassen vertoonde en ook dat hij van noordse afkomst was. Dit mede door de samenstelling. Ze meenden dat het Sala of Stockholmgraniet was. Delvaux onderzocht enkele fragmenten mineralogisch en vond: witte orthklaas, geelachtige oligoklaas, kwarts, hyalien, zwarte glimmer, chlorietschilfers, muskoviet, kaolien en sporen van ijzeroxyde.
Al deze geologische vaktermen stammen van dit onderzoek en het zijn alle gesteentesoorten die kenmerkend zijn voor de algemene benaming graniet.
Broeder Cyprianus gebruikt hiervoor het woord: biotiet-graniet. Biotiet is genoemd naar de bioloog J.B. Biot. Dit onderzoek was al een hele stap voorwaarts bij het onderzoek naar de afkomst van de kei. En, schrijft Becker dan ook, men mag dan in zienswijze verschillen hoe die massa in Gastel is aangeland, haar noordse afkomst wordt door geen enkele deskundige in twijfel getrokken.

Om de plaats waar de steen gelegen had nog beter te kunnen lokaliseren, liet Becker het bewuste stuk grond opmeten door de heer Floor van der

Vaart (architect van het St. Joseph-gesticht en opzichter van de polder Heer-Jansland). Hij noemde de akker aldaar enigszins bochtig (d.i. vermoedelijk bultig) en gemiddeld 1.77 m boven A.P.

Een metselaarsbaas, die de steen had vervoerd van het café naar de tuin, beweerde dat verschillende andere kleinere stenen wat betreft samenstelling volkomen geleken op het grote blok.
Want Becker zocht (soms met Delvaux) zowel in Oudenbosch als Oud Gastel naar andere stenen. Hij vond er vele, daarbij werd hij geholpen door de bewoners, die ze dikwijls gebruikten als opstap bij een waterput (met de bekende houten hefboom, waarop als tegenwicht ook weer een grote steen was bevestigd), voor de deuren van stellen en schuren. Hij vond nog een hele grote van 70 kilo op Kuivezand. Hij zocht ook verder zoals Zegge, Bosschenhoofd, Rucphen, Etten, Roosendaal. De meeste stenen vond hij echter in Gastel, Oudenbosch en Hoeven. Men noemde hem wel de "Keienpater".
Bejaarde lieden vertelden hem dat ze die stenen daar altijd al hadden zien liggen. Een bewijs was dat voor hem dat ze niet waren aangevoerd. En zeker niet om ze dan her en der in het veld te verspreiden.

Becker maakt dus veel werk van dit onderzoek. In hoeverre dit ging in samenwerking met Devlaux e.a. is niet bekend, maar dat ze elkaar hierover spraken is wel zeker. Ook het feit dat deze vele stenen niet geschikt waren voor bestrating, wees z.i. erop dat ze niet waren aangevoerd door mensenhanden, maar door de natuur. Het was zowel voor Becker als voor Devlaux van essentieel belang om dit te kunnen vaststellen. Hun theorie omtrent geltsjer en landijs als transportmiddel werd hiermede versterkt.
Ze waren ook niet aangevoerd als grensafscheiding. Van oudsher werden de akkers hier afgescheiden door greppels, aarden wallen met hagen en paden. En de latere provinciale wegen werden vanuit hun oorspronkelijke zandlaag verhard met grind en later steenslag. Ze kregen dan zelfs de naam van "grindweg".

Hoewel Beckter op het veld eigenlijk weinig stenen zag liggen, bleek toch dat de boeren bij het graven van putten, funderingen of sloten, bij het rooien van bomen en struiken, regelmatig keien vonden. Als het kon liet men ze liggen, maar anders werden ze uitgegraven en afgevoerd. Soms om ze bij stal of schuur te gebruiken. De grote exemplaren werden uiteraard verwijderd, vooral als ze aan de oppervlakte

lagen. Ze hinderden bij de arbeid op het veld en belemmerden de oogst.

Zelfs vele jaren later (1940-45) werden bij het graven van de anti-tank-gracht in de Prinslandse polder, juist buiten de gemeentegrens van Oud Gastel nog keien naar boven gehaald, zo vertelde mij een ooggetuige. En natuurlijk zijn er met de grote zwerfsteen vele duizenden kleinere keien mede aangevoerd en her en der na het smelten van het ijs blijven liggen.

Becker en Devlaux hadden zekerheid omtrent de herkomst van al deze gevonden stenen. Hij schrijft dan zeer positief: Wij besluiten dus terecht dat deze plutonische stenen (stellingsgesteente) niet van een of andere ver verwijderde vindplaats zijn aangevoerd, maar hier in de omtrek zijn gevonden.
De kleinere keien en ook het grote zwerfblok moeten langs een natuurlijke lijn, een natuurlijke weg naar hier gekomen zijn en daar ze tot de scandinavische steensoorten behoren zijn ze dus uit het noorden of het noordoosten gekomen. In alle geval liep hun weg door het gebied van Zevenbergen. De lijn van de "donderakker" naar Amersfoort (waar dus ook een kei is gevonden) doorsnijdt die streek. En Dr. Lorié die ook betrokken werd bij dit grondige onderzoek vond zowel in Zevenbergen als in Hilversum achtergebleven sporen van de scandinavische gletsjer en ook hij concludeerde dat het ijs zich nog verder zuidwaarts en westwaarts heeft uitgetrekt. En zowel in Nigtevecht als in Gorinchem zijn langs deze lijnen granietblokken gevonden, die dus een schakel vormen in lijn van Scandinavië naar onze streken.
Het zwerfblok is dus afkomstig van de noordse gesteenten en werd voorafgegaan, begeleid en of gevolgd door kleinere stukken plutonische mineralen, dat zijn uit diepere lagen afkomstige delfstoffen.
Waren de hier aanwezige plutonische stenen uit het zuiden gekomen (met alpengletsjers b.v.) dan zou men in de naburige streken en ook in België meer soortgelijke gevonden hebben, terwijl onderzoek daartoe bepaald tot een tegenovergestelde uitkomst voert. In Oost-Brabant is door Lorié en Becker ook gezocht naar plutonische stenen. Ze vonden er wel, maar niet veel.

Becker en Delvaux constateerden ook dat er een lijn getrokken kon worden van vondsten van dezelfde steensoorten van Winkelken (bij Gent), Hulst, Bergen op Zoom naar het noorden.

En zelfs een lijn oostelijk van Kleef, Goch en het Land van Cuijk. Dat zou dan een splitsing geweest kunnen zijn van een grote scandinavische gletsjer.
Becker graaft veel in Oudenbosch en Oud Gastel om de verschillende grondlagen te determineren. Bij nader onderzoek en verdere opmetingen van de omgeving van de donderakker stelt Becker vast, mede door de opmeting van genoemde heer Van de Vaart een daling van de gronden in westwaartse richting en een hoger gebied in het oosten: Stuivezand, later Cuvezand en Kuivezand geheten.
Ook zegt Becker dat het zand dat in deze omgeving het zwerfblok geheel of gedeeltelijk bedekte in later tijden is afgezet, tijdens het Alluvium dus.
Bij het bestuderen van de vele gevonden kleinere stenen constateert hij dat enkele ervan soms diepe groeven vertonen, welke kennelijk herinneren aan de inwerking van het ijsvervoer. Op geen enkele steen waren de sporen echter zo duidelijk als op het grote zwerfblok. En ons blok was veel te zwaar om door water te zijn vervoerd. Daardoor konden de aanwezige krassen worden verklaard.

Het feit dat de noordse rotsblokken veel verder naar het zuiden zijn afgezakt is merkwaardig te noemen. De heer Delvaux komt de eer toe die grotere verbreiding te hebben ontdekt en bekend gemaakt. En dat vanwege de door hem ontdekte aanwezigheid van dergelijke stenen in België.

Het is dan V. Becker geweest die onze kei de naam heeft gegeven, waaronder hij bekend stond bij de onderzoekers ervan. Hij liet een overdruk maken van zijn publikatie in "Studien". Hij gebruikte als titel voor zijn boekje: "Het Zwerfblok van Oudenbosch... en zijne omgeving", in 1888. Kennelijk wilde hij daarmee aangegeven dat de plaatsnaam Oudenbosch niet kompleet of niet korrekt was.

Becker vond het wel jammer dat er in de omgeving van de donderakker slechts een oppervlakkig grondonderzoek had plaatsgevonden. Het was nl. slechts een "eenvoudig gemet", d.w.z. dat er nooit een huis op had gestaan. Er hoefde dus niet gegraven te worden voor funderingen of een put. Zo'n graverij had wat meer kunnen verklaren over de samenstelling van de grond of nog meerdere stenen kunnen opleveren.

In 1930 werd het Berchmanscollege (zo heette de vestiging der Jezuïten in Oudenbosch) verplaatst naar Nijmegen. Daar kreeg het de naam van "Berchmannianum". De stenen die door pater Becker in de loop der jaren waren verzameld, in verband met zijn grondig onderzoek, werden meegenomen en aldaar ondergebracht. In de oorlog 1940-45 hebben de Duitsers dit gebouw bezet en veel van het museum, waaronder de stenen, zijn in de grond gestopt. Ze schijnen verloren te zijn geraakt.

In 1958 verscheen er een publikatie in het Tijdschrift van de Nederlandse Geologische Vereniging van de hand van Pieter van der Lijn (De Rijp 4.6.1870). Hij was onderwijzer en geoloog. Reeds in 1917 publiceerde hij stukken over zwerfstenen.
Toen Van der Lijn de steen onderzocht lag hij nog in die tuin, die nu in beheer was van de Paters van de H. Familie. Zij hadden in 1930 deze vestiging overgenomen.
Van der Lijn bleef zoeken naar nog duidelijker bewijzen van de vroegere aanwezigheid van een gletsjer of landijs. De stenen die gevonden werden in deze omgeving en b.v. ook in de bestrating van de kade van Oudenbosch, worden door sommige onderzoekers verondersteld te zijn aangevoerd door schippers als ballast. En daarmee bedoelden zij te zeggen dat al deze stenen niet persé door een gletsjer of landijs waren aangevoerd.
Maar waarom zouden die stenen dan in zo grote mate gevonden zijn bij boerderijen in de verre omgeving? Allemaal van schippers gekregen, om ze dan over het land uit te spreiden? Het kan gedeeltelijk best waar zijn, maar vindplaatsen zo ver verwijderd van een toenmalige haven roept twijfels op.

Van der Lijn zet zijn betoog over het zwerfblok voort met een aantal punten vóór en tégen de gletsjer-theorie. Het lijkt een objectieve methode, maar zijn vóórs en tégens zijn soms met elkaar in tegenspraak. Ondanks de bewijzen die Delvaux en Becker en Lorié hebben aangevoerd blijft Van der Lijn twijfelen. "Helaas", eindigt Van der Lijn zijn publikatie, "de stenen van Oudenbosch spreken niet en vooral de grootste blijft ons een mysterie".
Wel erkent hij, in zijn inleiding, dat deze grote kei eigenlijk de Gastelse steen zou moeten heten.

Een zeer aparte mening over ons zwerfblok wordt gegeven door een zekere Dr. Reinhold van de Rijksgeologische dienst in 1935. Hij achtte transport door ijs uitgesloten. De steen zou als scheepsanker zijn gebruikt en door schippers daartoe uit het noorden meegenomen. De drie nissen die er indertijd in waren gekapt zouden houten pluggen hebben bevat, waaraan ankerkettingen bevestigd waren. De drie konden volgens hem ook offernissen geweest zijn. De drie rumentekens wezen ernaar! Naar heidense riten!
Aan de noordse afkomst twijfelt Van der Lijn niet. Hij heeft ook nog enkele slijpplaatjes onderzocht en dat bevestigt zijn mening hierover.

In 1965 vertrokken de Paters van de H. Familie en de Broeders van St. Louis namen het huis met tuin over. "Zij gaven" schrijft broeder Cyprianus in 1966 "de steen weer aan oudenbosch terug, door hem voor de "vossenberg" te plaatsen". Teruggeven?

Als bewijs dat in vroeger eeuwen en ook nog na 1275 de gronden van de Gastelse polder regelmatig door zout of brak water werden overspoeld, verklaarde later de aktiviteit van de zoutwinning in deze streek. Dat gebeurde vooral in de noord-oosthoek van de latere polder Heer-Jansland. De van zout verzadigde moergrond werd dan eerst verbrand tot as. Deze as werd dan met water begoten om het zout daarin op te lossen. Dan werd het in "zoutketen" met water gekookt en gezuiverd. Dit noemde men toen "sel bernen" (sel is zout en bernen of barnen is branden). Het werd in 1477 verboden. De overgebleven as werd daarna ergens op hopen neergegooid. Het werden de selebergen. Daarvan komen waarschijnlijk de toponiemen: Keetestede, Pieterceelenkeetweg en Zellebergen. In de tijd van Becker -1888- waren deze verhogingen nog te zien. Hij schrijft er tenminste over.

Met deze laatste aanvulling beëindig ik dit verhaal over de dondersteen.
Of het laatste woord hierover nu is geschreven, waag ik te betwijfelen. De grote, en zelfs internationale, belangstelling destijds is vooral opgewekt door zijn ligging en niet zozeer door zijn afkomst of samenstelling. Over dit laatste waren de geleerden het over het algemeen wel eens. Het feit dus dat deze grote zwerfkei zover zuidelijker lag dan de andere gevonden erratica -70 km verder- was de oorzaak van het meningsverschil.

Ondanks het bewijsmateriaal, aangebracht door Dr. Delvaux en V. Becker, bleven sommigen toch twijfelen. Het zij zo.
Maar het is Dr. Delvaux geweest, die door zijn onderzoek naar en vondsten van noordse stenen in zuid-Nederland en noord-België het bewijs heeft geleverd dat onze dondersteen wel degelijk via een uitloop van de grote noordse gletsjer in Gastel is terechtgekomen.
En de volgende vraag is: zal aan de zwerftocht van onze steen nu een einde gekomen zijn?
Zal onze steen, nadat hij 20000 jaar in Gastel heeft gelegen en 180 jaar in Oudenbosch, zijn rustplaats in Gastel weer kunnen krijgen?

Het zou voor de Gastelse heemkundigen, de natuur- en cultuur-liefhebbers een heuglijk feit betekenen als Oudenbosch de sportieve geste zou kunnen opbrengen "De Steen" aan de Gastelse gemeenschap terug te geven.
Kan het feit dat de beide gemeenten, Oudenbosch met zijn prachtige, nu herstelde, koepelerk en Oud Gastel met zijn hoge laat-Gotische toren, beide mede ontwikkeld met hulp van de Cisterciënser-abdij van Hemixem-Bornem, beide deel uitmakend van het Oosterkwartier van het Markiezaat van Bergen op Zoom, niet een extra stimulans zijn om De Steen nu van Oudenbosch naar Gastel te brengen!
In Gastel blijft men hopen!

Hieronder volgt een lijstje van geraadpleegde werken. Soms is de letterlijke tekst gevolgd, soms ietwat aangepast om de leesbaarheid te bevorderen, soms is het geheel anders gezegd, met eigen woorden en behoud van de essentie van het origineel uiteraard. Het was daarbij de bedoeling van schrijver dezes om de inhoud zo duidelijk mogelijk weer te geven.

Zomer 1987,

P.F.A. Akkermans.

Geraadpleegde bronnen:

1. Streek-Archivariaat Nassau-Brabant, Zevenbergen.
   Archief van Oud en Nieuw Gastel.
2. Het zwerfblok van Oudenbosch en zijne omgeving.
   Overdruk uit Studiën. 1888. Door V. Becker.
3. Land van Abten en Markiezen, 1975.
   A. Delahaye e.a.
4. Oudenbosch. Beknopt historisch overzicht.
   Samengesteld door J.W.C. van Casteren.
5. De zwerfstenen van Oudenbosch.
   Door P. van der Lijn. 1952.
6. Zwerfsteen van Oudenbosch.
   Door Br. Cyprianus, 1969.
7. De Dondersteen. Serie artikelen in de St. Laurentiusklok. 1947.
   Door Frans Akkermans.
8. Tweeduizend eeuwen Nederland.
   Door A. Bruijn en E. Bunte.
9. Kerkelijke geschiedenis van het Bisdom Breda.
   Door J.B. Krüger. 1870. Deel 3. Oud Gastel.
10. De planeet die wij bewonen.
    Door Julian Huxley.
11. Geologie, geschiedenis van de aarde en van het leven.
    Door K. Beurlen.
12. Grote W.P. Encyclopedie. 1972.

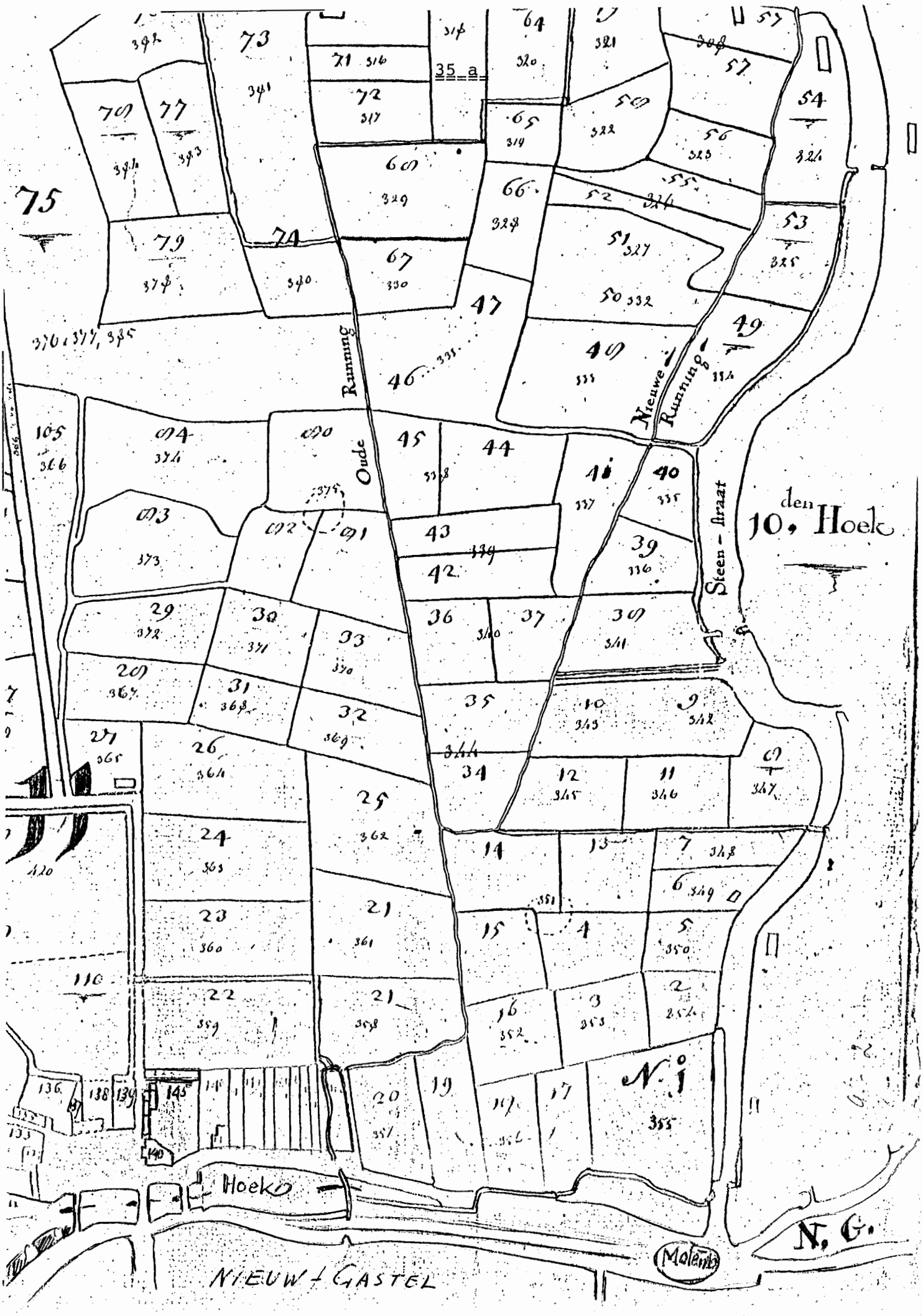

10den Hoek
Oude Running
Nieuwe Running
Steen-straat
Hoek
NIEUW-GASTEL
N. G.
Molenb

11den Hoek.

Marianna Hertogh
Adriaan Hertogh.

N.° 40 Sr. johan Voogden (: donder Steen :) 40 Sr. johan Voogden 1 gem. 53 Roeden f 2:7:0
by eygen Overgifte en Meetinge vanden Landmr. Willem van diepenbeek 1729
Oost heel Straatjes zonder buyten hool: Zuyden de Steen [illegible]
Heg en en heel Hool hier aan: West Adriaan de Ram N.° 39 halven sloot
Noorden de Nieuwe Running half hier aan: groot Een gem. Negen en
vyftig Roeden, dus — f 1 gem. 59 R. a 40 Stuyvers bedt. f 2:7:14

Antonij Dromans
Tielemanus van Eertrijk.

N.° 41 Adriaan de Ram kinden. 41 Adriaan de Ram 1 gem. 296 Roeden f 3:9:7½
by Cornelis joosten overgifte en Meetinge vanden Landmr. Willem van diepenbeek 1729
Oost heel Weegsken zonder buyten heg en Hool: Zuyden de Nieuwe Run-
ning half hier aan: West de Kke van Oudt Gastel N.° 37 zonder Heg en Hool
Noorden eygen N.° 42 en 43 halven sloot, voorts Sr. Francois Becude N.° 41 zonder Heg
en Hool: groot Twee gem. Een endertig Roeden
dus ——— f 2 gem. 31 R. a 40 Stuyvers bedraagt f 4:4:2

Antonij Dromans
Tielemanus van Eertrijk

N.° 42 en 43 Adriaan de Ram kinden. 42 Adriaan de Ram 1 gem. 152 Roeden f 2:12:9
43 den zelven ——— f 1 gem. 109 Roeden f 2:17:0
by Cornelis joosten overgifte en Meetinge vanden Landmr. Will. van diepenbeek 1729
Oost Sr. Francois Becude N.° 45 en 44 zonder Heg en Hool: Zuyden eygen
N.° 41 Heg en Hool of halven Sloot hier aan: West de Kke van Oud Gastel
N.° 37 en 36 Heg en half Middelhool: Noorden de Oude Running half
[illegible] groot drie gem. Agtentwintig Roeden

35 b

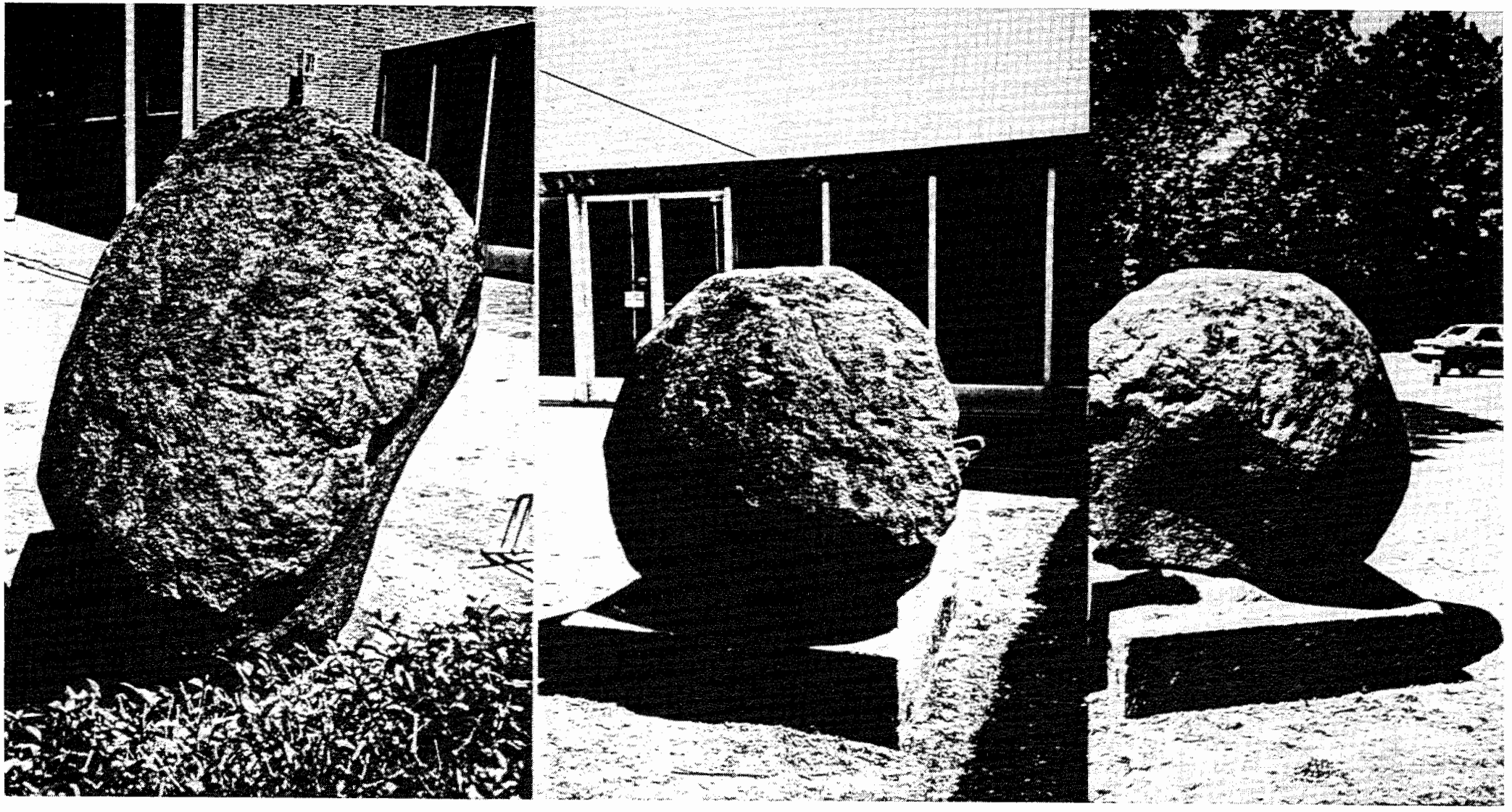

foto's van de Gastelse Dondersteen,voor de P.A.te Oudenbosch Pagnevaartweg 109.

SPREEKWOORDEN, UITDRUKKINGEN EN GEZEGDEN ZOALS DIE IN HET GASTELS DIALECT WORDEN GEBRUIKT

In het jaarboek 1986 van de Heemkundekring Het Land van Gastel werd een overzicht gegeven van een aantal spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden zoals die in het Gastels dialect worden gebezigd. Voor dit onderdeel van onze volkstaal blijkt in brede kring veel belangstelling te bestaan. Dit is af te leiden uit het feit dat naar aanleiding van genoemde publicatie, zowel van de leden van onze kring als van buitenstaanders, alsnog een behoorlijk aantal spreekwoorden etc. kon worden verkregen.
Hopelijk tot genoegen van de lezers van dit jaarboek volgt hieronder een overzicht van de aanwinsten.

Deze publicatie zal zeker niet de volledigheid van de behandelde materie waarborgen. Aanvullingen worden nog steeds gaarne door de redactie van dit jaarboek ontvangen.

- ken um zun vet gegeve (ik heb hem zijn vet gegeven) = ik heb hem duchtig de waarheid gezegd
- die eet iets in ut vet (die heeft iets in het vet) = die is iets van plan
- das ne lôôie Pêêr (dat is een loden Piet) = dat is een gedesinteresseerde saaie figuur
- da zal God en de mulder wel scheije (dat zal God en de molenaar wel scheiden) = je moet het oordeel aan anderen overlaten
- die kekt waor den eiligendag vandaon komt (die kijkt waar de heilige dag vandaan komt) = die kijkt naar zijn eigen voordeel
- die eet zunne slienger (die heeft zijn slinger) = die heeft het naar zijn zin
- nie zo ôôns zijn (niet zo honds zijn) = niet zo krenterig zijn
- tis allemaol êne kul tachtig (het is allemaal een kul tachtig = het is allemaal hetzelfde
- eve oew ôôge verschiete (even je ogen verschieten) = een dutje doen
- un kraai op ne paol, ut regent dan drie daoge mee un straol (een kraai op een paal, het regent dan drie dagen met een straal) = een kraai die op een paal zit voorspelt drie dagen regen

- dur is ginne zaoterdag zo goed of zo kwaod of de zon schijn vroeg of laot (er is geen zaterdag zo goed of zo kwaad of de zon schijnt vroeg of laat) = bij alle narigheid is er altijd nog wel een lichtpuntje te verwachten
- ik zijn aflèges klaor (ik ben afleggens klaar) = ik ben doodmoe/ doodop
- ik zit vor de tachtig (ik zit voor de tachtig) = ik moet direct een beslissing nemen
- ik zijn zo aarm dat de muize dôôd voor de spien ligge (ik ben zo arm dat de muizen dood voor de spin liggen) = het toppunt van armoede is bereikt
- die gieng van de lantère (die ging van de lantaarn) = die ging er van door
- die ziet er uit of dasse dur de maon gebakke is (die ziet er uit alsof ze door de maan gebakken is) = die is zwanger
- die een nun buik vol bêêne (die heeft een buik vol benen) = die is in verwachting
- un paor is twee, ennigte is twee en zeuventig (een paar is twee, enige is twee en zeventig) = alles is maar betrekkelijk
- zukke naord van dienge (zulke aard van dingen) = zo iets dergelijks
- die is op zun voorwaark (die is op zijn voorwerk) = die is er op bedacht (op zijn hoede)
- un snee in zun neus ebbe (een snede in zijn neus hebben) = dronken zijn
- zij vlug over de weg en vriendeluk tegen de mênse (zijt vlug over de weg en vriendelijk tegen de mensen) = schiet op en gedraag je correct
- klaogers gin nôôd, stoefers gin brôôd (klagers geen nood, stoefers geen brood) = aan uitspraken over klagers en opsnijders moet je geen geloof hecten
- iemand op zun vesje tuffe (iemand op zijn vestje tuffen) = iemand ongezouten de waarheid zeggen
- zun rollekes af laote lôpe (zijn rolletjes af laten lopen) = eens flink zijn gang gaan

- in dien zun ôôre kunde spurrie zaaie (in die zijn oren kun je spurrie zaaien) = die wast zich niet goed en slaat zijn oren over
- goejen dag vrouw Bogers (goeden dag vrouw Bogers) = uitroep van verbazing
- de moord zee Giebe (de moord zei Gieben) = uitroep van onverschilligheid en afwijzing
- tis nun smerrigen daarm (of das) (het is een smerige darm/das) = het is een vies of ordinair persoon
- da zijn praotjes vor de vaok (dat zijn praatjes voor de vaak) = dat zijn ongeloofwaardige uitspraken
- die kan frète as ne Rokfender (die kan vreten als een Rucphenaar) = die kan bijzonder veel eten
- we fêêste de manne van de schouw en de komme van de kas (wij feesten de mannen van de schouw en de kommen van de kast) = met het feest maken we er een dolle boel van
- at over den ôônd kan, kan ut ok over de stèèrt (als het over de hond kan, kan het ook over de staart) = als een hoog bedrag kan worden betaald voor een bepaald doel moet dat ook kunnen voor een bijkomende uitgave
- êêl mun lijf is bels (heel mijn lijf is bels) = ik voel mij helemaal ziek
- nun ouwen aop oefde gin smoele te lêre trekke (een oude aap hoef je geen smoelen te leren trekken) = oudere mensen kennen de meeste dingen uit ervaring
- baos is baos, al ist nun strooie (baas is baas, al is het een strooien) = wie baas is laat zijn gezag gelden
- die eej nog groen kore te veld (die heeft nog groen koren te veld) = die heeft nog een gezin met aankomende kinderen
- ge mot nie meej stêne gooie agge zelf in un glaoze kas zit (je moet niet met stenen gooien als je zelf in een glazen kast zit) = je moet een ander niet beschuldigen als jezelf niet brandschoon bent
- ge mot nun ouwen boom nie verplaante (je moet een oude boom niet verplanten) = oudere mensen moet je niet uit hun vertrouwde omgeving naar elders verplaatsen

- ik kan makkeluk de zon int waoter zien schijne, ak zelf ok mar is un straoltje krijg (ik kan gemakkelijk de zon in het water zien schijnen, als ik zelf ook maar eens een straaltje krijg) = ik ben niet afgunstig op het geluk van anderen als het mij af en toe ook maar eens mee wil zitten
- ik gaon un vaarke opzette (ik ga een varken opzetten) = een big aanschaffen en vetmesten
- die kan altij op zun plek staon (die kan altijd op zijn plaats staan) = hij betaalt regelmatig zijn schulden
- daor is un snaor uit (daar is een snaar uit) = die is niet goed wijs
- tusse die persone is ut altij piek en pook (tussen die personen is het altijd piek en pook) = die personen hebben altijd ruzie
- nao ne vergèèrder kom ne vertèèrder (na een vergaarder komt een verteerder) = na iemand die met zorg wat bezit heeft gekregen komt meestal een verkwister daarvan
- ik zijn gespoord en gelèèrsd (ik ben gespoord en gelaarsd) = ik ben kant en klaar om te vertrekken
- da zijn allemaol doekskes vort bloeie (dat zijn allemaal maar doekjes voor het bloeden) = dat is allemaal flauwekul om de waarheid te verdoezelen
- iemand op de tuin ange (iemand op de tuin hangen) = over iemand kwaad spreken en roddelen
- ge zult dur de kerdoons motte (je zult door de kerdons moeten) = je zult narigheid moeten incasseren

Inzenders en mededelers van gegevens voor bovenstaand overzicht bedankt voor uw medewerking.

H.C.J. Zandbergen.

TWEEDE AANVULLING OP DE INVENTARISLIJST VAN DE GASTELSE VOLKSTAAL

Op de in het jaarboek 1986 gepubliceerde aanvullingslijst van Gastelse dialectwoorden werden wederom talrijke reacties ontvangen. De nieuw verkregen gegevens waren zo talrijk, dat het de moeite loonde hiervan zelfs een tweede aanvullingslijst samen te stellen.
Ook nu was het niet altijd mogelijk te bepalen of alle woorden tot het specifiek Gastels dialect kunnen worden gerekend. Het is dan ook niet uitgesloten, dat er wellicht een aantal gewestelijk of misschien zelfs provinciaal nog gebruikelijk is of vroeger was. Volledig zijn de reeds eerder samengestelde lijsten zeker niet.
Aanwinsten voor de Gastelse volkstaalinventarisatie blijven bij de redactie van dit jaarboek steeds welkom.

A

aans = anders
alf-om asteblief = pauze tussen dansen voor het ophalen van geld (een sjoe)
allerkiendere = onnozele kinderen (29 december)
ammezuur = muziekale ambitie
annik, zunnen .... = zijn bezit
aopke, klein .... = troetelnaam voor baby
assipan = knecht van Sinterklaas

B

Baarege = Bergen op Zoom
Baargse, un .... = inwoner van Bergen op Zoom (vrouw)
Bargenèèr, nen .... = inwoner van Bergen op Zoom (man)
bèèrput = faecaliënkelder
bekaaid, er .... uitzien = er vermoeid uitzien
blaoje = bladzijden
blaore = boombladeren
blèter = huilebalk
boekent = boekwijt
bolle, eiers .... = werpen van hardgekookte eieren met Pasen
Bossenèèr, nen .... = inwoner van Oudenbosch (man)
buketuin, achter den .... = kerkhof
bulleke = lapje

C

casgenaodes, ... ebbe = veeleisend en lastig zijn

D

Denbos = Oudenbosch
Doeve = Hoeven
dol, er .... mee ebbe = er moeite of last mee hebben
doskas = drinkplaats voor vee
durris = door laten gaan (knikkeren)
duvver = evenwel; echter

E

ebbe (w.w.) = hebben
ik em (teg. tijd) = ik heb
gij et = jij hebt
ij eet = hij heeft
wij emme = wij hebben
gullie et = jullie hebt
zullie emme = zij hebben
ik aar (verl. tijd) = ik had
gij aar = jij had
ij aar = hij had
wij aare = wij hadden
gullie aar = jullie hadden
zullie aare = zij hadden
gad (volt. deelw.) = gehad
edde = heb je
efstèèrt = autoritaire figuur

F

Fenderse, ne of un .... = man. of vrouw. inwoner van Fijnaart
fiebelefors, per .... = haastig, geforceerd
fituul = ventiel
fronsels = kreuken (textiel)
frut = patates frites

G

gast = garst
gebooje, met de vijf .... = met de hand
gedoeike = klein boerderijtje

geleiewaark = serviesgoed
gemoejig = soepel (leder)

I

icht = egge

K

kakkestoelemeie = kinderspel
kaspoor = karrespoor
kessemus = kerstmis
kienderkoppe = straatkeien (natuursteen)
kiens = dement
kienskurf = babyuitzet
klappei = kwaadspreekster
klapstèrt-mesjien = bandrecorder
klienk = deurkruk
kloomp, de .... zette = verlanglijstje indienen voor Sinterklaas
kloomp, de .... uitaole = sinterklaasgeschenken in ontvangst nemen
knijnekot = konijnenhok
kroele (w.w.) = slapen
kroele (w.w.) = liefkozen
Kruslaand = Kruisland
Kruslaander, ne .... = inwoner van Kruisland (man)
Kruslaanse, un .... = inwoner van Kruisland (vrouw)
kwèrel = mond

L

lieges = leugens
lommert = schaduw
luie = informeren
luite, lange .... = perensoort

M

maakumemme = mag ik hem hebben
mangelpeeje = voerbieten
masjepein = marsepein
medruif = jolig vrouwspersoon
mêêt = oppervlaktemaat grond
mênes, tis .... = echt gemeend

mesiester = manchester (textiel)
meske = meisje
meuge (w.w.) = mogen
ik maag (teg. tijd) = ik mag
gij meud = jij mag
ij maag = hij mag
wij meuge = wij mogen
gullie meud = jullie mogen
zullie meuge = zij mogen
ik moog (verl. tijd) = ik mocht
gij moog = jij mocht
ij moog = hij mocht
wij moge = wij mochten
gullie moog = jullie mochten
zullie moge = zij mochten
gemeuge (volt. deelw.) = gemogen
monika = accordeon
miesdras = onvolgroeid persoon
mortier, nen .... = draaiorgel van Th. Mortier
muddekesmaand = tenen aardappelmand

O

Oevenèèr, nen .... = inwoner van Hoeven (man)
Oevese, un .... = inwoner van Hoeven (vrouw)
omblaoje = omslaan bladzijden
ouwers = tegenhouden (knikkeren)

P

parremetére = klagend vragen
pertjes = reepjes, partjes
pestuur, un goej .... = een goed figuur
pieke (w.w.) = priksleeën
pieke = priksleestokken
pikmesjien = graanmaaimachine
Prienslaand = Dinteloord
Prienslaander, ne .... = inwoner van Dinteloord (mand)
Prienslaanse, un .... = inwoner van Dinteloord (vrouw
prul, prulleman .... = slecht werk
puinen = kweekgras

R

roei = roede, lengtemaat
roei = samengebonden twijgen (gesel)
Rokfen = Rucphen
Rokfender, ne .... = inwoner van Rucphen (man
Rokfense, un .... = inwoner van Rucphen (vrouw)
Roosendaolder, nen .... = inwoner van Roosendaal (man)
Roosendaolse, un .... = inwoner van Roosendaal (vrouw)
Rotterdammer, de ... gaon leze = overlijden

S

Saanterbuitenèèr, ne .... = inwoner van Standdaarbuiten (man)
Saanterbuitese, un .... = inwoner van Standdaarbuiten (vrouw)
sabbas = knecht van Sinterklaas
schalier = ruif in de stal
schel = schil
schieter, ne .... zijn = hebzuchtig zijn
schrewe = huilen
schuipaol = wrijfpaal voor vee
sewijle = soms
siebots = plotseling
sienterklaos = Sint Nicolaas
sientereklaos speule = geschenken uitdelen
sientereklaos speule = verkleed gaan als sinterklaas
siesie = cervelaatworst
sitske = roodharige kat
sjaans, ... emme = verliefd zijn
slobber = varkensvoer
smis = smidse; smederij
sommetije = af en toe
spullegoed = speelgoed
staosie = station
stekels = distels
sukkerpeeje = suikerbieten
superstities, ... emme = overdreven eisen stellen

T

taai, tis zomar .... = regenachtig weer
tarrouw = tarwe

tère = potverteren
toennet = daarnet
toerlezjoere = niet werken, alleen pret maken
toeternietoe = doet niets ter zake
tonnestebove = ondersteboven
toog = cafétapkast
torrie = cirkel voor knikkerspel
touwers, vor .... = om te behouden, voor altijd
trappadoelie = knecht van sinterklaas
trifter = trechter
tweezak = onberekenbaar persoon
tijen, er aon .... = beginnen

U

ukke, op oew .... zitten = hurken
uitscheen = uitscheiden; stoppen

V

vaarkeskot = varkenshok
vaok, ... emme = slaap hebben
vieskesbak = aquarium
vlaanders = varens
voste, ôge .... = hoge werven
vrèêt = wreed; ook erg
vrijgezellestrikske = vlinderdasje
vulk = viezerik

W

wafre, de .... = welke
wandbeer = kakkerlak
wiebus, nogal .... = logisch
wieje = wieden
wiend, ne vlokke .... = regenwind
Wouwenèèr, ne .... = inwoner van Wouw (man)
Wouwse, un .... = inwoner van Wouw (vrouw)
wurmstik = wormstekig
wurvel = houten deurknop

Z

zaogpèèrd	=	zaagbok
zuur, tis zomar	=	guur weer
Zwaoluw, de	=	Hoge en Lage Zwaluwe
zêijn (w.w.)	=	zijn
ik zêijn (teg. tijd)	=	ik ben
gij zeijt	=	jij bent
ij is	=	hij is
wij zêijn	=	wij zijn
gullie zêijt	=	jullie zijn
zullie zêijn	=	zij zijn
ik waar (verl. tijd)	=	ik was
gij waar	=	jij was
ij waar	=	hij was
wij ware	=	wij waren
gullie waar	=	jullie waren
zullie ware	=	zij waren
gewiest (volt. deelw.)	=	geweest

Een woord van dank aan allen die op de vorige publicatie hebben gereageerd, in het bijzonder aan de heren Jan Aanraad, Piet Musters en Piet Peeters, die mede door hun speciale bijdragen de samenstelling van bovenstaande lijst hebben mogelijk gemaakt.

H.C.J. Zandbergen.

DE GESCHIEDENIS VAN OUDE GASTELSE FAMILIES

- DE FAMILIE DE BIE -

De tweede familie-geschiedenis uit Gastels verleden, die wij onder uw aandacht willen brengen is die van de familie De Bie.
De oudere lezers onder u herinneren zich waarschijnlijk nog wel de langstlevenden van deze gewaardeerde familie, nl. mejuffrouw Trees de Bie en haar broer Joseph (Sjef) de Bie.
Een neef van beiden, pater Constant de Bie, is als laatste van de familie te Oud Gastel begraven in het jaar 1972.
Bovengenoemde Trees en Sjef de Bie, beiden ongehuwd, woonden in de Dorpsstraat waar nu het pand van het Wit Gele Kruisgebouw staat (Dorpsstraat 3).
Ook kennen we in onze gemeente een De Biestraat, die eveneens herinnert aan deze belangrijke familie uit onze gemeenschap.
Wellicht ook bekend voor sommige lezers, is de geschiedenis van het theekoepeltje in de tuin van de familie, waarvan de thans nog bestaande populieren (in plan Meireweikes) als omzoming dienden. Door jammerlijke verwaarlozing en vandalisme is dit koepeltje helaas verdwenen. Alleen het terpje is nog zichtbaar.

Als aanvang en om u tegelijkertijd een geheugensteuntje bij het verder lezen van deze familiekroniek te geven, volgt hieronder een kort overzicht van de families De Bie, die ter sprake komen in dit verhaal.

I. Jan Babtist de Bie, de stamvader van de Gastelse De Bie's, leefde van 1728-1795. Hij was 45 jaar penningmeester van de polder Heer Jansland, gezegd Nieuw Gastel.

II. Thomas Franciscus de Bie, leefde van 1760-1847. Hij was eveneens penningmeester van de polder Heer Jansland. Later was hij drossaard van het Oosterkwartier van Bergen op Zoom, burgemeester van Oud en Nieuw Gastel en tevens dijkgraaf van het Heemraadschap van de Mark en Dintel.

III. Joannes Christianus Antonius de Bie, leefde van 1793-1854. Hij was secretaris-penningmeester van de polder tot zijn dood. Eveneens burgemeester van Oud en Nieuw Gastel van 1823 tot 1843.

IV. Constantinus Franciscus Cornelius de Bie, leefde van 1838-1897. Zoals zijn vader eveneens secretaris penningmeester vande polder Heer Jansland tot zijn dood. Burgemeester van de gemeente van 1887-1897.

I. Jan Babtist de Bie (1728-1795)

Hij werd geboren op 08.02.1728 in de plaats Grobbendonk in België. Deze plaats heeft een rijke historie en is gelegen in de provincie Antwerpen. Jan Babtist trouwde te Antwerpen op 03.03.1754 in de O.L. Vrouwekerk met Catharina van Peetersen. Zij was geboortig van Antwerpen en leefde van 1724(25) tot 16.09.1760, toen zij in Oud Gastel stierf. Het echtpaar trouwde bij de komst in Oud Gastel eveneens voor de schepenen op 24.03.1754.
De kinderen uit dit huwelijk zijn allen geboren in Oud Gastel, te weten:

1. dochter ? (1755-1757) jong gestorven.
2. dochter ? (1756-1757) jong gestorven.
3. Anna Catharina. Zij leefde van 06.08.1758 tot 25.06.1834. Zij huwde op 19.07.1778 te Oud Gastel de heer Josephens Tielens, geboortig uit Leuven. Hij werd geneesheer te Goes. Deze familie stierf rond 1900 uit te Leur.
4. Thomas Franciscus de Bie (1760-1847) zie II.

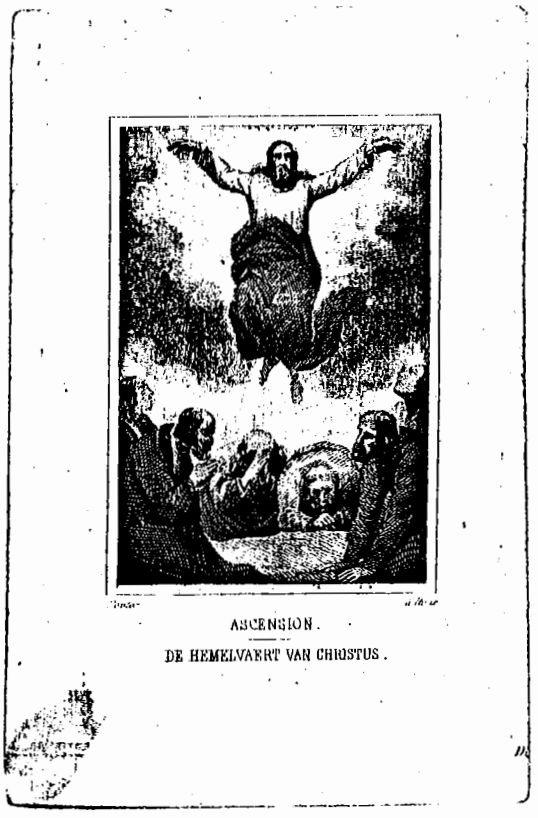

ASCENSION.

DE HEMELVAERT VAN CHRISTUS.

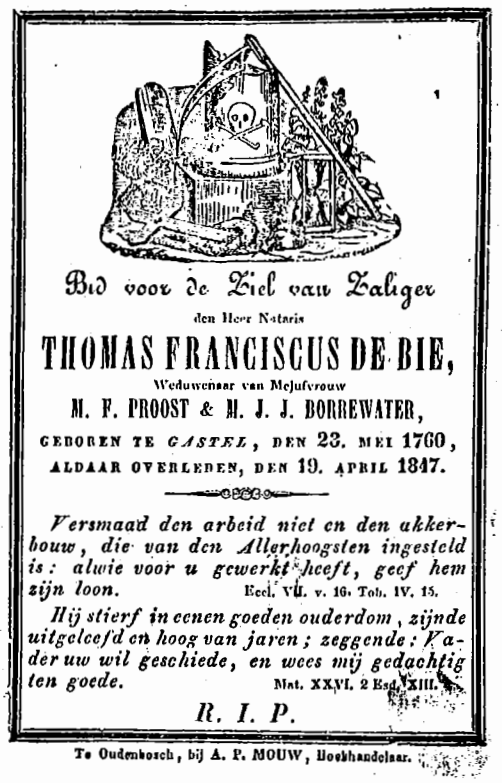

Bid voor de Ziel van Zaliger

den Heer Notaris

THOMAS FRANCISCUS DE BIE,

Weduwenaar van Mejufvrouw

M. F. PROOST & M. J. J. BORREWATER,

GEBOREN TE *GASTEL*, DEN 23. MEI 1760,

ALDAAR OVERLEDEN, DEN 19. APRIL 1847.

Versmaad den arbeid niet en den akkerhouw, die van den Allerhoogsten ingesteld is: alwie voor u gewerkt heeft, geef hem zijn loon. Eccl. VII. v. 16. Tob. IV. 15.

Hij stierf in eenen goeden ouderdom, zijnde uitgeleefd en hoog van jaren; zeggende: Vader uw wil geschiede, en wees mij gedachtig ten goede. Mat. XXVI. 2 Esd. XIII.

R. I. P.

Te Oudenbosch, bij A. P. MOUW, Boekhandelaar.

Zoals gezegd woonden de ouders van Jan Babtist in Grobbendonk, waar leden van de familie De Bie belangrijke functies bekleedden, o.a. notaris e.d. Zijn vader, eveneens Jan Babtist geheten, was twee keer gehuwd, respectievelijk met Johanna Verbiest (waarvan 3 zoons en 1 dochter) en met Catharina Adriaansen (waarvan 1 dochter en 2 zoons). De oorzaak van de komst van Jan Babtist de Bie naar Oud Gastel was zijn benoeming tot penningmeester van de polder Heer Jansland,gezegd Nieuw Gstel. Dat deze benoeming heel wat voeten in de Gastelse aarde heeft gehad, zal uit het vervolg van dit verhaal blijken. We noemen dit wel eens het begin van de geschiedenis van de "Gastelse Polder-geschillen".
Rond 1750 leven we in de tijd van Brabant als Generaliteitsland (1648-1795). Brabant werd toen overheerst door een "protestante" bestuurslaag op alle gebied. Volgens de politieke reformatie van 1660 nl. hadden leden van de hervormde religie voorrang bij de benoeming in alle openbare ambten. De katholieke Markiezen van Bergen op Zoom, die de feitelijke machthebbers waren, probeerden daar oogluikend onder uit te komen. De Staten Generaal in Den Haag echter lieten uitzonderingen op de regel slechts sporadisch toe. En anders waren de stemmen van protesterende "protestanten" niet van de lucht.
In 1750 ontstond de vacature van penningmeester van Heer Jansland, door het overlijden van penningmeester Jan van Vlimmeren.
Zoals wellicht bekend stond het polderbestuur, de "Dijkage" uit een voorzitter, de dijkgraaf, een secretaris, een penningmeester en twee gezworenen. Als dijkgraaf trad meestal op de drossaard van het Oosterkwartier van het Markiezaat van Bergen op Zoom. Als secretaris, de gemeentesecretaris. Deze waren allen van de "ware gereformeerde religie". De penningmeesters werden vanouds door de Markies benoemd en waren katholiek. Ook voor de gezworenen lukte dat meestal wel. Daarom benoemde de Markies op 27 oktober 1750 Jan Babtist de Bie tot penningmeester van de polder. Hij was toen 22 jaar oud en katholiek.
Als voorzitter en dijkgraaf was toendertijd in functie Abraham Banier, heer Van Grijsoordt en drossaard van het Oosterkwartier, zetelend in de plaats Oudenbosch. Hij was fel anti-Rooms en stak dat niet onder stoelen of banken en "lustte" Jan Babtist niet! Hij protesteerde dan ook fel tegen diens benoeming in Den Haag, zich beroepend op het document van de politieke reformatie uit 1660.

Tegelijkertijd was een vacture van gezworene vrij gekomen in het polderbestuur. Hierin werd voorzien door de benoeming van Willem van Diepenbeek, een protestant. Maar Abraham Banier was niet tevreden. Hij schakelde procureurs en advocaten in om de aanstelling van Jan Babtist de Bie ongedaan te maken. Hij maakte hiervoor zelfs verschillende reizen naar Den Haag. En dat n.b. op kosten van het polderbestuur! Dit laatste zou hem echter slecht bekomen, want Jan Babtist zal zich dit later zeer goed herinneren.
Kortom, op 15 november 1750 legt Jan Babtist de vereiste benoemingseed af en aanvaardt hij zijn functie. Er staat nergens een woord over vermeld. Abraham Banier stuurt zijn plaatsvervanger en waarnemend dijkgraaf Van Fenema.
Maar ook in de notulen van deze vergadering wordt er niet over de benoeming gerept.

Dijkgraaf Banier tenslotte ontvangt uit Den Haag bericht "dat aan het verzoek van bovengenoemd request niet kan worden volstaan en dientengevolge is afgewezen". Maar toen kreeg de muis het bekende staartje! De ingelanden van de polder bemerken spoedig de ijver en kennis van zaken van de nieuwe penningmeester. Op 18 april 1751 ontbiedt waarnemend dijkgraaf Van Fenema Jan Babtist de Bie om enkele rekeningen te betalen namens de polder, voor dijkgraaf Banier zijn declaraties in Den Haag!
De Bie begrijpt, dat het de gemaakte kosten zijn om hem buiten de deur te houden en weigert te tekenen. Het argument was, dat Banier zonder opdracht van het polderbestuur had gehandeld, wat een terecht argument bleek te zijn.
Abraham Banier laat het er niet bij zitten en het wordt een lang proces voor de Raad van Brabant gevoerd. De uitspraak kwam pas af in 1755 en loog er niet om. Abraham Banier, de dijkgraaf, had op alle fronten ongelijk gekregen. Boven de som geld "wegens onnutte uitgaven en vele reizen en verteringen op polderkosten" kwam nog een grote som wegens achterstellige traktementsbetalingen voor zijn rekening. Penningmeester Jan Babtist de Bie werd door de ingelanden geprezen en op handen gedragen! Overigens heeft Jan Babtist later zelf en soms onnodig geprocedeerd. Het leek een modeverschijnsel in die tijd.

In 1760 echter sterft zijn jonge vrouw en de 32-jarige Jan Babtist blijft achter met twee jonge kinderen.

Hij is niet meer opnieuw gehuwd geweest, wat waarschijnlijk mede een stempel heeft gedrukt op zijn verdere leven en dat van zijn kinderen.
Hij woonde met zijn gezin op de Markt naast het vroegere Hof (nu Rabobank). Zijn ongehuwde stiefzuster Theresia woonde naast hen.
In het jaar 1795 stierf hij en werd begraven in Oud Gastel.

Nooit heb ik te vergeefs den H. JOSEPH aangeroepen; of wel gaf Hij wat ik verlangde; of wel iets anders, dat voor mij veel beter was. Vita S. THERES.

✝

Gedenk in uwe gebeden de Ziel van Zaliger

Mejuffrouw

MARIA TERESIA PHILIPPINA DE BIE,

geboren te *Gastel*, den 16. Juli 1866, en aldaar overleden den 31. Juli 1889, gesterkt door de H.H. Sacramenten der Stervenden.

Hare ziel was welgevallig aan God, daarom haastte Hij zich haar uit het midden der boosheid weg te nemen. De menschen zien dit wel, maar zij begrijpen en bedenken niet, dat zulks eene ontferming is van God jegens zijne heiligen, en eene weldaad, die Hij doet aan zijne uitverkorenen. SAP. IV: 11—16.

Lieve Ouders, Broeders en Zusters! ik verlaat u, doch ik sterf gerust en gelukkig — ik hoop dat de God van barmhartigheid mij zal ontvangen in zijnen hemel en mij zal toelaten u honderdvoudig weer te geven, wat gij voor mij op aarde gedaan hebt.
H. ROSA v. Vit. op haar sterfbed.

O, goede JEZUS! maak dat uw H. Hart het eerste toevluchtsoord zij voor mijne ziel, wanneer deze mijn lichaam zal verlaten hebben, opdat daar, in die vlammen uwer liefde, al mijne zonden en fouten voor immer mogen verteerd worden. S. GERTRUDIS.

R. I. P.

II. Thomas Franciscus de Bie (1760-1847)

Thomas werd geboren in Oud Gastel op 23.05.1760.
Nog geen vier maanden later overlijdt zijn moeder. Daarom werd hij door zijn tante Theresia opgevoed. Later studeerde hij in België voor landmeter en notaris. In 1790 diende hij zijn vader als adjunct-penningmeester.
Op 16.12.1791 trouwde hij in Oud Gastel met Jonkvrouwe Maria Francisca Proost, geboortig uit Turnhout. Zij stamde echter af van de bekende familie Proost van het Gastelse Hof. Zij was een dochter van Jonker Johan Christiaan Proost en Maria Theresia Reijns uit Turnhout.
De kinderen, geboren uit dit huwelijk te Oud Gastel waren:

1. Joannes Christianus Antonius (1793-1854) zie III.
2. Maria (1795-1863). Zij was ongehuwd en stierf in Oud Gastel.
3. Henriëtte (1795-1814). Zij stierf ongehuwd op 19-jarige leeftijd.
4. Dochter n.n. (1798-1799), jong gestorven.
5. Zoon n.n. op 18.2.1800 dood geboren te Oud Gastel.

Jonkvrouwe Maria Proost stierf op 08.12.1800, zodat Thomas de Bie reeds op 40-jarige leeftijd weduwnaar werd.
Op 17.04.1805 trouwde hij voor de tweede maal met mevrouw Jacoba Josepha Borrewater, geboren op 19.03.1770 te Antwerpen.
Uit dit huwelijk werd op 07.12.1806 een zoon dood geboren.
Jacoba Borrewater stierf op 08.01.1822 te Oud Gastel. Thomas overleefde haar nog 25 jaar.

Keren we terug naar de aanvang van zijn loopbaan in onze gemeenschap. We leven dan in een roerige tijd in de Europese geschiedenis.
In 1789 is de Franse Revolutie uitgebroken. Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap was toen de leuze. Ook in ons land waren partijen ontstaan, voor en tegen handhaving van de bestaande toestanden. We hadden toen de partij van de Prinsgezinden, aanhangers van stadhouder Willem V, prins van Oranje. Daarom werden die aanhanger ook wel "Oranjeklanten" genoemd. Daar tegenover stond de partij van de Patriotten, aanhangers van de Franse Revolutie. Zij hadden als bijnaam de "Kezen". Zoals bekend hadden veel Patriotten noodgedwongen de wijk moeten nemen naar Frankrijk en met de Fransen kwamen ze later terug.
In 1973 vielen de Franse troepen onder leiding van generaal Dumouriez en de Patriotten met de bekende commandant Daandels ons land binnen. De eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat in het katholieke Brabant de Fransen als "bevrijders" van de protestantse overheersing" werden begroet. Maar zo ver was het in 1793 nog niet. Het Staatse leger bood tegenstand. De drossaard van het Oosterkwartier van Bergen op Zoom, Johan Christoffel van Voss vluchtte echter naar het Noorden. Hij steunde mede het bevel de Gastelse polder onder water te zetten om de Fransen tegen te houden. Zo'n inundatie werd in oorlogstijd dikwijls toegepast (ook in 1944).
Thomas de Bie echter en nog enkele andere schepenen wisten dit onheil te voorkomen. Ze trokken met een menigte gewapende en ongewapende boeren en andere inwoners naar de dijk om de doorbraak tegen te houden, wat lukte. Zij kregen hiervoor van commandant Daandels een bedankbriefje uit Oudenbosch. Hij betichtte in de brief drossaard Van Voss als aanstichter van het boze plan. Maar de inval van de Fransen mislukte in 1793. De Gastelse vrijheidsboom, die pas geplant was, wordt weer omgehakt en als overwinningsteken naar Den Haag gestuurd (zie afbeelding).

Er kwamen, op kosten van de Gastelse bevolking, veel Hollandse en Duitse soldaten de linies versterken. Op 10 augustus 1794 wordt alsnog tot onderwaterzetting besloten, toen de oogst nog op het land stond. Protesten helpen tenslotte en op 17 augustus wordt het besluit weer ingetrokken.
Enkele onzekere maanden volgen, tot januari 1795. Dan wandelt generaal Pichegru met de Franse legers en de Patriotten over het ijs van de bevroren rivieren Nederland binnen. Ze blijven er tot 1813.
De liefde voor de Fransen is in haat veranderd, ook in Gastel.

Terug naar 1795. De Fransen worden als "bevrijders" binnengehaald. De Prins stadhouder vluchtte naar Engeland. De vrijheidsbomen worden opnieuw opgericht en er is feest. Een democratiseringsgolf spoelt over het land. Overal worden "Comité's révolutionair" opgericht en gemeenteraden of municipaliteiten gekozen. De besturen van rijk, provincie en gemeente worden op nieuwe leest geschoeid. Het markiezaat van Bergen op Zoom heeft in feite opgehouden als bestuurlijke macht te bestaan. Drossaard Johan Christoffel van Voss wordt afgezet op 21 maart 1795.
In zijn plaats wordt als drossaard van Oud en Nieuw Gastel gekozen Thomas de Bie! Het is een historische mijlpaal in onze geschiedenis. Het ontstaan in feite van onze éne gemeente Oud en Nieuw Gastel. Thomas de Bie trekt met zijn medebestuurders naar het gemeentehuis of dorpshuis, dat van toen af "Vrijheidshuis" werd genoemd. Er wordt wat af vergaderd in die dagen en Thomas de Bie blaast zijn partij duchtig mee.
We kunnen niet anders zeggen dan dat hij de nieuwe tijd met zijn veranderingen zeer was toegedaan, zonder een revolutionair te zijn.
Overal moesten vertegenwoordigers voor gekozen worden, zoals voor de districten, de provincies en het landsbestuur, de Nationale Vergadering. De oude Staten Generaal had 1 maart 1796 afgedaan en de Bataafse Republiek was geboren. Thomas de Bie werd als afgevaardigde gekozen voor het District Bergen op Zoom. Patoor Reijns uit Standdaarbuiten kwam zelfs in de Nationale Vergadering in Den Haag terecht.
Eindelijk, in 1798, kwam er een staatsregeling tot stand.
Daarmede ontstond tegelijk een nieuw geschil in Oud Gastel en wel omtrent het bezit van het kerkgebouw. Dit was nl. nog steeds in handen van de Hervormden. De nieuwe wet bepaalde, dat alle kerken en pastorieën, die de Hervormden bezaten, overgedragen dienden te worden aan de ge-

meentebesturen. Een uitzondering was als deze gebouwen door de Hervormden zelf gebouwd waren. Binnen zes maanden moesten de gemeenten daarna de gebouwen toewijzen aan die Kerkgenootschappen, die het grootste aantal leden hadden, met schadeloosstelling van de andere partijen. In 1793 woonden er 2113 katholieken en 61 protestanten in onze gemeente, de uitkomst was voorspelbaar.
Natuurlijk volgden er requesten en protesten.
Thomas de Bie was hoofd van de gemeente en lid van het R.K. Kerkbestuur, wat hem in een moeilijk parket bracht. Op hem waren de tegenstanders dus vooral gebeten. Nu moesten de sleutels nog verkregen worden. Na veel dol, ruzie en gerechtelijke gelasting lukte het schepen Pieter Mastboom op 21 december 1799, des avonds om half elf, de sleutels te bemachtigen en de kerk voor de katholieke bevolking weer terug in bezit te nemen.
Thomas de Bie bedankt de andere dag als kerkmeester. Sommigen zeggen, dat dit net op tijd gebeurd is, want in 1801 veranderde de regeling weer ten voordele van de Hervormden.

Zoals reeds eerder werd vermeld, volgde in 1795 Thomas de Bie zijn vader op als penningmeester van het polderbestuur. Hij bleef dit tot 1846 toe. Ook wachtte Thomas de Bie een nieuwe baan.
In 1804 nl. werd het Heemraadschap van de Mark en Dintel opgericht. Door het departementaal bestuur van Noord-Brabant werden er acht personen aangezocht als bestuursleden (de z.g. Heemraden). Als voorzitter van het nieuwe Heemraadschap werd aangewezen Eduard van Mattenburgh uit Oudenbosch (tevens dijkgraaf genoemd).
Thomas de Bie werd een van de heemraden en tevens ondervoorzitter of waarnemend dijkgraaf.
Het grote doel was de tot dan toe open rivier van Mark en Dintel (met de invloed van eb en vloed) aan de monding af te sluiten, met schut- en uitwateringssluizen.
Er werd een eerste lening afgesloten van *f* 150.000,--, daarna een tweede van *f* 300.000,-- en tenslotte door bemiddeling van koning Lodewijk Napoleon een derde lening van *f* 100.000,--.
Inmiddels was Thomas de Bie Van Mattenburgh in 1809 als dijkgraaf opgevolgd, wat hij bleef tot 1828.

De werkzaamheden aan het sas van Mark en Dintel verliepen voorspoedig.

Thomas de Bie mocht koning Lodewijk Napoleon zelfs rondleiden bij zijn bezoek aan de sluizen op 30 april 1809. Ook de toenmalige Gastelse Harmonie was present.
Er is overigens nog een andere herinnering aan dat bezoek in ons dorp. Lodewijk Napoleon schonk namelijk de Hervormde Gemeente in Oud Gastel ƒ 5.000,-- voor het Kerkje aan de Dorpsstraat. Dit monumentje staat er nog steeds (Dorpsstraat 13) met het jaartal 1809.
In 1810, een jaar later, had de koning het echter verbruid bij zijn broer de keizer. Deze zette hem af en Nederland werd ingelijfd bij Frankrijk, als Franse provincie. Alles werd verfranst en ook op het gemeentehuis werd het frans de voertaal. Thomas de Bie bleef zijn dorp trouw en werd in 1910 "maire" of burgemeester van de gemeente.

Met de gloednieuwe sluis in Dintelsas liep het echter slechter af. In januari 1810 begon deze te verzakken en al het werken en ploeteren was voor niets geweest. Het bestede geld viel letterlijk en figuurlijk in het water. Slechts grote schulden bleven er over!
Het moet in die tijd als een ramp beleefd zijn door de bewoners.

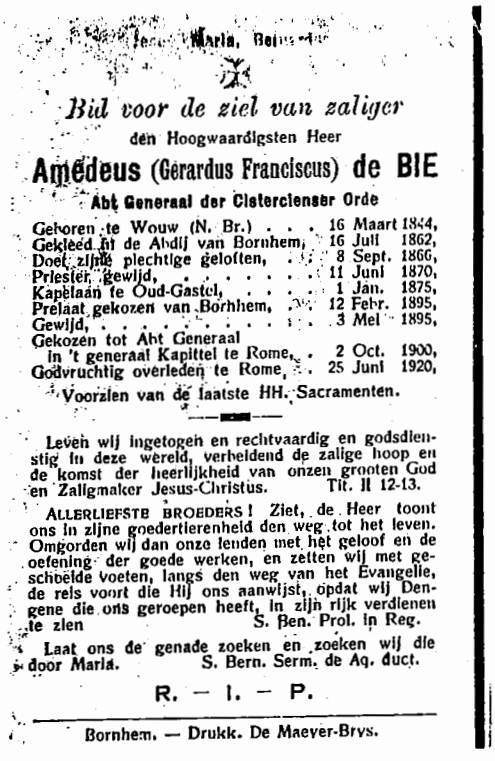

Ter Maria, Bel...

Bid voor de ziel van zaliger

den Hoogwaardigsten Heer

Amedeus (Gerardus Franciscus) de BIE

Abt Generaal der Cisterciensèr Orde

Geboren te Wouw (N. Br.) . . . 16 Maart 1844,
Gekleed tot de Abdij van Bornhem, . 16 Juli 1862,
Deed zijne plechtige geloften, . . 8 Sept. 1866,
Priester gewijd, ... 11 Juni 1870,
Kapelaan te Oud-Gastel, ... 1 Jan. 1875,
Prelaat gekozen van Bornhem, . . 12 Febr. 1895,
Gewijd, ... 3 Mei 1895,
Gekozen tot Abt Generaal
in 't generaal Kapittel te Rome, . 2 Oct. 1900,
Godvruchtig overleden te Rome, . . 25 Juni 1920,

Voorzien van de laatste HH. Sacramenten.

Leven wij ingetogen en rechtvaardig en godsdienstig in deze wereld, verbeidend de zalige hoop en de komst der heerlijkheid van onzen grooten God en Zaligmaker Jesus-Christus. Tit. II 12-13.

ALLERLIEFSTE BROEDERS! Ziet, de Heer toont ons in zijne goedertierenheid den weg tot het leven. Omgorden wij dan onze lenden met het geloof en de oefening der goede werken, en zetten wij met geschoeide voeten, langs den weg van het Evangelie, de reis voort die Hij ons aanwijst, opdat wij Dengene die ons geroepen heeft, in zijn rijk verdienen te zien S. Ben. Prol. in Reg.

Laat ons de genade zoeken en zoeken wij die door Maria. S. Bern. Serm. de Aq. duct.

R. — I. — P.

Bornhem. — Drukk. De Maeyer-Brys.

De nederlaag van keizer Napoleon in 1813 bracht weer een nieuwe omwenteling teweeg. Koning Willem I nam de macht in handen. De goede dingen uit de Franse overheersing bleven behouden, vooral op bestuurlijk terrein.

Thomas de Bie moest echter boeten voor zijn aanblijven in de Franse tijd. Of was het een "wraakneming" van de vroegere drossaard Johan Christoffel de Voss. Deze kwam weer terug op zijn post als burgemeester van onze gemeente. Hij werd tevens vrederechter (kantonrechter) in Oudenbosch.
Het moet wel een teleurstelling geweest zijn, te meer daar anderen wel op hun post bleven. Overigens werd hij wel een van de notabelen, die het nieuwe ontwerp van de grondwet van koning Willem I moesten beoordelen.

Thomas stortte zich echter weer vol overgave op het werk voor de polder en het Heemraadschap van de Mark en Dintel. Hij nam plaats in een commissie, die de herstelwerkzaamheden en de bouw van een nieuwe sluis moest voorbereiden. Dit ging weer zeer moeizaam. Tot overmaat van ramp ging de secretaris penningmeester Carel de Buck er met de kas en de Noorderzon vandoor! Dit was juist een jaar voor de nieuwe sluis werd geopend. Het zittende bestuur werd de laan uitgestuurd en Thomas was dijkgraaf af!
Intussen was wel zijn zoon, Johannes de Bie, burgemeester van de gemeente geworden.
Ook Thomas bleef zich tot op hoge leeftijd inzetten voor de Gastelse gemeenschap. Hij heeft in een veelbewogen tijd een zeer druk en arbeidzaam leven geleid. Hij was zijn tijdgenoten in intellectueel opzicht en visie ver vooruit. Hij is een van de grootsten uit onze dorpsgeschiedenis.

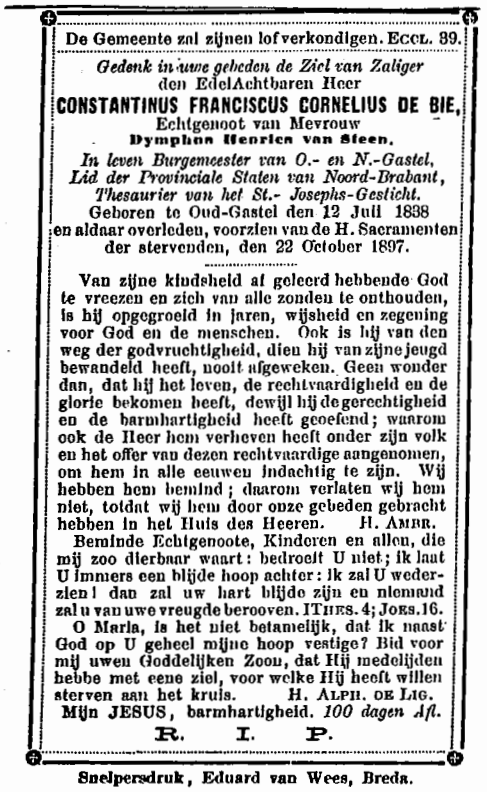

De Gemeente zal zijnen lof verkondigen. Eccl. 39.

Gedenk in uwe gebeden de Ziel van Zaliger
den EdelAchtbaren Heer
CONSTANTINUS FRANCISCUS CORNELIUS DE BIE,
Echtgenoot van Mevrouw
Dymphna Henrica van Steen.
In leven Burgemeester van O.- en N.-Gastel, Lid der Provinciale Staten van Noord-Brabant, Thesaurier van het St.- Josephs-Gesticht.
Geboren te Oud-Gastel den 12 Juli 1838
en aldaar overleden, voorzien van de H. Sacramenten der stervenden, den 22 October 1897.

Van zijne kindsheid af geleerd hebbende God te vreezen en zich van alle zonden te onthouden, is hij opgegroeid in jaren, wijsheid en zegening voor God en de menschen. Ook is hij van den weg der godvruchtigheid, dien hij van zijne jeugd bewandeld heeft, nooit afgeweken. Geen wonder dan, dat hij het leven, de rechtvaardigheid en de glorie bekomen heeft, dewijl hij de gerechtigheid en de barmhartigheid heeft geoefend; waarom ook de Heer hem verheven heeft onder zijn volk en het offer van dezen rechtvaardige aangenomen, om hem in alle eeuwen indachtig te zijn. Wij hebben hem bemind; daarom verlaten wij hem niet, totdat wij hem door onze gebeden gebracht hebben in het Huis des Heeren. H. Ambr.

Beminde Echtgenoote, Kinderen en allen, die mij zoo dierbaar waart: bedroeft U niet; ik laat U immers een blijde hoop achter: Ik zal U wederzien! dan zal uw hart blijde zijn en niemand zal u van uwe vreugde berooven. I Thes. 4; Joes. 16.

O Maria, is het niet betamelijk, dat ik naast God op U geheel mijne hoop vestige? Bid voor mij uwen Goddelijken Zoon, dat Hij medelijden hebbe met eene ziel, voor welke Hij heeft willen sterven aan het kruis. H. Alph. de Lig.

Mijn JESUS, barmhartigheid. *100 dagen Afl.*

R. I. P.

Snelpersdruk, Eduard van Wees, Breda.

Wijlen Henri van Mechelen schrijft in zijn boek over het Heemraadschap van de Mark en Dintel uit 1915 het volgende over Thomas de Bie:

"Krachtig in werken, rechtzinnig in leven,
zich zelve te geven, dat was zijn leus."

III. Joannes Christianus Antonius de Bie (1793-1854)

Deze Joannes werd geboren in Oud Gastel op 11.05.1793. Hij huwde in 1825 met Maria Borrewater, geboren op 06.03.1802 te Antwerpen. Zij was een nichtje van zijn stiefmoeder.
Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren te Oud Gastel, te weten:

1. Johanna Francisca, geboren op 20.07.1828 en overleden op 10.01.1878 te Marche in Wallonië.
   Zij trouwde op 22.11.1859 te Oud Gastel met meester Emile Joseph Molle, vrederechter te Marche in Wallonië en Frumune in Luxemburg.
   Zij kregen twee dochters, die beide ongehuwd bleven.
2. Maria Francisca (1830-1850). Zij stierf jong en bleef ongehuwd.
3. Constantinus Franciscus Cornelius (1838-1987) zie IV.

Op 2 maart 1823 werd Joannes de Bie tot schout benoemd. Deze benaming werd afgeschaft en bij Koninklijk Besluit van 14 augustus 1825 werd hij tot burgemeester van Oud en Nieuw Gastel benoemd. Hij was tevens lid van Provinciale Staten van Noord-Brabant.
Uit mondelinge overlevering is bekend, dat hij zijn bezoeken aan 's-Hertogenbosch te voet deed, drie dagen heen en drie dagen terug. Hij overnachtte bij collega's onderweg.
Tevens wist hij een groot familievermogen op te bouwen.
Een grote gebeurtenis onder zijn bewind was de "Belgische afscheiding" in 1830. Er vond toen in onze gemeente veel inkwartiering plaats. Dit had slechte morele invloed op de bevolking en op Joannes de Bie. De soldaten hadden niets te doen. Het werd wel de "Vreetoorlog" genoemd. De burgemeester raakte betrokken bij een dorpsschandaal, waarbij het theekoepeltje als "oord van licht zeden" naam had.
De missiepreken van pater Bernard van de Redemptoristen moesten de moraal weer op peil brengen. Het verhaal gaat, dat sterke houten steunen onder de preekstoel de eerste klappen moesten opvangen van de banbliksems, die over de Gastelaren werden uitgestort. "Trouwen of branden in hel en verdoemenis!".
Pijnlijk gevolg was wel, dat Joannes de Bie in 1844 moest aftreden.

Vlak voor het overlijden van zijn vader, volgde hij deze in 1846 op als penningmeester van de polder Heer Jansland. Hij overleed in 1854, 61 jaar oud. Zijn vrouw overleefde hem nog drie jaar en overleed op 20.09.1859.
Lief en leed is dit gezin niet gespaard gebleven. Zij waren echter rijk en woonden en leefden in luxe en franse stijl met een prachtig huis aan de Dorpsstraat. Aan de overkant lag hun prachtige aangelegde tuin, eveneens in franse stijl, met mooie bomen, lanen en dreven. En niet te vergeten de mooie beelden en het theekoepeltje.

Maria was haar hoop in haar leven, haar troost in haar stervensuur.

†

Gedenk in uwe gebeden

DE EERWAARDE ZUSTER

Joanna van het H. Hart van Jesus

MEJUFFROUW

CAROLINA JOANNA DELPHINA MARIA DE BIE,

Geboren te *Oud-Gastel* . . . . *8 Juli 1872.*
Getreden in de Congregatie der Zusters van O. L. Vrouw te *Namen* *20 Mei 1897.*
Aangenomen tot de Kloosterbeloften *26 April 1900.*
Gesterkt door de H.H. Sacramenten der Stervenden, godvruchtig in den Heer overleden, in het Klooster te *Antwerpen*. . . . . . *28 Maart 1906.*

Jezus haar ziende beminde haar en zeide: Kom en volg mij en gij zult een schat in den Hemel bezitten.

Vurig verlangde zij met Christus te wezen, daarom leed zij met geduld en stierf zij met VREUGDE.

Gij hebt mij om mijne onschuld opgenomen en voor eeuwig uw bijzijn geschonken.

Zij leefde onder ons als ware er een weldoende geest in ons midden. Immer eenvoudig en oprecht, immer zacht en goedaardig ... was zij bemind op deze aarde.... Allen hadden haar lief, omdat zij nooit zich zelve beminde.

O wat is het zoet te sterven, na eene gestadige godsvrucht gehad te hebben tot het Hart van Hem, die ons moet oordeelen.
(Naar de H. Schrift en de geschriften der Heiligen.)

Mijn Jesus barmhartigheid.
Zoet Hart van Maria wees mijn Heil.

R. I. P.

O GOEDE EN ALLERBARMHARTIGSTE JESUS aanzie mij hier voor uwe voeten nedergeknield Ik bid en smeek U uit het vurigste mijner ziel van in mijn hart levendige gevoelens van Geloof Hoop en Liefde te printen, alsook een waar leedwezen over mijne zonden en het vast voornemen van mij te beteren; ter zelver tijd aanschouw ik in mijn eigen met diepe aandoening en groote droefheid Uwe vijf wonden terwijl ik voor mijne oogen houde, o goede Jesus hetgeen U reeds de propheet David van U zelven deed zeggen :
ZIJ HEBBEN MIJNE HANDEN EN VOETEN DOORBOORD EN AL MIJNE BEENDEREN GETELD (Ps. xxi)

Volle aflaat, mits de gewone voorwaarden, voor diegenen die dit gebed voor een beeld van den gekruisigden Jesus zullen bidden met gevoelens van godsvrucht en leedwezen.

O MIJN JESUS, BARMHARTIGHEID!
(100 dagen aflaat)

Anc. Maison CH. LETAILLE _ PL. 048 — BOUMARD et FILS Éditeurs Pontificaux Paris

IV. Constantinus Franciscus Cornelius de Bie (1838-1897)

Hij werd in Oud Gastel geboren op 12.07.1838. Hij trouwde op 23.09.1861 te Zevenbergen met mevrouw Dymphna Henria (Fien) van Steen. Zij werd geboren te Zevenbergen op 27.06.1838 en overleed op 18.07.1906 te Oud Gastel.
In het huidige gemeentehuis hangen nog twee schilderijen, die dit echtpaar voorstellen (waarschijnlijk).
Uit dit huwelijk werden elf kinderen geboren te Oud Gastel, te weten:
1. Jeannette (1862-1885). Zij werd non te Merksem bij Antwerpen.
2. Jan Joseph (1863-1941). Hij werd notaris te Zundert.
   Hij huwde met Johanna Sprengers. Zij hadden twee kinderen:

2a. Zoon Constant. Hij studeerde voor meester in de rechten en werd op latere leeftijd priester gewijd. Hij verbleef in Innsbruck in Oostenrijk en later in Zweden en Denemarken. Hij kwam wegens gezondheidsredenen naar Nederland terug en ging wonen in Rijsbergen.
In 1972 overleed hij en werd in Oud Gastel begraven.

2b. Een dochter Aldegonda. Deze huwde August Kloppenburg. Zij vertrokken naar de plantages in Indië. Na de Indonesische onafhankelijkheid (1951) kwamen wij terug naar Nederland en gingen wonen in een landhuis, de "Biecorf" te Zundert, gelegen tegenover de Trappisten-abdij. Zij hadden drie kinderen. Deze zijn allen weer getrouwd, te weten Jan (2 kinderen), Antoon en Emile (1 dochter). Aldegonda is later als weduwe naar Breda vertrokken. Verder onbekend.

3. Anna (1864-1916). Zij werd non te Antwerpen.
4. Marie (1866-1889). Zij overleed heel jong en was verloofd met Leon Dam. Deze verbleef als weeskind bij brouwer Gerard Mastboom te Oud Gastel en studeerde voor notaris.
5. Emile (1868-1869). Hij stierf als baby.
6. Joseph (Sjef) (1868-1952). Hij was de laatste mannelijke De Bie in Oud Gastel. Hij bleef ongehuwd en woonde met zijn ongehuwde zuster "Treeske de Bie" samen in het ouderlijke huis aan de Dorpsstraat. Hij was van 1904 tot 1937 secretaris-penningmeester van de polder. Ook was hij jaren bestuurslid van de Wit Gele Kruisvereniging, die zij goed bedachten later.
7. Antoon (1870-1940). Hij was getrouwd met Carla Majoie. Er waren geen kinderen.
8. Emile (1871-1933). Hij werd boomkweker te Oudenbosch en was getrouwd Amalia de Kleijn. Zij was een dochter van de burgemeester van Oudenbosch. Zij hadden twee kinderen. Een zoon is jong gestorven. De dochter Irma trouwde met de heer Nolet, tuinarchitect te Epe en Veldhoven.
9. Caroline (1872-1906). Zij was non te Antwerpen.
10. Trees (1874-1951). Zij was ongehuwd en leefde met broer Sjef samen in het ouderlijk huis. In 1955 ging zij naar het bejaardenhuis Sinte Katrientje" te Bergen op Zoom. Het huis werd afgebroken, wat naderhand bezien toch jammer is geweest. Op die plaats verrees het huidige Kruisgebouw. Trees leefde nog tot 1961. Hier en daar zijn

nog overblijfselen terecht gekomen, die herinneren aan de familie De Bie, zoals meubels, servies, boeken enz.

11. Constant (1875-1923). Deze laatst geboren zoon van deze familie werd pater Dominicaan in Nederland en Zwitserland (Freiburg, Albertinum). Hij werd econoom van de orde en is vroeg gestorven (48 jaar).

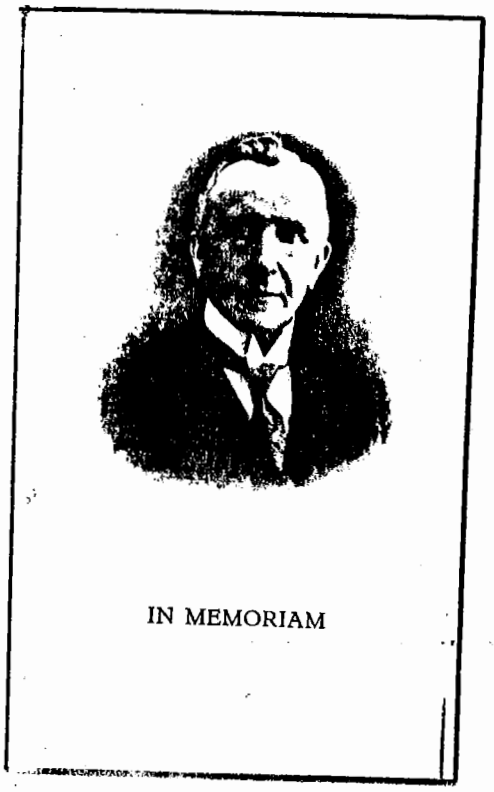

IN MEMORIAM

Gedenk in uwe gebeden
de Weledele Heer
Josephus, Adrianus, Maria de Bie
geboren te Oud-Gastel 30 Dec. 1868
en aldaar overleden 10 Januari 1952.
Voorzien van de H.H. Sacramenten
der Stervenden.

De rust des overledene verzachtte de droefheid over zijn dood, en vertroost u zijn sterven.

Zalig de barmhartigen, want zij zullen barmhartigheid verwerven.

Ik was verheugd, wanneer mij gezegd werd: wij zullen het huis des Heren binnengaan.

Want op U, o Heer, heb ik mijn hoop gesteld. Met geduld heb ik op de Heer gewacht en Hij heeft mijn stem gehoord.

Zalig zij, die in Gods liefde sterven.

Dierbare Zuster, het scheiden doet pijn. Ik ga met een blij hart het geluk tegemoet, ween niet, ik wacht u in de Hemel.

Heerneef, gedenk mijner onder Uw H. Misoffer.

Vrienden vergeet mij niet in uwe gebeden.
Mijn Jezus Barmhartigheid.

Druk. L. Hontelé-v. Deursen, Roosendaal.

Hiermede komen we aan het eind van deze rijke familiegeschiedenis van de Gastelse De Bie's. Zoals gezegd, het huis werd verkocht en afgebroken. De franse tuin aan de overkant werd tenslotte aan de gemeente verkocht.
In de mei-dagen van 1940 deed het koepeltje nog tijdelijk dienst als onderdkomen voor het gemeentebestuur!

Ouderen onder ons hebben de laatste De Bie's goed gekend. Treeske was een parmantige dame, die niet voor de poes was. Ook niet in eigen familie.
We kunnen echter gerust zeggen, dat deze familie een groot aandeel gehad heeft in de ontwikkeling van onze dorpsgemeenschap en in de emancipatie van de katholieke bevolking vooral.

Zij waren sociaal voelend en hadden oog voor de noden van de medemensen. Zij gaven eveneens financiële steun aan allerlei initiatieven ter verheffing van het geestelijke en sociaal-maatschappelijk welzijn van de Gastelaren.
Daarom verdienen zij terecht een plaats in de galerij van de oude Gastelse families.
Een duitse spreuk is op deze familiegeschiedenis van toepassing:

"Doe maar een greep in het volle mensenleven
en waar je ook pakt steeds is het interessant".

F. van Merrienboer, 18.08.1987.

Geraadpleegde bronnen:

1. Heer Jansland, gezegd Nieuw Gastel. Deel 10 van de publicaties van het Archivariaat Nassau Brabant, door Albert Delahaye.
2. Het Heemraadschap van de Mark en Dintel. Tijdvak 1804-1830, G.W.G. van Ree.
3. Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos, Roosendaal. Jaarboek nr. 14-1954. Broeder Theophile Nijman: Thomas Franciscus de Bie, pag. 55-74.
4. Lezing, gehouden door Mr. H.P.A.M. Mastboom voor de Heemkundekring in 1983.
5. Losse aantekeningen van Broeder Theophile Nijman in zijn nagelaten geschriften.

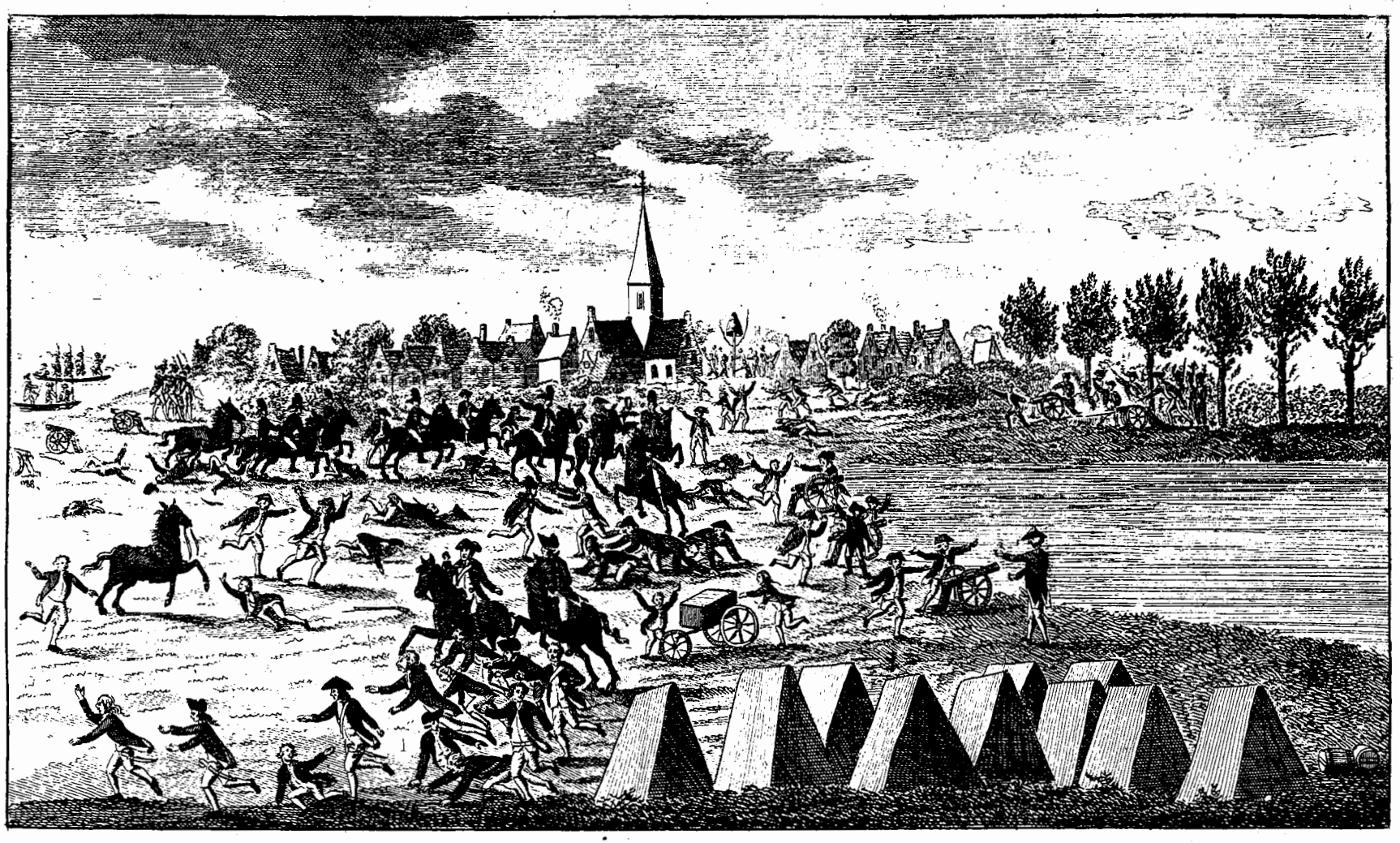

AFBEELDING van het Dorp **GASTEL**, en het Vlugten der Franſchen van daar, op den 24ſten *Maart* 1793, op de Aankomst van een *Détachement* van Honderd Mannen, onder bevel van den Kapitein *Du* PONT, en het neederhouden van den Vryheids-Boom, waar meede de Herſtelling der Regeering van dat Dorp gepaard ging.

Zynde dit de Eerſte Vryheids-Boom die door de Hollanders verooverd, en ook daarom, ten geſchenke naar 's HAGE *gezonden is.*

In 's Graavenhaag wildt gy Uw Vryheids-Boom gaan planten,
Verdwaasde Franſchen! maar, ſchoon U de Patriöt
Van binnen onderſteune in weêrwil van 't Verbod,
Schoon gy geſchraagd wordt door gevlugte Vloek-Verwanten.

Door Schelmen, wier Geweer hun Wieg zelfs durft beſtryden,
Gy komt niet tot Uw doel, maar ziet hem, tot Uw ſpyt;
Te GASTEL U ontrukt, ô Bloodaarts daar gy zyt!
En hem ten Eer-Tropheen aan 's Graavenhaage wyden.

Programma der Feestelijkheden

bij gelegenheid van de plechtige

INHULDIGING

van den WelEdelen Heer

C. F. C. DE BIE,

als

BURGEMEESTER der Gemeente OUD- & NIEUW-GASTEL,

op Woensdag den 20 April 1887.

A. Opening der feestelijkheden door het luiden der klokken, des morgens ten 7 ure.
B. Verzameling der verschillende corporatien, bij den Heer P. SMOOR, ten 8 ure.
C. Vertrek uit de gemeente langs de Steenstraat, Kralingstraat en Cuijvezand, naar de grens der gemeente Oudenbosch.
D. Ontvangst van den BURGEMEESTER aan de grenzen der gemeente, ten 10 ure.
E. Welkomstrede, uitgesproken door den kommandant der Eerewacht, den heer J. F. FRANKEN.
F. Optocht naar de gemeente, langs Cuijvezand, Pietsche weg, Stoof en Meir tot aan het Raadhuis.
G. Receptie en Installatie van den Burgemeester op het Raadhuis en toespraak door de schooljeugd.
H. Vervolg van den optocht tot den Ouden Molen en verder langs den Ouden Dijk, de Dorpstraat tot aan het Liefdegesticht, terug langs den Ouden Dijk en Koelestraat, tot op het Marktplein.
I. Volksvermakelijkheden, opgeluisterd door muziek, des namiddags ten 4 ure.
K. Muzikale promenade door het dorp, ten 8.30 ure.

62 a

K. Muzikale promenade door het dorp, ten 6,30 u.

L. **VUURWERK**, des avonds ten 9 ure.

Samenstelling van den Optocht.

1. Een koerier.
2. Eene afdeeling Ruiters.
3. De Handboogschutterij „Eendracht maakt macht"
4. Een wagen der Kruisboogschutterij „Willem III"
5. De Kruisboogschutterij „Broederlijke Eendracht".
6. Graaf Adelbert van Grimhuysendorst van Gastel 1462, met zijn gevolg, (in middeleeuwsch costuum.)
7. Een wagen der Kruisboogschutterij „Buitenlust."
8. De Handboogschutterij „Amicitia".
9. Een wagen voorstellende den Landbouw (Ceres).
10. Eene afdeeling Ruiters.
11. Een feestwagen met Maagdekens.
12. De Kruisboogschutterij „Broederlijke Liefde."
13. Een Plezierjacht, voorstellende Gastels Scheepvaart.
14. Eene afdeeling Eerewacht, te voet.
15. Een rijtuig der Raadsleden.
16. Gastels Fanfare- en Mannenkoor.

17. Een rijtuig der Feestcommissie.
18. Eene Eerewacht (Lanciers) te paard.
19. Het rijtuig van den **BURGEMEESTER**, getrokken door vier schimmels en geescorteerd door den President en den Vice-President der Feestcommissie, te paard.
20. Eene Eerewacht (Lanciers) te paard.
21. Een wagen der Handboogschutterij „de Batavieren".
22. Een wagen met een gedeelte der Schooljeugd.
23. De Kruisboogschutterij „Buitenlust de Batavieren."
24. Een rijtuig met Schildknapen. Pages van Graaf Adelbert.
25. Een wagen der Fabriekarbeiders, voorstellende Gastels Nijverheid.
26. Een Feestwagen met Maagdekens.
27. De Kruisboogschutterij „Zeldenrust".
28. Een wagen der Ambachtslieden.
29. Een wagen der Societeit „de Meelworm."
30. Een rijtuig met Oude mannen uit het Liefdegesticht.
31. Eene afdeeling Ruiters.

Programma van het Kunstvuurwerk,

om afgestoken te worden te Gastel, den 20 April 1887,

vervaardigd door P. J. F. HENDRICKX, Kunstvuurwerkmaker te Antwerpen.

18 Vuurpijlen, Royales, met gouden en zilveren regen.
8 Vuurpijlen, Marquises, met gekleurde sterren.
4 Bommen met nationale kleuren.
4 Luchtzwermpotten met dubbele Serpenteaux.
4 Moordslagen met dubbele slagen.
4 Saucissons à Tourbillon.
4 Bengaalsche Vuren met verschillende kleuren.
1 draaiende Molen à rosac met 6 cartouches in brillant en gekleurd vuur.
1 Spiegelmolen draaiende met 12 cartouches in Japansch vuur en vier Bengaalsche Vuren.
1 dubbele Bateleur-Molen, draaiende met 20 cartouches in Chineesch en Japansch vuur en vier Bengaalsche vuren.
1 Chineesche Corbeille draaiende met 12 cartouches in stralend vuur en 1 Fontein in Caxade vuur.
1 Triangel-Molen, samengesteld uit drie Vleugelmolens, iedere molen draaiende met 6 cartouches in Congolandsch vuur en verlicht met 6 gekleurde Bengaalsche vuren.
1 draaiende Koninklijke Kroon, draaiende met 12 cartouches, 12 Romeinsche kaarsen uitwerpende allerlei gekleurde Sterren en 1 Fontein met gouden en zilveren regen.
Koninklijk bouquet LEVE DE BURGEMEESTER, in wit diamant vuren letters van een halven vierkanten Meter.
27 Romeinsche kaarsen uitwerpende gekleurde sterren.
8 Zwermpotten met 8 Romeinsche kaarsen en met meer dan 800 dubbele Serpenteaux.

De Commissie tot regeling der Feestviering,

De Secretaris, **P. J. VERHEIJEN.**

De Voorzitter, **R. J. F. VERLINDEN.**

Handels-Snelpersdrukkerij van P. A. VERMEULEN, Uitgever der „Steenbergsche Courant", te Steenbergen.

62b.

1887 - HONDERD JAAR GELEDEN

Het gemeenteverslag over 1887 bevat geen ingrijpende wijzigingen van de toestand in de gemeente ten opzichte van het jaar 1886.

De samenstelling van het hoogste bestuurscollege, de gemeenteraad, onderging een verandering.
Wethouder J.B. Peeters was reeds in 1886 opgetreden als waarnemend burgemeester wegens ziekte van burgemeester H.P. Mastboom.
Per 1 januari 1887 trad wethouder C. de Bie als zodanig op. Burgemeester H.P. Mastboom overleed op 1 januari 1887.
Constantinus Franciscus Cornelius de Bie werd bij K.B. van 18 februari 1887 tot burgemeester van Oud en Nieuw Gastel benoemd en op 20 april geïnstalleerd.
Jan van Mechelen bleef in 1887 het secretarisambt vervullen.
Zijn zoon Nicolaas Antonius van Mechelen was gemeente-ontvanger.

Gedurende het jaar 1887 nam de gemeenteraad een tweetal besluiten met betrekking tot de bezoldiging van de in dienst zijnde ambtenaren.
De wedde van de veldwachter werd met *f* 20,-- per jaar verhoogd.
De nachtwakers kregen geen gratificatie omdat ze naar de mening van de raad waren te kort geschoten in hun verplichtingen. Tijdens hun werk hadden zij namelijk wel eens een borreltje gedronken, waardoor ze hun taak niet meer naar behoren konden vervullen.

Dit jaar verleende het gemeentebestuur een hinderwetvergunning aan:
C. Rijsdijk voor het oprichten van een broodbakkerij (deze Kees Rijsdijk vierde in augustus 1957 zijn honderdste verjaardag);
A. Jongeneelen voor het oprichten van een leerlooierij aan de Rijpersweg (het gebouw werd later door Ant. v.d. Klundert als vlasloods in gebruik genomen);
de Directie van de Gastelse Suikerfabriek (dir. J.F. Vlekke) voor het plaatsen van een zesde stoomketel in de suikerfabriek te Stampersgat;
C. Hack voor het oprichten van een broodbakkerij aan de Roosendaalsebaan.

In de loop van het jaar leden er weer een aantal inwoners een ernstige brandschade. De regionale krant "De Grondwet" (thans Brabants Nieuwsblad) beschrijft de branden als volgt:

"Op 11 mei werden de bewoners van Gastel om 12 uur uit hun eerste slaap gewekt door het lawaai van een brand in een schuur van J. v.d. Bosch aan de Steenstraat. Ook was er op dezelfde tijd brand bij Joh. Tak aan de Opperstraat.
Bij de heer Van den Bosch brandde de schuur af met de inboedel waaronder twee koeien en drie varkens. Het huis bleef gespaard. De heer Van den Bosch was voor *f* 1.950,-- verzekerd.
Erger was het bij J. Tak waar huis en schuur afbrandden en alles was maar verzekerd voor *f* 1.500,--.
De politie denkt aan een misdrijf. Beide bedrijven stonden te ver van elkaar af om door elkaar in brand geraakt te komen.
Bij Van den Bosch was een jaar van tevoren ook brand geweest."

De volgende brand vermeldt "De Grondwet" van 15 juni 1887.

"In de nacht van 14 op 15 juni was er brand in de bouwhoeve van Corn. de Groen. De bewoners werden gewekt door het geloei van de koeien. Ze kwamen op tijd uit bed om het vee nog uit de stal te halen. Helaas echter kwam een 23-jarige dochter om het leven. Ze was in het brandende huis geweest om nog wat te redden. Toen ze voor de tweede keer weer in het huis terugging om wat te halen werd ze door het vuur ingesloten en ze kwam jammerlijk om in de vlammen.
Evenals bij de branden in mei denkt de politie dat er misschien kwaadwilligheid in het spel is."

De voornaamste industrieën bleven de drie, binnen de gemeente Oud en Nieuw Gastel gelegen, suikerfabrieken.

In het lager onderwijs kwam geen wijziging. Er bleven 2 openbare scholen in Gastel en één in Stampersgat.
Ook in de bediening van de R.K. Parochie kwam geen verandering. De pastoor en kapelaans die in 1886 dienst deden in de parochie bleven daar ook in 1887 werkzaam. De op de Gastelse pastorie verblijvende emeritus pastoor Stefanus Hellemons overleed in 1887. Hij was de laatste abdijpastoor van Wouw.

P. Peeters.

OVER VLAS EN VLASSERIJEN IN OUD GASTEL

HOOFDSTUK 1

In november 1985 stond er een artikel in het Brabants Nieuwsblad over de huisdige vlasnijverheid in West Brabant. Het bleek, dat die alleen nog maar werd uitgeoefend door de familie Frijters uit Standdaarbuiten. Een van de gebroeders Frijters, nl. Gerrit woont in Oud Gastel, zodat onze plaats nog één vlasser rijk is.

Dat is wel eens anders geweest. Hoewel in Gastel het aantal vlassers en personen, die bij de vlasteelt en -bewerking aktief waren, niet zo groot was als bijv. in Standdaarbuiten, was de vlasnijverheid toch vooral in de eerste helft van onze eeuw voor vele gezinnen in Gastel een broodwinning.
Vooral aan de Meir en de Stoof waren verschillende vlasserijen en schuren voor de opslag van vlas.
Daar vlas, vooral vroeger, erg bewerkelijk was, waren er nogal wat personen in werkzaam.

Van die vlasnijverheid is nu niet veel meer over in Gastel.
In 1986 waren er na vele jaren toch weer enkele vlasakkers in Gastel.
Aan de Gastelsedijk Zuid ligt nog de Vlashoeve, een herinnering aan de vlasserij die daar in ongeveer rond 1920 stond.
Hier en daar staan nog kleinere gebouwen, die vroeger als zwingelkooi dienst deden. Zoals op Meirstraat 53-55, Oudendijk 58 en Stoofstraat 39.
Tenslotte is er aan de St. Antoinedijk bij Stampersgat nog scheepsreparatiebedrijf "De Roterij". Een gedeelte van de gebouwen daar vormde vroeger de Warmwaterroterij "De Mark". De vroegere rootbakken worden door menigeen gezien als overblijfselen van een bunker uit de oorlog.

Eerstgenoemde publikatie, nog gevolgd door andere en ook de verandering van de roterij, waren voor mij de aanleiding om me te verdiepen in de vlasteelt.

De vlasteelt en bewerking waren voor mij niet geheel onbekend. Mijn vader, J. Peeters, was compagnon van een combinatie van vlassers, zodat er wel eens werk te doen was in het vlas voor de oudere gezins-

leden bij ons. Vaak ging ik, toen ik jonger was, mee om te kijken naar de vlasbewerking. We gingen in de zomervakantie "poedelen" in het bassin op de rootbakken. En in de zomer gingen we met de vrachtrijder mee om vlas op te halen in de Noord-Oostpolder of Zuid-Limburg.

Toen ik me in "het vlas" ging verdiepen bleek toch dat het meer inhield dan ik dacht.
Door middel van gesprekken met personen uit het vlaswereldje kreeg ik veel gegevens en materiaal over het gewas.
Tenslotte kwam er uit het archief van onze gemeente ook wel het een en ander te voorschijn.

HOOFDSTUK 2

DE GESCHIEDENIS VAN DE VLASSERIJ

De geschiedenis van de vlasteelt en bewerking gaat terug tot in het verre verleden. Al 3000 jaar voor Christus gaven de Egyptenaren vlas en zaadknoppen mee in de graven van voorname personen. Bovendien werden de lichamen van deze overledenen gewikkeld in linnen doeken.

Ook in de bijbel vinden we aanduidingen dat er linnen (en dus vlas) bekend is (b.v. lijnwaden). Het vlas groeit dan als meerjarenplant in het wild.

Maar ook in onze streken werd al lang vlas verbouwd. In een terp te Usquert werd 10 liter zaadknoppen gevonden.
De oude Germanen kenden ook het bewerken van vlas tot linnen. Dit wordt beschreven door Tacitus en Plinius.
De vlasteelt en linnenfabricage werd in die tijd (ongeveer 100 na Christus) in vele gebieden van ons land uitgeoefend.
Het vlas werd geteeld naast andere gewassen (b.v. gerst). De bewerking werd dan gezien als aanvulling op het andere werk. Het meeste werk kon gedaan worden in de winter, als er verder toch weinig te doen was.
Het spinnen en weven gebeurde op de boerderij door de vrouwen.
Het linnen was om in eigen behoefte te voorzien, maar naarmate er meer geproduceerd werd, dan voor eigen gebruik nodig was, kwam er handel in het linnen.

In de tijd van Karel de Grote krijgt de bewerking van vlas veel aandacht. De vrouwen worden dan verplicht om ook linnen te weven voor kerkelijk gebruik, zoals altaarwaden en priesterkleding. De R.K. kerk schreef en schrijft nu nog linnen voor.
Er bestaat dan al handel in linnen en vlas. Vanuit Zeeland gaat vlas naar Holland. Uit Friesland naar kloosters in Duitsland.

Omstreeks 800 valt de geschiedenis van het vlas en linnen uiteen in wat gebeurt in de zuidelijke en noordelijke Nederlanden.
In de zuidelijke Nederlanden wordt veel wol uit Engeland verwerkt. Tot de wolverwerking in Engeland zelf plaatsvindt. De weverijen in Vlaanderen gaan dan over op linnenverwerking. Heel veel vlaslint (het vlas na de diverse bewerkingen) wordt dan geëxporteerd naar

Engeland. Zelfs zoveel, dat de gebruikte gewichten en maten tot ± 1930 bij het vlas afgeleid zijn van Engelse gewichten (b.v. een monster woog een steen = 2,82 kg).

Er ontstaat een vlas- en linnenindustrie in Vlaanderen.
Het telen van vlas blijft nog wel een onderdeel van het boerenbedrijf en ook het bewerken (repelen, roten en zwingelen) gebeurt daar nog. Er zijn ook weverijen en daar zijn uitsluitend mannen werkzaam.

Rond het jaar 1000 komt het steeds meer voor, dat kooplieden de overschotten van de huisproduktie opkopen. Linnennijverheid zien we dan voornamelijk in Kamerijk, Rijssel, Kortrijk en Brugge.
Maar ook in Noord-Nederland in Reimerswaal en op Texel houdt een deel van de bevolking zich met linnen weven bezig.
In Vlaanderen komt de vlasteelt tot grote bloei.

Het roten van het vlas wordt in die tijd gedaan in sloten en stilstaand water. Er is namelijk een verbod op het roten in stromend water. Eeuwenlang werd vlas geroot in stilstaand water. Daar komt verandering in gedurende de achttiende eeuw als het vlas geroot mag worden in stromend water. Dit mag dan omdat in de vlasserij meer verdiend wordt dan in de visserij. De visserij had hinder van de vervuiling van het rivierwater door het vlasroten.

Als dat verbod wordt opgeheven komt de Leiestreek als vlasgebied sterk op. Men had ontdekt, door tegen het wettelijk verbod toch in de Leie te roten, dat het Leiewater bijzondere eigenschappen had, dat het geschikt maakte om te roten. De Leie werd zelfs de "Golden River" genoemd.

Daar komt wel wat verandering in als het vlas op de warmwaterroterij geroot wordt. Men is dan niet meer aangewezen op de Leie en er kan langere tijd in het jaar geroot worden.
De eerste warmwaterroterij is er in 1850 bij Dordrecht en later, rond 1900, komen er meer. Niet in de Leiestreek, want daar wil men niet af van het koudroten. Eveneens niet in Zeeuws-Vlaanderen, dat tegen de Westvlaamse vlasstreek ligt.

In Brabant is in de middeleeuwen Den Bosch een vlascentrum. Ook vanuit deze stad gaat linnen naar Engeland.

In 1349 staat Hertog Jan III toe dat er accijns geheven wordt op vlas.
Het vlas komt niet alleen uit de direkte omgeving van Den Bosch, maar ook uit het land van Heusden en Altena, Zeeland en Holland.
Tussen 1496 en 1511 is de opbrengst van linnenaccijns vertienvoudigd.

Er wordt niet alleen ruwlinnen gemaakt maar ook fijne produkten, bestemd voor hoogwaardigheidsbeklederS en kerkelijk gebruik.

Op haar hoogtepunt (in 1590) telt het Bossche vlas- en linnengilde 300 leden. Maar dan komt het verval in de vlasindustrie. Dit vooral door slechtere behandeling van het vlas, zodat er niet te concurreren valt met het Vlaamse vlas. Op den duur verdwijnt het vlas in Den Bosch helemaal.
Er is een korte opleving ± 1860, als door de Amerikaanse Burgeroorlog geen katoen meer wordt aangevoerd.
Ook Bergen op Zoom kent linnennijverheid. De produkten daarvan worden via de Bergse markt geëxporteerd. Een herinnering daaraan is het beeldje van de Vlasbewerker in die stad.

Al deze aktiviteiten zijn al lang verdwenen, voordat we in West-Brabant de bloei krijgen van de vlasnijverheid, zoals die tot ± 1956 heeft geduurd.
Dit begint in de Franse tijd. Tevoren werd het geteelde vlas van Brabant naar Zeeland en Holland vervoerd voor de bewerking.
In de Franse tijd echter wordt een exportverbod van vlas uit Brabant naar Zeeland en Holland van kracht. Dit gaat in ± 1820 ten tijde van het Continentaal Stelsel. Ons land kent dan distrikten en departementen, waarvan de grenzen bewaakt worden om smokkel te bemoeilijken. Vanuit de kustprovincies was er een levendige smokkelhandel naar Engeland en Napoleon tracht dit te bemoeilijken door de handel tussen de departementen te controleren.

Intussen is de vlasteelt van de zandgronden overgegaan naar de klei- en zavelgrond, waar het vlas beter groeit.

Na de Franse tijd wordt de vlasteelt door de regering van ons land bevorderd. Er zijn dan markten voor vlaslint in Rotterdam en Dordrecht. De regering bevordert de vlasteelt, omdat het een grondstof is, die in ons land geteeld en verwerkt kan worden en de vlasserij voor veel werkgelegenheid zorgt.

Dit beleid, het bevorderen van de vlasteelt, komt om bovengenoemde redenen weer terug in de jaren '30 van onze eeuw.

In West-Brabant is het vlasbedrijf vanaf ± 1815-1950 een klein bedrijf, waar het gezin wordt ingeschakeld voor het werk.
De boer heeft naast vlas andere gewassen en naargelang de vlasprijs wordt er meer of minder vlas gezaaid.
De bewerking gebeurt tot ± 1900 op en bij de boerderij.

Op grotere landbouwbedrijven gaan de arbeiders in de winter het vlas bewerken. Van lieverlee nemen ze het vlas mee naar huis om dat te doen. Ze nemen per week zo veel mee, als ze denken te kunnen verwerken.
Later gaan veel van deze arbeiders zelfstandig het vlas bewerken.
Hieruit ontstaan de kleine vlasserijen, zoals die in Standdaarbuiten, Noordhoek, Fijnaart, Willemstad en Gastel.
Deze vlassers gaan zelf voor het vlas zorgen, door dit op het veld aan te kopen, of vlasland te huren.

Een reden, waarom in West-Brabant de vlasteelt toeneemt is het verdwijnen van de meekrapkultuur in de vorige eeuw.
Verf (een produkt van meekrap) kon langs chemische weg gemaakt worden.

Het starten van een vlasserij was ook niet zo moeilijk. Bij elke arbeiderswoning was wel een schuurtje of een stal waarin gerepeld en gezwingeld kon worden. Het roten gebeurde in sloten of poelen.

In de vorige en deze eeuw kende de vlasteelt periodes van grote bloei en sterke terugslag. Dit laatste vooral omdat men moest concurreren met België, waar het vlas veel eerder dan hier machinaal bewerkt werd. Ook was het Belgische vlas beter van kwaliteit.
Een andere reden, waarom de vlasteelt terugliep was het feit, dat het werk in het vlas zwaar en stoffig was, zodat de meeste arbeiders liever werkten in en met andere gewassen.

In 1907 zijn er in Brabant 158 vlasserijen, waarin 657 personen werk hebben. Dat loopt sterk terug, want in 1912 zijn er volgens de "Meededeelingen van Directie Landbouw" uit 1913 in Brabant 11 fabrieken, waarin 225 personen werkzaam zijn. 8 Fabrieken met 10-24 arbeiders en 3 met 25-49. In heel Nederland zijn er 40 met 10 of meer arbeiders.

In de jaren voor de Eerste Wereldoorlog stijgen de vlasprijzen. Linnen is zeer geschikt als grondstof voor allerlei uitrustingstukken voor het leger (tassen, uniformen, zeilen, autobanden, enz.).

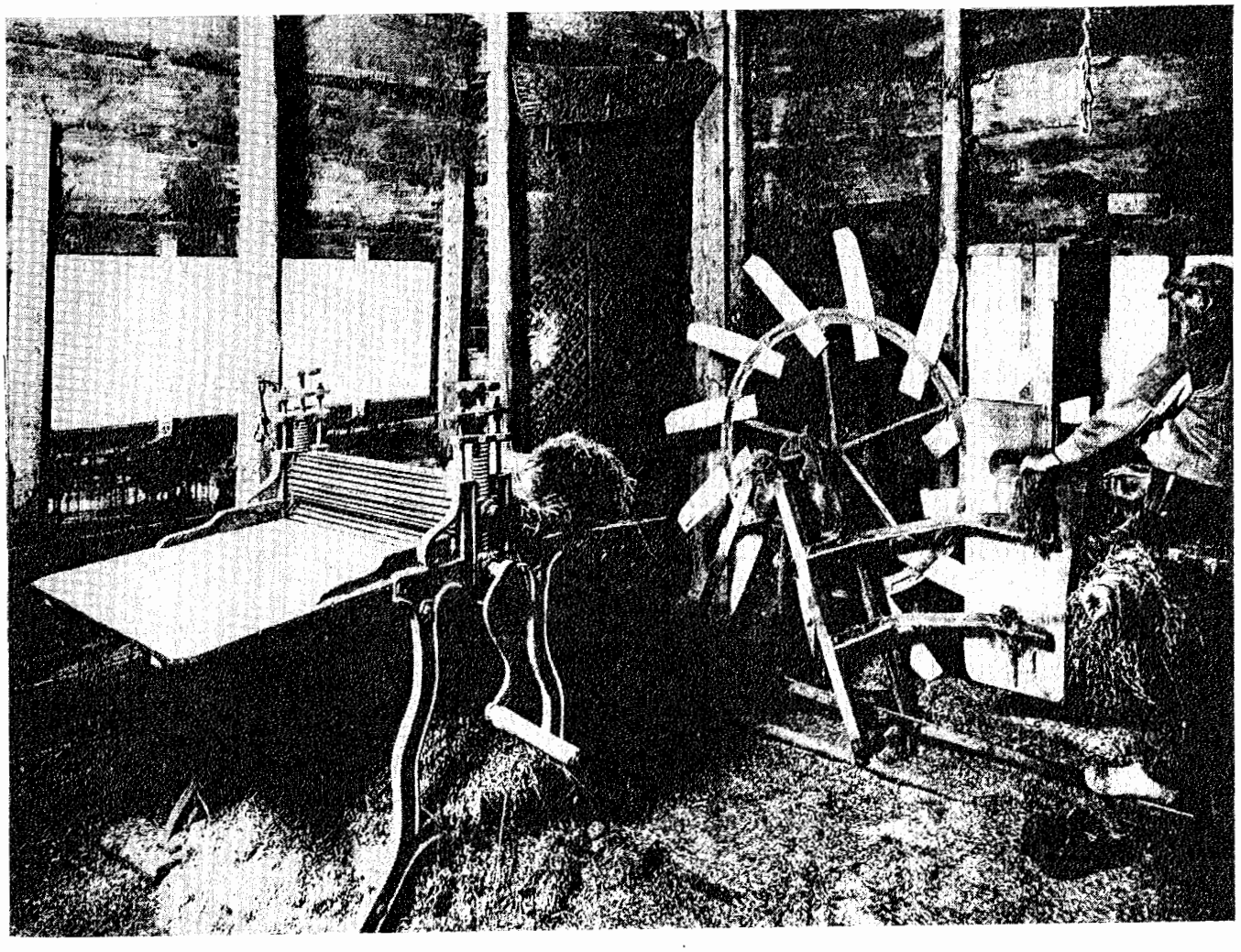

Rolbraak en trapzwingel in zwingelkooi ± 1900.

Vanuit de vakbeweging komt de diskussie op gang over de vlasteelt en bewerking, voornamelijk wat betreft het gezondheidsaspekt.

Het werk op het land was zwaar. Het handwerk in de zwingelkooi was slecht voor de gezondheid. Doordat het vlas eerst geroot was in de sloot, zat er veel modder aan. Ook bij het zwingelen ontstond veel stof en het werken in het zwingelkot was ongezond. Om minder stof binnen te hebben werden deuren en luiken opengezet, wat weer tocht meebracht.

Daarom werd vanuit de vakbond bevorderd, dat er beter geoutilleerde vlasserijen kwamen. De machines moesten voorzien worden van stofzuigers en dat werd gekontroleerd. Het werk was ook veiliger want de machines waren beveiligd. En het werk was niet zo zwaar, want de machines werden i.p.v. met de hand door benzine- of elektromotoren aangedreven. Een ander voordeel van de fabriek was de verwarmde omgeving waarin de arbeiders konden werken. De ruimten in de fabriek werden verwarmd. Dan kreeg je beter vlaslint. Dat de arbeiders het dan ook aangenamer hadden was mooi meegenomen, maar niet de hoofdzaak! In West-Brabant echter, werden die ruimtes niet verwarmd. De enige warme ruimte was het ketelhuis van de roterij.

Toch zat er aan het handwerk bij de arbeider thuis ook een voordeel! Het handwerk kon **in de** eigen tijd van de arbeider plaatsvinden. Bovendien kregen de arbeiders de lokken (een bijprodukt van het gezwingelde vlas) en de scheven **gratis**. De lokken werden verkocht en de scheven waren goed voor brandstof.

In de Eerste Wereldoorlog neemt de vlasteelt een hoge vlucht. Het aantal vlasserijen neemt toe en er is goed geld te verdienen. Maar dan wordt de vlasteelt van regeringswege beperkt. Doordat ons land bijna geen voedsel kan importeren moet veel akkerland bestemd worden voor de verbouw van voedingsmiddelen en grondstoffen daarvoor. De vlasexport vervalt.

Maar als in 1919 weer vlas verbouwd kan worden en de export weer op gang komt gaat het even heel goed. Oude voorraden worden verkocht en de prijs schiet omhoog, tot *f* 5,-- per kg en later zelfs tot *f* 8,-- in 1920!!
Daarom wordt in dat jaar veel meer uitgezaaid. En dan is het zo gebeurd met de hoge prijzen. In december 1920 is de prijs al gezakt tot *f* 3,-- en in januari tot *f* 1,--. Veel vlassers, die dan net grote investeringen gedaan hebben komen in moeilijkheden. In Gastel brandt een vlasserij af, die niet herbouwd wordt. In Steenbergen dreigt de fabriek failliet te gaan. Het gevolg is weer dat in 1921 veel minder vlas uitgezaaid wordt. Deze oogst wordt dan ook nog getroffen door vorst en droogte en ook door aardvlo en thrips (kwade kop).

In onderstaand overzicht is weergegeven hoe de vlasoogst in Brabant verliep van 1921 tot en met 1934.

Jaar	aantal ha	lijnzaad (hl)	linnen (kg)
1921	747	9,5	350
1922	638	7,6	274
1923	711	8,3	583
1924	873	10,7	649
1928	1167	10,04	830
1929	1463	13	608
1930	926	8,4	550
1931	434	7,4	620
1932	187	11	846
1933	388	12,3	902
1934	474	13,5	1186

Uit: "Mededelingen Bestuur de Nederlandse Mij. ter bevordering van de vlasindustrie".

De sterke daling in 1930 zet in omdat dan de kiloprijs van *f* 0,90 daalt naar *f* 0,50 in 1933. Bovendien komt er veel Russisch vlas, tegen lage prijzen en daartegen kan men alleen concurreren met kwaliteitsvlas. En dat komt, door betere technieken en kennis, weer uit Vlaanderen.

In 1931 richt de R.K. Vlassersbond te Standdaarbuiten een adres aan de Minister en er is een vergadering tot voorbereiding van werkverruiming in West-Brabant te Roosendaal. De landbouwers telen liever gewassen, die meer opbrengen en minder werk vragen. Zo dreigt de vlasteelt te verdwijnen. Gevraagd wordt om teelt- en verwerkingspremies. Zo wordt de regering attent gemaakt op het feit dat vlas een gewas is dat werk verschaft voor velen.
En zo wordt de vlasteelt gesteund, maar dat is nog te weinig om effekt te hebben. In latere jaren heeft deze steun echter invloed. Als in 1936 de gulden devalueert, komt de export weer op gang. De vlasprijs stijgt weer. Doordat het oorlogsgevaar weer toeneemt en in andere delen al weer (burger)oorlog is neemt de vraag naar linnen als grondstof voor oorlogsprodukten toe.

Ook komt uit Rusland weer minder vlas. In 1937 is er dan ook geen regeringssteun meer nodig om de vlasprijs op peil te houden. Net voor de oorlog moeten er zelfs maatregelen genomen worden om de vlasprijzen niet te veel te laten stijgen! In het voorjaar van 1940 is de prijs per kg al weer *f* 3,-- tot *f* 4,--!

In 1940 wordt om technische en andere redenen minder uitgezaaid. In dat jaar start in Standdaarbuiten de eerste school voor beroepsvlassers, en in Gastel een zwingelcursus.

Degenen die tijdens de bezetting nog vlas zaaiden en verwerkten, hadden in de eerste jaren goede prijzen. Er is veel export naar Duitsland, waar veel grof linnen nodig was voor oorlogsuitrusting, brandslangen en autobanden.

Er is in het begin van de bezetting ook goed aan personeel te komen, omdat men niet naar Duitsland hoeft om te werken, als men in het vlas werkt.
Later gedurende de oorlog worden de vlasprijzen laag gehouden, zodat de animo minder wordt. En als dan om meerdere redenen het aantal arbeiders afneemt, wordt weer minder uitgezaaid.

In 1944, als er land onder water wordt gezet en velen moeten evacueren wordt er weinig vlas geteeld. Veel gebieden, waar het vlas vandaan komt behoren tot het "Sperrgebiet". En door oorlogsgeweld wordt van de weinige oogst nog veel vernietigd. Aanvoer van vlas uit het noorden is niet meer mogelijk. Vlasserijen worden verwoest en branden af. De stroomvoorziening stopt. Dan ligt de vlasserij nagenoeg stil.

In 1943 zijn er in Brabant: 101 bedrijven tot 3 ha en 98 boven 5 ha.
In 1945 wordt er nog weinig vlas uitgezaaid. Veel land heeft onder water gestaan en machines en gebouwen zijn vernield.
Bovendien is het noodzaak om allereerst weer voedsel te produceren. Ook is er onzekerheid over de afzet. In 1946 komt er weer een opleving. De export van vlas stijgt van 1946-1951 van 246 ton tot 538 ton met een waarde van *f* 248.000,-- tot *f* 3.282.000,--. De totale export van vlas en vlasprodukten brengt in 1946 *f* 3.252.000,-- op en in 1952 *f* 84.824.000,--. Deze bedragen worden alleen overtroffen door de exportopbrengst van kaas en bloemen.

Als ± 1950 de Korea-oorlog woedt stijgen de vlasprijzen sterk. En dat vormt voorlopig de laatste bloeiperiode in de vlasserij. De terugslag daarna komt voor velen hard aan zodat veel bedrijven moeten sluiten. De Suez-crisis (1956) brengt niet de hoge prijzen mee, omdat dan linnen al niet meer zoveel als grondstof wordt gebruikt. In feite is dit jaar voor de vlasteelt in West-Brabant het begin van het einde.

In het begin van de jaren '50 wordt in onze streek pas goed met machines gewerkt. Op het land komen zaaimachines, spuittraktoren en vlasplukkers. En nadat in 1935 de eerst warmwaterroterij in Oudemolen gebouwd wordt, komen er nog 7 in West-Brabant, waarvan o.a. 3 in Standdaarbuiten, 1 in Fijnaart en 1 in Stampersgat. Het vlas wordt verder verwerkt in vlasturbines, waarvan er ook 5 in Standdaarbuiten en 1 in Oudemolen komen. De Vlasfabriek in Steenbergen wordt getroffen door een brand, maar herbouw en uitbreiding met een spinnerij volgt.

Intussen komen kunstvezels als grondstof voor de kleding- en textielindustrie op de markt. Daardoor komt er minder vraag naar linnen. Bovendien is de vlasopbrengst uit Rusland weer groter geworden. Dit vlas wordt tegen dumpprijzen op de wereldmarkt afgezet. Alleen met goede kwaliteit kun je weer zaken doen.

In 1955 is er een natte zomer en dan begint de terugval van het vlas. In 1955 zijn er nog 23 leerlingen op de vlasschool te Standdaarbuiten en in 1956 nog maar 9. In 1956 wordt er in Nederland nog 32.091 ha vlasland uitgezaaid, in 1957 22.579 ha en in 1958 16.022 ha. De vlasprijs per kg daalt tot *f* 1,-- en 50% van de vlasbedrijven verdwijnt.

Nu wordt er door de regering steun gegeven en wel *f* 150,-- per ha verwerkt vlas.
De redenen daarvan zijn: Er is toch een zekere hoeveelheid linnen nodig. Het is ook een gewas, dat een afwisseling geeft aan gewassen. Vlas als grondstof voor de textielindustrie hoeft niet ingevoerd te worden.
De export bedraagt nu *f* 70.000.000,-- en er is werkgelegenheid.
De vlasschool telt in 1957 nog maar 8 leerlingen en met de laatste 4 wordt de school in 1960 opgeheven.

Maar de terugval wordt nog dramatischer. In 1963 wordt nog maar 2.289 ha in ons land uitgezaaid. In 1964, 2.881 ha; 1965 1.949 ha en 1966 1.378 ha.
De regering geeft *f* 300,-- verwerkingstoeslag per ha en later *f* 320,--.
In Brabant wordt 596 ha uitgezaaid.
De roterijen in het West-Brabantse worden stuk voor stuk gesloten en ook de turbines ondergaan hetzelfde lot.

De meeste vlassers hebben dan al ander werk gevonden b.v. in de suikerfabriek of als pendelaar naar de randstad. Veel schakelen over op champignonteelt, maar ook dat is een tijdelijke zaak. Nu (1987) zijn ook die bedrijven veelal verdwenen.

Als gevolg van de oliecrisis in 1973 komt er weer een kleine opleving in het vlasbedrijf, doordat de olieprijs (olie als grondstof voor kunstvezels) stijgt. Maar eigenlijk is er nu nog maar één vlasser in West-Brabant, die daarvan nog de vruchten plukt en deze oefent nu nog als enige het vlasbedrijf uit. In Zeeuws-Vlaanderen blijven er meer vlassers hun werk uitoefenen.

Nu is er in Brabant weer meer vlas te zien en dat is van goede kwaliteit. Opkopers uit België en Zeeuws-Vlaanderen komen hier vlas kopen.

Deze betere tijden hebben niet kunnen verhinderen, dat ook de vlasfabriek in Steenbergen gesloten is. Dit vooral omdat er zware milieueisen gesteld werden aan het afvalwater. Het was economisch niet meer verantwoord om aan deze eisen te voldoen.
De huidige vlasser in Brabant moet voor het verdere verwerken na plukken en repelen het vlas in andere streken afzetten.

Dat het vlas weer terugkomt is een gunstige ontwikkeling. Het gewas kan in Europa geteeld en verwerkt worden. Het is weliswaar een duur produkt, maar de EG geeft subsidie om met dit werk door te gaan.

De oogstopbrengsten van de laatste jaren 1985-86-87 laten zien hoe het ene jaar kan verschillen met het andere jaar.
In 1985 was de vlasoogst redelijk en 1986 bracht de beste oogst van de laatste 20 jaar, zeker wat de kwaliteit betrof.
In 1987 hebben we te maken met de rampzalige gevolgen van de regenachtige zomer. Nog in oktober staat er vlas. Hier en daar probeerde men het gewas op het veld op te stoken. Wat een verschil met 1986!

Ook nu is de vlasteelt nog vol risico's, zodat het voor de vlasser van nu moeilijk is om met deze teelt te blijven voortgaan.

HOOFDSTUK 3

DE VLASTEELT EN DE BEWERKING VAN HET VLAS TOT SPINNEN

In dit hoofdstuk worden de vlasteelt en de bewerking uiteengezet, zoals dat in de loop van de tijd heeft plaatsgevonden.

Achtereenvolgens is dat:
zaaien - wieden - plukken - aankoop van vlas - repelen en zaadreinigen - roten - braken - zwingelen - hekelen - opmaken - verkoop.
Tenslotte volgt er nog een overzicht van de produkten van vlas.

Het inzaaien

Het zaaien van het lijnzaad (vlaszaad) gebeurde al van oudsher in de periode van 15 maart tot 15 april, naar gelang de weersgesteldheid en de temperatuur.

Dat lijnzaad werd vroeger betrokken uit Rusland. Dit zaad werd Rigazaad of tonnezaad (vanwege de verpakking in tonnen) genoemd. Als het gezaaid en weer gewonnen werd, kon dit weer opnieuw worden gebruikt om te zaaien. Dan was de kiemkracht beter. Het vlas van dit zaad had blauwe bloemen. Soms kwamen er witte bloemen. Het bleek, dat vlas van deze witbloeiende planten beter was. Daarom werd in het begin van de 19e eeuw in Friesland dit soort vlas geteeld. Naderhand kwam er vermenging. Doordat de bestaande rassen steeds minder weerstand kregen tegen ziektes werd telkens opnieuw naar nieuwe rassen gezocht. De meeste verdwenen gauw. Enkele bleven langer, zoals Concurrent en Wierra.

Zoals al vermeld, werd in ons land tot de 19e eeuw zowel op zand als op kleigrond vlas gezaaid. In het begin van de 19e eeuw kam men er achter, dat vlas het beste groeit op klei- en zavelgrond (vermenging van zand en klei). Ook ontdekte men, dat er 6 à 7 jaar moesten verlopen, voordat op hetzelfde perceel weer vlas gezaaid kon worden, omdat de grond anders "vlasmoe" werd. Er werd dan ook meestal op huurgrond gezaaid, omdat de vlasser telkens een ander perceel nodig had.

Voor het inzaaien moest eerst het land klaargemaakt worden. Dit gebeurde met de eg, die tot ± 50 jaar terug meestal met de hand ge-

trokken werd. Dit op blote voeten, om geen diepe sporen op het land achter te laten. Daarna werd het land platgemaakt. Ook nu weer met blote voeten of met klompen met daaronder plankjes geslagen.

Later kwam de eg of Cambridge-rol. En voor het platmaken een rolblok van hout of arduinse steen en later van metaal. Dat heette het blokken van het land.

Dan kon er gezaaid worden. Dat zaaien ging in Brabant vooral met de hand. Zo'n 20 kg lijnzaad werd er in een doek (kleed) meegenomen. Met brede armzwaaien werd het zaad tussen duim en wijsvinger uitgestrooid. Dat was een nauwkeurig werk, wat lang niet iedereen kon. Het lijnzaad was duur en zuinigheid was geboden. Daar maar enkelen het zaaien goed konden, gingen die bij verschillende vlassers zaaien b.v. M. van Iersel en A. van de Klundert hadden het goed in de vingers.

Hier en daar gebruikte men ook wel de zaadviool. De zaadviool was een bak waarin het zaad werd gedaan. Onderuit stroomde het zaad op een draaibaar bakje. Dat werd draaiende gehouden met een soort strijkstok. Zo werd het zaad goed verspreid over het land. Deze manier werd tot in de jaren '30 toegepast.

Je kunt het vlas dun (verder van elkaar) of dik (dichter bij elkaar) zaaien. Bij dunner zaaien komt er meer licht bij de stengel en dan krijg je dikkere stengels en meer zaad. Bij dikker zaaien worden de stengels dunner en de vezels fijner.
Toen de zaaimachines kwamen, werden die bij grotere percelen (blokken) gebruikt. Dan werd er twee keer over het land gereden. De tweede keer dwars op de rijrichting van de eerste keer om een betere spreiding te krijgen.

Al heel gauw nadat het vlas opkomt moet het gewied worden. Dat gebeurde voor de oorlog met de hand. Het vlasplantje was erg teer en het onkruid (vuil) moest al kruipende of bukkend op kousevoeten geplukt worden. Ook werd er wel een klein mesje gebruikt om het vuil uit te steken of af te snijden. Dat ging zo tot het vlas zo hoog was, dat het het onkruid overwoekerde.

De chemische industrie bracht bestrijdingsmiddelen op de markt, zodat het wieden grotendeels achterwege kon blijven. Dat spuiten ging met de handspuit. Met een paard of trekker door het vlasland rijden

was uit den boze. De stengel, met daarin de vezels, zou gemakkelijk beschadigd kunnen worden. Tegen thrips (onweerbeestjes), die schadelijk waren omdat ze de zaadknoppen uitvraten, bestond een biologisch middel. Dat werd met een speciale handspuit verspreid.
Later werd het toch nodig om met trekkers en wiedmachines door het vlas te rijden, omdat arbeidskrachten voor dit werk niet te krijgen waren. Tegen thrips en andere schadelijke diertjes werden vroeger ook naast het vlas lage gewassen geteeld, ook zaaide men wel een strook graan als buffer eromheen.

Zo was er vooral met vlas veel risiko door ziekte en ongedierte.
Ook een hagelbui kon een ramp betekenen, als de vezels daardoor gebroken werden of zwakkere plakken kregen. Daar brak dan de vezel bij verdere bewerking. De meeste vlassers hadden echter een hagelverzekering.

Op de feestdag van Sint Jan, 24 juni, werd meestal het vlas verkocht. In onze omgeving was dat met Stampersgatse kermis (laatste zondag in juni).

Vaak zaaide de vlasser zelf het huurland in.
Eind mei, begin juni begint het vlas te bloeien. Naargelang het soort met witte of blauwe bloemen. Elke vlasbloem bloeit maar een paar uur. Dat begint omstreeks 10 uur 's morgens tot de middag. Dan vallen de bloemblaadjes al af. Omdat niet alle vlasplanten tegelijkertijd bloeien lijk het dat ze meer dagen bloeien, maar het zijn telkens andere bloemen.

Vlassers uit West-Brabant gingen vlas kopen in Groningen, Wieringermeer, Noord-Oostpolder en Zuid-Limburg.

Begin juli, naargelang het vlas rijp is, wordt het vlas geplukt. Het vlas is dan 70 tot 80 cm hoog, maar de hoogte wordt in "handen" aangegeven. Dat plukken gebeurde tot in de jaren '40 met de hand. In België werd voor de oorlog al vaak geplukt met de machine, maar hier nog niet. Dat kwam voornamelijk doordat de vlasbedrijven hier klein waren en de aanschaf van een plukmachine te duur was.

De familie werd ingeschakeld om te plukken. Als er veel vlas geplukt moest worden kwam er een groep plukkers (een krooi), die dit werk ter hand nam.

Het plukken ging als volgt.
In gebogen houding werd met de smalle kant van de rechterhand een draaiende beweging vlak boven de grond door het vlas gemaakt. Zo werd een gedeelte van het vlas afgescheiden en samen met de linkerhand uit de grond getrokken. Dezelfde beweging werd met de linkerhand gedaan en zo kan men in 3 à 4 keer een handvol hebben.

Op het dijbeen werden de wortels geklopt, zodat het vuil eruit viel. Daarna werd de onderkant van de bos tegen de buik gestuit, zodat de onderkant mooi gelijk was. Dat was om later gemakkelijker te kunnen werken.

Vijf handvollen werden licht gekruisd op het land gelegd en die vormden samen een schrank. Deze had een omtrek van ongeveer 55 cm. Plukkers met kleine handen moesten oppassen dat ze niet te kleine schranken maakten. En dat kwam vaak voor, want ook jongens werden bij het plukken ingeschakeld. H. van de Bosch vertelde dat hij als jongen dikwijls op zijn d..... kreeg van zijn oom Minus, waar hij moest plukken, omdat hij met zijn kleine handen te kleine schranken maakte.
Ook als er in een krooi geplukt werd waren de schranken nogal eens te klein. Daar de krooien vaak van de kant van Steenbergen kwamen, noemde men dat Steenbergse schranken.

Dat plukken was erg zwaar werk, voorals als het weer slecht was. Er werd meestal op mooi weer gewacht, maar dat kon niet te lang duren. Anders viel het zaad er al uit en zaad bracht goed op. Als het al een tijd droog geweest was kon je het vlas moeilijk trekken, dus dat was ook niet goed. Ook maakte het verschil of het vlas dik of dun stond en vooral aan de kanten had je te maken met onkruid. Dat alles bepaalde hoeveel je kon plukken en daar men dikwijls in het aangenomen stond was het belangrijk dat het een goede blok vlas was.

Naargelang het vlas makkelijker of moeilijker te plukken viel, was er na 3 kwartier of een uur een korte pauze van 10 minuten. De krooibaas riep dan "Drienke" en de plukkers gingen langs de geplukte strook naar het eind, waar de kruik lag. Ondertussen raapten ze de achtergebleven pijlen op. Ze dronken meest thee met kalmoes erin. Zo'n werkperiode heette schoof (of elders schof).

Het vlas kwam los op het land (in een zwad) te liggen, waar het enkele dagen moest drogen.

Vlasplukkers van de fam. v.d. Klundert in Gastelse polder ± 1938

± 1935 werd per geplukte schrank 1 cent betaald. Een goede plukker kon 500 schranken per dag plukken en dat was voor die tijd een goed loon. Maar soms waren de schranken kleiner en dan werd per schrank ½ cent betaald.
In 1950 kreeg je 5 cent per schrank.

Na enkele dagen kwamen de binders op de blok om met pijltjes vlasbossen te binden. Deze bossen werden in schoven tegen elkaar gezet om verder te drogen.
Weer enkele dagen later werd het vlas in ronde hopen met de zaadbollen naar binnen opgestapeld. Deze noemde men tollen. En ook het werk op zich werd zo genoemd.
Als de vlasser binnen plaats had werd het daar opgetast.

Met de komst van de vlasplukmachine veranderde er veel.
De eerste vlasplukmachines in ons land kwamen uit Rusland. Ze werden door een paard getrokken (± 1920).

VLASPLUKMACHINES

PLUKSYSTEMEN

FIG.1
KLEINE TYPEN

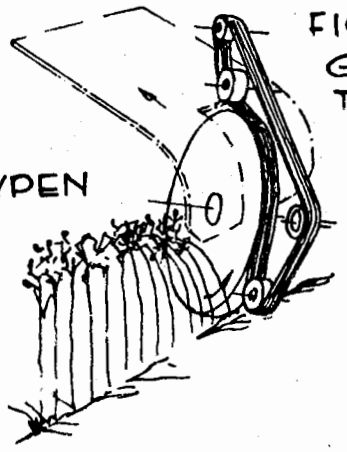

FIG.2
GROTE
TYPEN

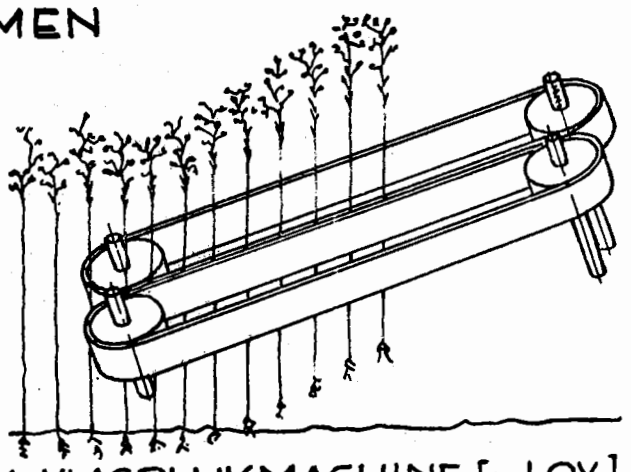

FIG.4 VLASPLUKMACHINE [v.LOY]

FIG.3 OPRAAPMACHINE

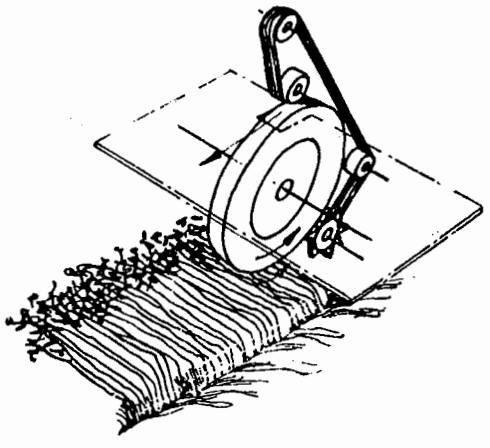

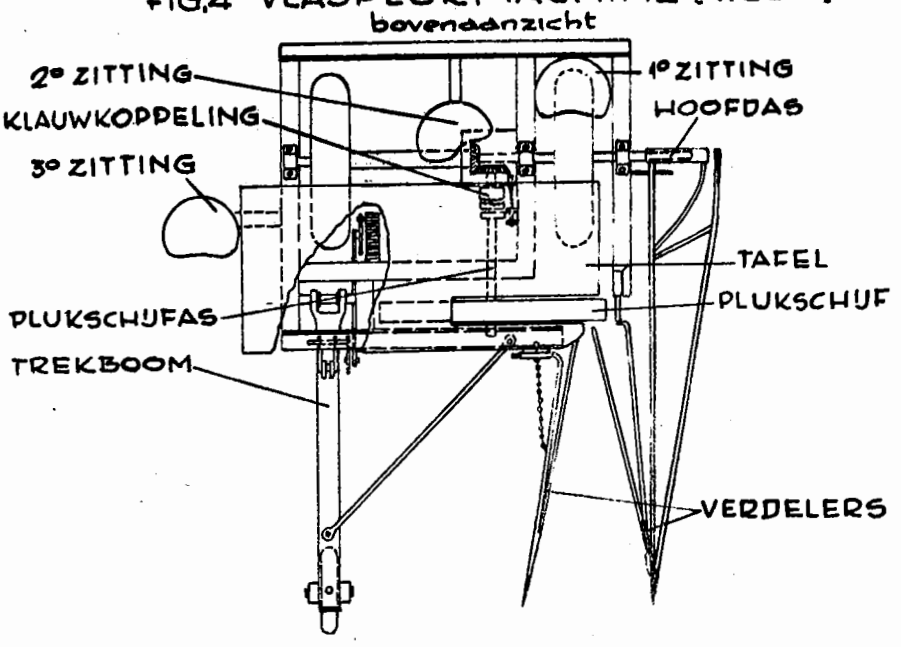

± 1946

De werking ging als volgt.
De vlasstengels werden geklemd tussen een schijf en een rubberband, die onder een helling van 45 graden dwars op de rijrichting ronddraaide. Zo werd het vlas met wortel en al uit de grond getrokken. Zo kon één rij tegelijk getrokken worden. Men noemt dit een machine met één element.
Later werd de schijf vervangen door een stelsel van twee rubberbanden en konden er twee en nog later vier elementen tegelijk in de machine.

De getrokken types konden niet het vlas aan de kant van het land plukken. De kanten werden met de hand geplukt.

Vlasplukmachine
van de fam.
van Bavel 1952
met J. Rijsdijk
P. Broos en
C. van Bavel.

De eerste plukmachines lieten het vlas los op de grond vallen, zodat naderhand met de hand gebonden moest worden.
De volgende ontwikkeling was, dat op de machine een bindtafel gemonteerd was. Op zo'n plukker zaten drie personen. Een paardemenner en twee binders. Toen later op de machines een bindapparaat gebouwd werd had je twee man minder nodig. Toen na de oorlog met een trekker gewerkt werd moest er toch weer een man bij. Een trekkerchauffeur en daarnaast iemand die de machine moest bedienen. Bij de zelfrijders was (en is) weer maar één man nodig.

Na de eerste machines uit Rusland kwamen er al spoedig uit Frankrijk, Vlaanderen en uit ons eigen land (Barth- 's-Gravendeel).

Voor echter die machines algemeen werden toepast was er onder de vlassers en arbeiders in het vlas veel weerstand te overwinnen.
De (meestal oudere) vlassers waren bang, dat door het klemmen van de vlasstengels de vezels beschadigd of zelfs gebroken zouden worden, zodat het lint (vlas na het wingelen) niet goed zou zijn. Veel arbeiders waren er ook tegen omdat er daardoor minder werk was. Soms werden er dan ook wel stukken ijzer of stenen in het vlasland gegooid om de machines te saboteren.
De jongere vlassers zagen wel de voordelen en zorgden uiteindelijk toch voor de invoering van de plukmachine.

In West-Brabant kwamen de eerste machines pas na de oorlog en wat Gastel betreft was Claasen de eerste. De werking werd kritisch bekeken, maar later kwamen er toch meer plukkers.

Een andere reden, waarom hier pas laat plukmachines werden aangeschaft, was de prijs. De meeste vlassers hier hadden een klein bedrijf en dan was de aanschaf van een plukker, die toch maar een korte tijd gebruikt werd, te duur. Door samenwerking kwam daar verandering in. Er kwamen combinaties van vlassers, die samen één of meer plukkers kochten. Vooral toen de plukkers met 1 element nog gebruikt werden, reed men met twee of meer tegelijk op het land, zodat het plukken niet al te lang duurde.
In Noord-Nederland kwamen er in 1937 al verbeterde versies vlasplukkers (uit Vlaanderen) en na de oorlog was daar het plukken met de hand zal zeldzaam. Dit zoals al vermeld in tegenstelling tot West-Brabant.

Vlasplukmachine **1960**

In Nederland waren er in 1950 772 plukkers en in 1960 872.
De vlasplukkers, die in de jaren '60 in gebruik kwamen, waren zelfrijders.

En nu zijn deze nog in bedrijf, met het verschil dat het bindapparaat uitgeschakeld is. Het vlas komt weer los op het land, in een zwad. Het vlas blijft nu langer los op het land liggen, om te roten. De zgn. dauwrootmethode. Deze methode komt bij het hoofdstuk roten nog terug.

Soms wordt het vlas nog in bossen op het land gedroogd en in de tol gezet. Dan wordt het naderhand met een pers tot pakken samengeperst en in een loods gestapeld om verder in de winter bewerkt te worden. Met de verwerking van het vlas kan in augustus begonnen worden. In sommige streken in ons land waar ook vlas geteeld werd, waren geen vlasserijen en zo kwam veel vlas naar West-Brabant voor de verdere bewerking.

Dat vlas werd aangevoerd uit Groningen, Zuid-Limburg, later uit de Wieringermeer en de Noord-Oostpolder.

De aanvoer gebeurde tot de oorlog meest per schip. Door M. de Wijs uit Standdaarbuiten en schipper Van der Made uit Stampersgat.
Uit Zuid-Limburg kwam het vlas per trein.

Toen in de jaren '30 de vrachtauto meer en meer op de weg verscheen, werd deze het vervoermiddel voor vlas. Dat gebeurde door H. de Wijs en Van Zundert uit Standdaarbuiten en De Wit uit Ossendrecht en H.(Driek) van Elteren uit Bosschenhoofd. De laatstgenoemde reed vaak voor de combinatie Claasen-Meeuwissen-Peeters.

Dat transport was overigens in de jaren '50 nog niet zo eenvoudig. De wagens konden 5 tot 10 ton laden. Het rijkswegennet was nog niet zo uitgebreid. De A17 was pas in 1962 klaar.

H. van Elteren haalde in de zomer wekenlang vlas uit de Noord-Oostpolder voor bovengenoemde combinatie.
Hij vertrok met zijn (dump) Chevrolet, later een GMC en daarna een Volvo 's middags om 1 uur uit Bosschenhoofd. De reis voerde via Oudenbosch, Standdaarbuiten, Zevenbergen over de dijken naar de Moerdijkbrug. Vervolgens via Ridderkerk, Asperen, Arkel over allerlei dijken dwars door de Betuwe naar Amersfoort. Zo over de Veluwe via Putten, Apeldoorn naar Zwolle, Kampen naar de Noord-Oostpolder. Een rit van 250 km. In de N.O.P. aangekomen begon het laden van de vrachtauto, dat Driek zelf deed. Daarna eten en om ± 8 uur weer terug naar huis

met de vracht. Daar kwam hij dan, als de rit voorspoedig verliep en dat gebeurde niet zo vaak, om 2 uur 's nachts aan. Dan slapen en 's morgens naar Stampersgat om te lossen. Om 12 uur naar huis en om 1 uur stond de volgende rit weer op het programma. De tijd van tachografen was nog niet aangebroken! Daar de chauffeur slaap tekort kwam moest er altijd iemand mee om hem wakker te houden. Het gevaar, dat hij achter het stuur in slaap viel was niet denkbeeldig.

Zo moest ook ik in de grote vakantie meermalen mee. Als passagier moest je dan na de rit bij Driek blijven slapen en bij gebrek aan andere slaapplaatsen was dat in de echtelijke sponde bij Driek en zijn vrouw! En dat was natuurlijk ook niet bevorderlijk voor zijn slaap!

Onderweg gebeurde het wel eens dat een deel van de lading verloren werd. En vooral bij de ritten naar Zuid-Limburg en Noord-Holland vormden de viadukten een obstakel, zodat soms een gedeelte van de lading achtergelaten moest worden omdat deze te hoog gestapeld was.

Het repelen

Voordat het vlas verder bewerkt wordt, worden de zaadbollen van de vlasstengel afgetrokken en blijft het zgn. vlasstro over. Die bewerking heet repelen (in West-Brabant repen).

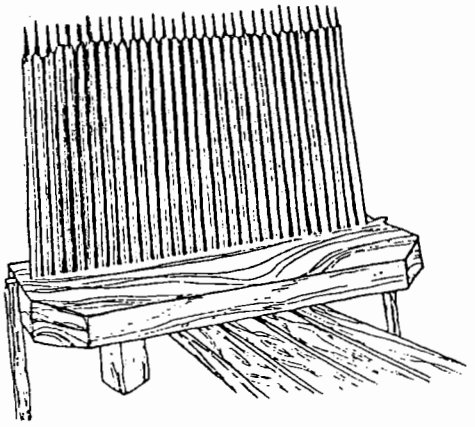

Repelbank om het vlas te ontdoen van de zaadbollen.

Dat gebeurde tot de oorlog in Gastel voornamelijk met de hand. Daarvoor gebruikte men een reepplank.
Dat was een plank, waarop aan de uiteinden twee personen tegenover elkaar gingen zitten. Op het midden van de bank, was dwars erop een soort ijzeren kam. Door nu een handvol vlas door de kam te trekken gingen de zaadbollen van de stengel af.

Naast elke reper stond een boter. Deze bond de handenvollen vlas met biezen samen in een bootbakje. Een goede reper kon weer 500 schranken repen. De repers waren meestal jonge mannen en dan was er een wedijver om de meeste schranken te repen.

Later toen de warmwaterrootmethode toegepast werd, werden bosjes van 4 kg gemaakt, de zgn. puntbossen.

Ook hier deed de mechanisatie zijn intrede.
De eerder genoemde firma Barth ontwikkelde een machine die de zaadbollen verwijderde. Het vlas werd op een tafel gespreid en tussen een autowiel en rubberband geklemd. Een soort hark trok de bolletjes eraf. Nadat het vlas uit deze machine komt, wordt het gereinigd en weer opgebonden om te roten.

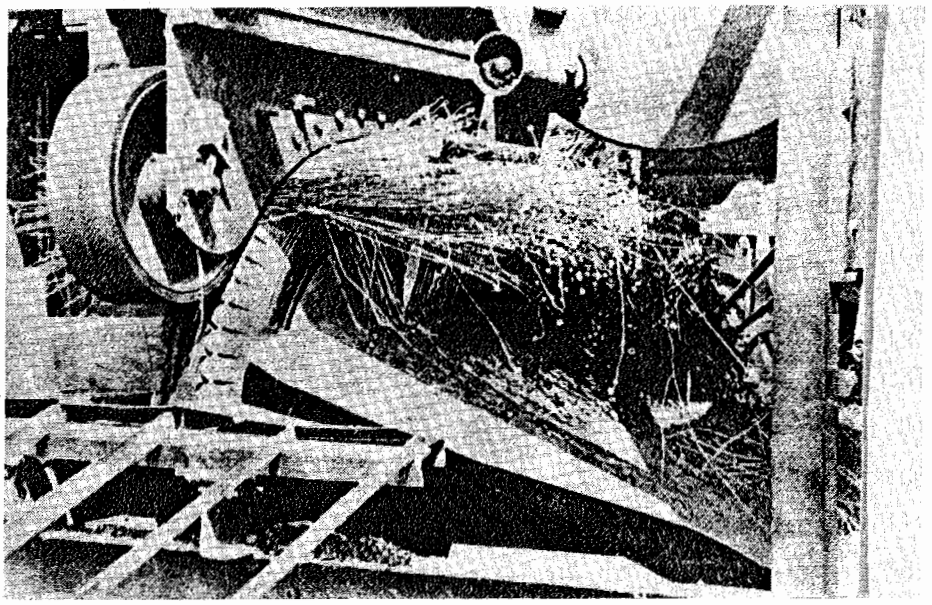

Détail van een repelmachine ± 1950

De repelmachines die nu gebruikt worden hebben naast een stofzuiger een soort dorsmachine, die de bolletjes openbreekt en het zaad reinigt. In Vlaanderen werden de bolletjes met zgn. boothamers geplet. Het vlas werd op de vloer gespreid en met zware hamers bewerkt. Dit werd werd voor het eerst machinaal gedaan in 1908. Deze en ook andere vlasmachines werden door de gebroeders Van Steenkiste uit Wevelgem uitgevonden en ontwikkeld. Zij kenden het zware werk in de vlasserij van nabij en wilden eraan meewerken, dat het zware handwerk zoveel mogelijk door machines werd overgenomen. De bootmachine maakte een hels kabaal en ze ontwierpen in 1914 een repelmachine zoals we die in ons land naderhand gebruikten.

Het vlasstro is nu gereed voor het roten. Het zaad zit dan nog in de bolletjes en dat moet er nog uit. Dat gebeurde vroeger met een dorsvlegel of men liet er paarden over lopen.

Naderhand werd hiervoor een pletmolen of bollenbreker gebruikt. Deze moest door twee man gedraaid worden.
Daarna werd het zaad gezeefd in een kof- of treizelmolen. Voordat deze molen bekend was gebeurde dat met een platte mand, de wan, die buiten geschud werd, waardoor het lichtere kaf door de wind werd weggeblazen. Nu gebeurt het reinigen met een machine.

Het lijnzaad wordt meest gebruikt om weer te zaaien. Vooral het lijnzaad uit West-Brabant was en is van goede kwaliteit en dus geschikt voor het zaaien. Van de mindere kwaliteit werden vroeger lijnkoeken als veevoer gemaakt (b.v. bij Calvé Delft). Het werd vroeger ook als geneesmiddel gebruikt en was een goed middel tegen verstopping.
Het lijnzaad dat later gezaaid zal worden, wordt ontsmet tegen ziekten en gekeurd door NAK (Nederlandse Algemene Keuringsdienst). Lijnzaad is ook geschikt als vogelvoer.

Bij het repen is er nog afval, dat nog verder verwerkt kan worden voor linnen, maar daar dit niet rendabel is, wordt dit opgestookt. Het bolkaf werd gebruikt als veevoer en strooisel in kippenhokken. Ook werd het gebruikt als isolatiemateriaal.
Tenslotte komt er bij het reinigen ook nog onkruidzaad vrij en dat is goede bijvoedering voor de vogels in de winter.

Het roten

Tot nu toe werd de vlasstengel (het vlasstro) niet bewerkt. Om iets meer te weten waarom verdere bewerkingen van het vlasstro nodig zijn om vlaslint (de grondstof voor de vlasspinnerij) te krijgen volgt eerst een beschrijving van de vlasstengel.

Een vlasstengel heeft als kern een holle houtpijp (de scheef). Daarom zitten de vlasvezels, waarom het te doen is. Deze vezels zitten met kleefstof (pectine) aan de houtpijp vast. Om die vezels zit een opperhuid met een waslaagje, dat de vezels tegen vocht beschermt. Het roten (niet te verwarren met rotten, al doet de geur, die erbij vrijkomt anders vermoeden) is het door bacteriewerking of schimmels oplossen van de kleefstof, zodat de vezels los gemaakt kunnen worden uit de stengel.

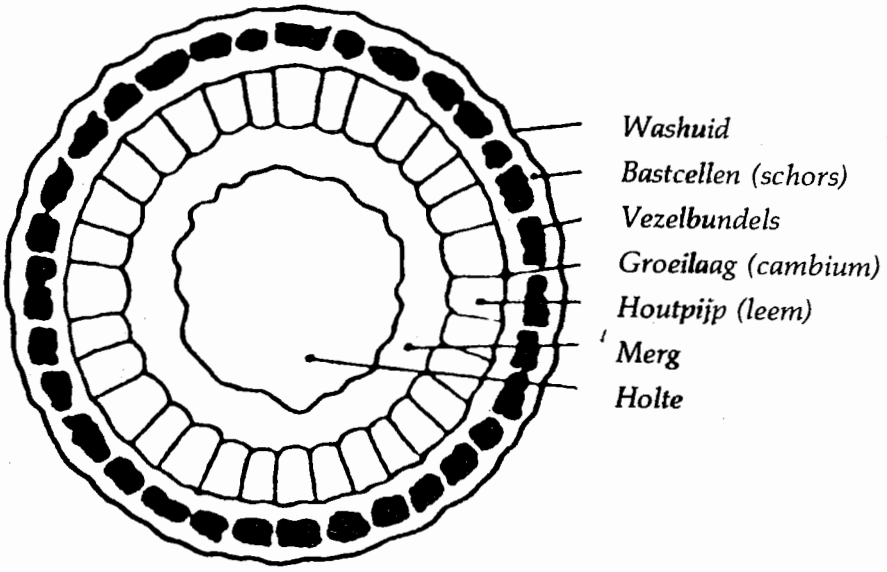

Doorsnede van een vlasstengel.

Eeuwenlang, tot de jaren '30 van onze eeuw werd dit gedaan door bosjes vlasstro in poelen of sloten onder water te leggen. Er werd een sloot of ander water uitgezocht met stilstaand water. Iedere vlasser had zijn "eigen" sloten waar hij ging roten. Deze sloot lag bij voorkeur naast een weiland.

Met de kruiwagen werd het gereepte vlas naar de sloot gereden. Deze sloot was afgedamd, zodat het water stilstond. Liefst had men een moddersloot, want er moest modder geschept worden op de wortels van het vlas. Dit werd met bosjes (bootjes) in het water gelegd en de modder was ervoor om het vlas onder water te houden. Dat inleggen van het vlas gebeurde door drie man. Een legde de bosjes vlas langs de sloot. De tweede legde het vlas in het water en nummer drie schikte het vlas goed in de sloot. Met een bakje (de laak) werd modder op de wortels geschept.

Dan bleef het vlas 10 à 14 dagen in het water liggen. Dit hing af van de temperatuur van het water. Hoe warmer het water, hoe sneller het roten ging.
Ongeveer 30 graden Celsius was de beste temperatuur. Als het water te koud was, en dat werd het meestal in oktober, dan kon je niet meer roten.

Na een dag of 10 ging de vlasser kijken of het vlas al gaar was. Hij brak dan enkele stengels en als de vezel goed loskwam kon het vlas weer uit de sloot.

Dan moest er iemand in het water om de bosjes er uit te halen. Dat was in de vakantie voor de jongeren, die met hun blote gat in de sloot stonden en voor het uithalen werd een vork met korte tanden gebruikt. De bosjes werden in het water omgekeerd om de modder eraf te krijgen. Het was een vies stinkend werk. Met de slee werd het vlas op het weiland uitgereden en in hopen (kapellen) gezet om te drogen.
Als je daarin gewerkt had zat de geur overal in en menig vlasser, die nog uit moest naderhand, hanteerde de eau de colognefles om de ergste geur te verwijderen.

De sloot werd na het roten weer in orde gebracht en dat was weer een wederdienst voor de boer van wie de sloot was. Ook zat in zulke rootsloten vaak vis, doch die was te modderig om op te eten.

Ondanks de geur dronken de koeien uit de wei toch van het rootwater. Ze hadden er geen nadelige gevolgen van. Het rootwater werkte desinfekterend als je een wondje had.

Zoals al vermeld kon er maar tot oktober geroot worden. Trouwens het vlas moest daarna drogen en dat werd dan ook moeilijker.
Het lint, dat langs deze rootmethode verkregen werd had een blauwachtige kleur, vandaar de naam: Blauwroten.

Bij deze manier van roten werd het vlas sterk verontreinigd.
Daarom werden er zo'n 80 jaar geleden betonnen bakken in de grond gebouwd. Daarin werd het vlas gestapeld. Dan werden er planken tussen de rand en het vlas gestoken en dit weer onder koud water gezet. De planken dienden om het vlas onder water te houden. Deze manier werd toegepast bij de vlasserij van Martens, waarover later meer.

Een andere manier, het zgn. witroten, was het roten in stromend water.
In de streek van de Leye (west-Vlaanderen) werd veel geroot op deze manier.
Het vlas werd in open houten kisten gestapeld. Deze kisten werden met stenen verzwaard te water gelaten en het stromende water deed de rest.

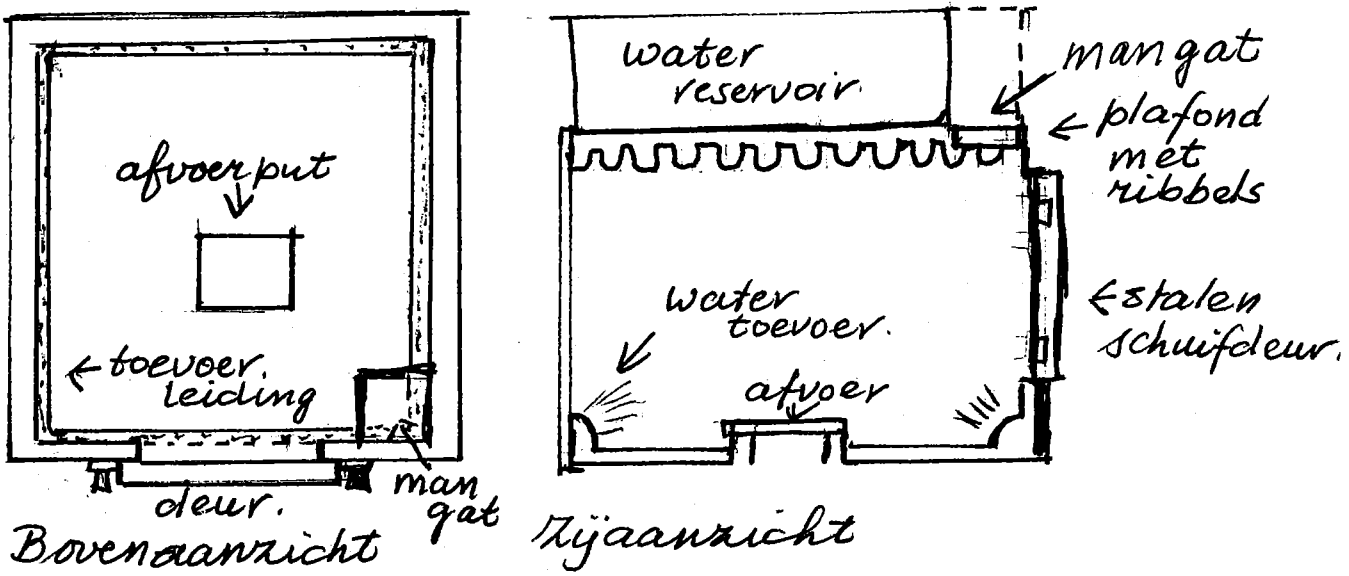

ROOT BAK WARMWATERROTERIJ

Het roten met warm water:

Door de jaren bleek dat het roten met koud water niet zo voldeed en men begon rond 1850 in Dordrecht vlas te roten in kuipen met warm water. Deze roterij werkte maar 4 jaar en dan duurt het tot ± 1900 voor er in Lage Zwaluwe weer een warmwaterroterij gebouwd wordt. Ook deze is er maar een paar jaar.

In Vlaanderen experimenteerden de eerder genoemde gebroeders Van Steenkiste met een verbeterde warmwaterroterij. Deze bestond uit betonnen bakken, in de grond, waar warm water van 30 graden Celsius aan toegevoegd werd.
Maar in hun streek kregen ze veel tegenwerking van de Leye-vlassers, die hun afzet zagen verminderen. Al het vlas in West-Vlaanderen werd in die tijd in de Leye geroot. En zo zou de roterij een geduchte concurrent zijn. Daarom weken de Van Steenkistens uit naar Nederland, waar ze in Delft, Groningen en Utrecht meer bijval hadden bij hun experimenten. Maar het duurde toch nog tot 1938 voordat in Steenbergen, Noordhoek en Standdaarbuiten de eerste goed werkende warmwaterroterijen gebouwd worden. Na de oorlog komen er in West-Brabant nog 6 roterijen bij, waarvan een in Stampersgat van de combinatie Claassen-Meeuwissen-Peeters.

De roterij zoals die in Stampersgat stond bestond uit een aantal betonnen bovengrondse bakken van 4x4 meter grondoppervlakte en een hoogte van 2 meter inwendig. Deze stonden in een rij naast elkaar gebouwd. Een stalen deur, die waterdicht afgesloten kon worden gaf toegang tot de bak. In de bovenkant was een mangat met een houten luik om het vlas te bekijken.

In de bodem was een afvoerput en langs de onderkant was in de muren een buis ingemetseld met sproeigaatjes. In het plafond waren gleuven gemaakt om vlas tussen te steken.
Naast deze rij met bakken was een ketel- en stookruimte. Daarin stond een stoomketel om water te verwarmen. Ook lagen daar de scheven (brandstof) en er waren de bedieningskranen. Op de bakken was met uitsparingen voor de mangaten een betonnen bassin gebouwd voor de koudwatervoorraad.

Het vlas werd rechtopstaand in de bak gestapeld en onder water gezet. Dit d.m.v. de sproeibuizen. Eerst werd warm water vermengd met koud water in de bakken gespoten. De temperatuur werd dan 30 graden Celsius. Twee maal per dag werd 10% van het water vervangen en de temperatuur op 36 graden Celsius gebracht. Naargelang de kwaliteit van het vlas duurde het dan 144 tot 160 uur, totdat het vlas gaar was.
Het kwam ook wel voor dat vlas na 80 uren roottijd al gaar was en soms duurde het wel 200 uur voordat de bakken leeggehaald konden worden.

Dan werd het water afgetapt. Dit kwam in West-Brabant in de Mark terecht. Dat mocht dan alleen als er uit de Mark water getapt werd naar het buitenwater.
Als de bak droogstond moest het vlas eruit gehaald worden. Dat werd in het begin met de vork gedaan. En zo moest ook de wagen geladen worden. Later werd hiervoor een transportband aangeschaft.

Ook nu was dat nog een zwaar en vies werk. Op verre afstand was het al te ruiken. Ook nu werd het vlas in kapelletjes of torentjes gezet op de droogwei. Na een paar dagen moest het vlas gekeerd worden om ook de binnenkant te laten dragen.

Een voordeel van deze rootmethode, die net als de Blauw- en Witrootmanier berust op bacteriewerking, is, dat het niet meer van de buitentemperatuur afhing wanneer je kon roten.
Bovendien was het rotingsproces beter in de hand te houten door de vaste temperatuur. Daardoor werd een beter produkt afgeleverd.

Maar de nadelen waren ook niet mis. Afvalwater kwam aanvankelijk zomaar ongezuiverd in de Mark. Het RiZa (Rijksinstituut voor zuivering van afvalwater) stelde al vroeg strenge eisen aan het afvalwater, dat op het oppervlaktewater geloosd werd.

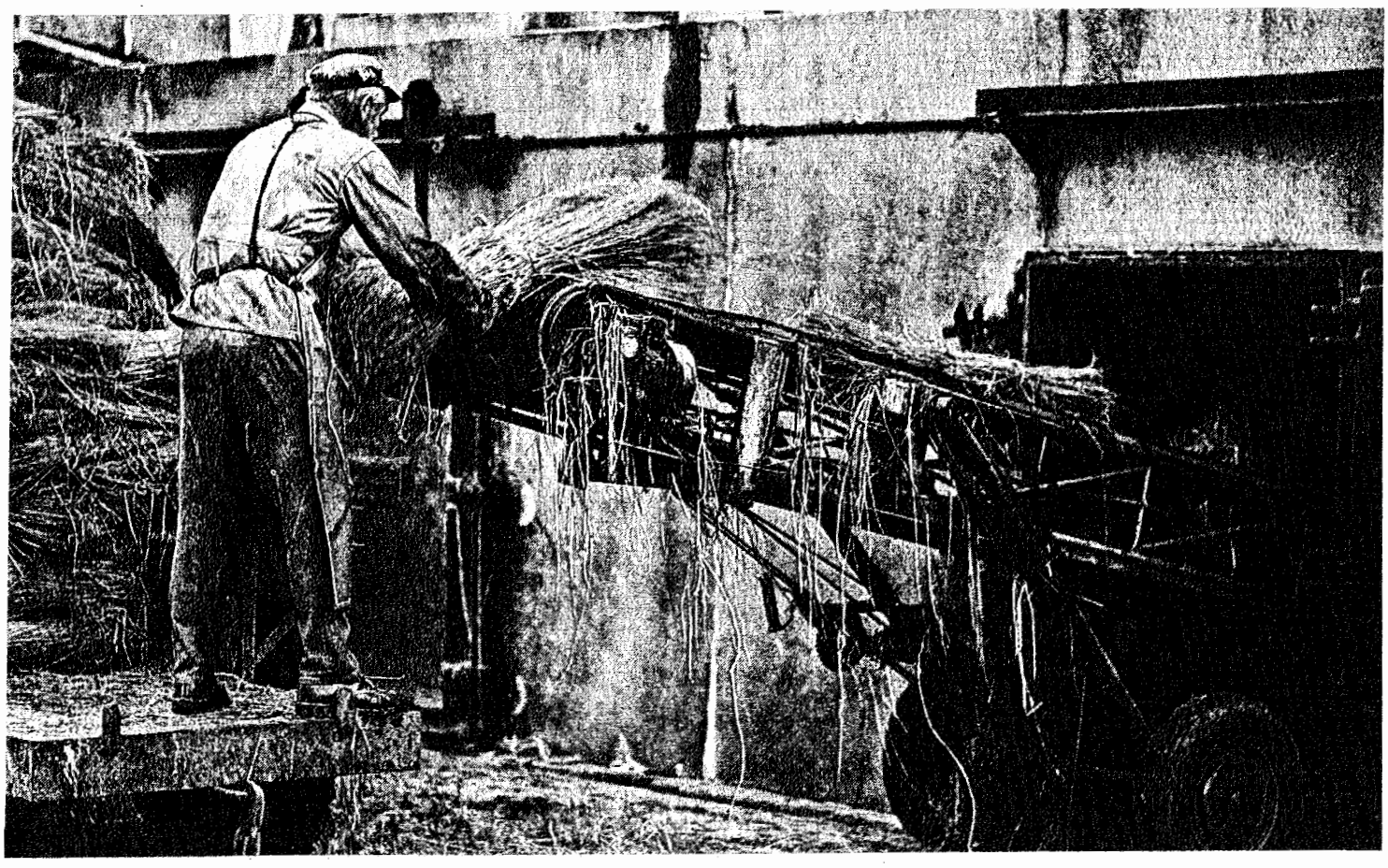

Het leeghalen van een rootbak d.m.v. een transportband.

In Standdaarbuiten werd dan ook niet rechtstreeks op de Mark geloosd. De roterij De Mark loosde echter wel rechtstreeks op de Mark.

Toen dan ook de milieuwetgeving vat begon te krijgen op de afvalwatertoestand werd het voor de laatste roterij (in Steenbergen) niet meer lonend om te werken. De aanpassing van de zuiveringsinstallatie was te duur.

Ook het stoken bracht op den duur problemen. In het begin werden er scheven (houtdeeltjes uit de vlasstengel) gestookt. De scheven lagen op een hoop vlaktij de ketel. Dit brandbaar materiaal had maar een klein vonkje nodig om in brand te vliegen en dat gebeurde dan ook regelmatig. Door snel ingrijpen kon vaak, maar lang niet altijd, brand worden voorkomen.

De meubel- en keukenindustrie zag in de scheven een uitstekende grondstof voor de vezelplaten. Ook lijkkistenfabrieken namen (en nemen) scheven af om er vezelplaten van te maken. Daarom werden er versleten autobanden opgestookt in plaats van de scheven. Het brandgevaar was nu geweken, maar de vuile rook uit de schoorsteen bracht menig huisvrouw, die de maandagse was het uitgehangen, tot wanhoop.

Er moest nu dure olie gestookt worden. Scheven brachten in latere jaren goed geld op, zodat stoken met olie economisch verantwoord werd.

Dit alles gevoegd bij het feit dat het in de jaren '60 in de vlasteelt en vlasverwerking sterk bergafwaarts ging, heeft er voor gezorgd, dat de roterijen in het West-Brabantse verdwenen.

Nu wordt vlas in Zeeuws-Vlaanderen geroot. Nog staan in onze omgeving de betonnen rootbakken. Ze worden nu voor andere doeleinden gebruikt, want betonnen gevaarden met muren van 30 cm dik breek je niet zomaar af.

Het Dauwroten

Een al zeer oude manier van roten is het dauwroten. Daarvoor wordt het vlas op het land of een wei uitgespreid, zodat het gaat roten door schimmelwerking. Nu moet het vlas regelmatig gekeerd worden, anders rot het vlas aan de onderkant. Deze manier werd in de periode van de warmwaterroterijen alleen toegepast bij slechte kwaliteit vlas en wel na het repelen.
Nu wordt veel vlas "gedauwroot" en wel direct na het plukken met het zaad er nog aan. Dit omdat het warmwaterroten om eerder genoemde redenen te duur is. In 1987 (een natte zomer) is de kwaliteit van het vlas niet goed, zodat nu het meest gedauwroot wordt.

Het braken en zwingelen

De verdere bewerking van het vlasstro bestaat uit het verwijderen van de houten stengel of pijp tussen de vlasvezels. Dit gebeurt na het roten, als het vlas droog is. Met dit werk (braken en zwingelen) is/was men in de wintermaanden bezig.

Tot in deze eeuw was het de gewoonte, dat de arbeiders, die bij een vlasboer werkten, vlasstro mee naar huis namen om dit verder te bewerken. Daarvoor hadden ze een schuurtje of een hok, waarin dit kon gebeuren. Zo'n schuurtje heette een zwingelkooi of een vlaskot. Het was meestal getimmerd van wat planken en platen.

Het braken

De eerste bewerking was het breken van de houtpijp in de vlasstengel. Daarvoor werd een handbraak gebruikt. Deze bestond uit een soort

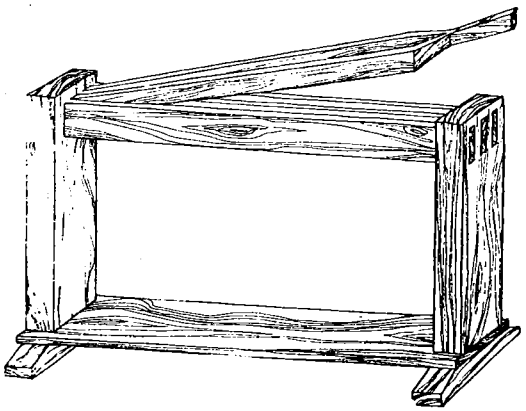

Handbraak met klapper.

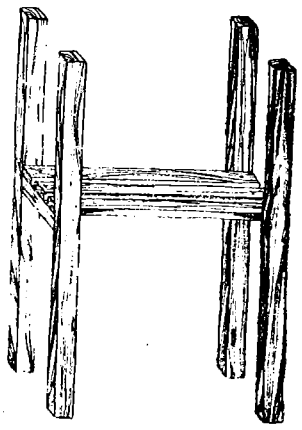

Braakstoel

lade op poten met gleuven. Daarop zat een houten bovenstuk (een klapper) die aan een kant scharnierend aan de lade vast zat.

Er werd vlas uitgespreid op de lade en door met de klapper op en neer te gaan werd de houtpijp gebroken.

Een volgende ontwikkeling was de rolbrakel. Nu werd het stro door een soort mangel of wringer gedraaid. De rollen van die brakel hadden ribbels, zodat het vlas gebroken werd. Deze brakel werd nog met de hand gedraaid.
Eerst had je brakels met twee rollen boven elkaar, zoals een waswringer, maar later hadden ze vier rollen onder en één grote boven.

Toen er electriciteit kwam, werd deze door een elektromotortje van 1 pk aangedreven. Nu kwamen er brakels met zowel onder als boven vier rollen.

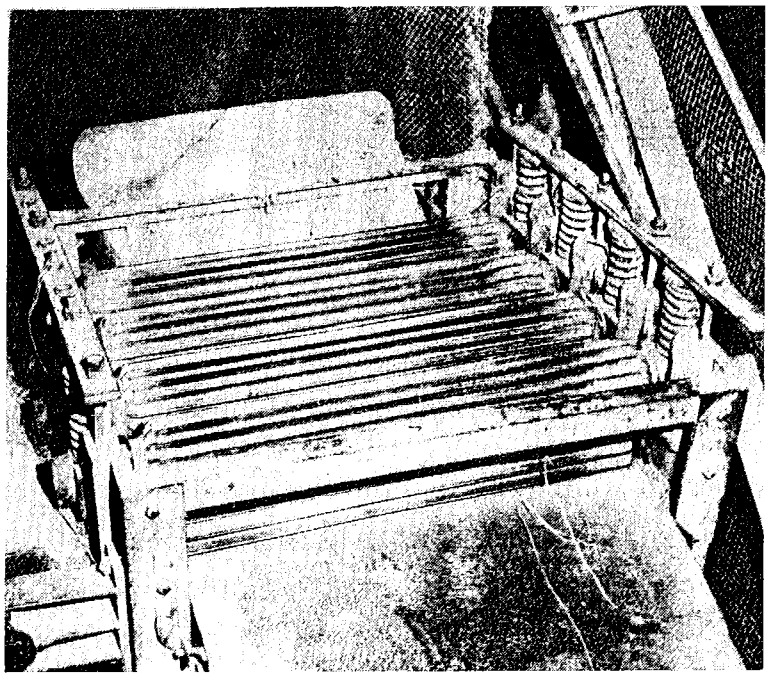

Rollenbraak
of
stoombraak.

Na deze brakels kwam de zgn. turbine, die tevens zwingelde, maar daarover later meer.

Zoals al vermeld werd de brakel (en dat was in de jaren dertig) elektrisch aangedreven. In Gastel ging men daarvoor naar de enige elektriciën, die er toen was, P. van Sundert. Daar werd een elektromotortje aangeschaft en een verlengsnoer en dat volstond.

De stroomvoorziening kwam van het gemeentelijk elektriciteitsbedrijf. Onze gemeente was nog niet aangesloten bij de PNEM. Dat was voor de vlassers een nadeel, want hier kostte de stroom 12 cent en in Standdaarbuiten maar 5 cent per kW. Zo was het moeilijk om nog iets te verdienen aan het vlas. Er was ook wel een voordeel, want bij storingen, en dat gebeurde nogal eens, vooral omdat de stroomdraden aan palen bevestigd waren, kon je een beroep doen op de heer Waalwijk, de plaatselijke ambtenaar van de GEB. Die was wel bereid bij nacht en ontij de paal voor de bovengrondse elektrisch net (seinpaal) in te klimmen om de storing te verhelpen. Je mocht ook niet de hele dag stroom voor het bedrijf afnemen. Dat was verboden in de zgn. speruren 's avonds tussen 6 en 8, maar dan werd er wel eens een oogje dichtgeknepen. Daar profiteerden niet alleen de vlassers van!
Toen Gastel aangesloten werd bij de PNEM kregen de bedrijven een meter met een tijdklok, die aangaf wanneer je stroom had afgenomen en als dat toch in de spertijd was kreeg je daarvoor een extra hoog tarief.

Grotere vlasbedrijven in het verleden hadden een aandrijving met een stoommachine, een zgn. stoombraak. Deze naam werd later ook gebruikt voor braken die elektrisch werden aangedreven.

Het gebraakte vlas werd in een braakstoel gelegd om gezwingeld te worden.

Het zwingelen

Na het breken van de houtpijp in het vlasstro moeten de houtstukjes (scheven) nog uit de vezels verwijderd worden, zodat het vlaslint, de grondstof voor de spinnerij, gereed is om gesponnen te worden.

Voor het zwingelen werd tot deze eeuw een zwingelbord en een zwingelspaan gebruikt. Een zwingelbord bestaat uit een rechthoekige plank, die rechtop staat met een horizontale brede gleuf erin.

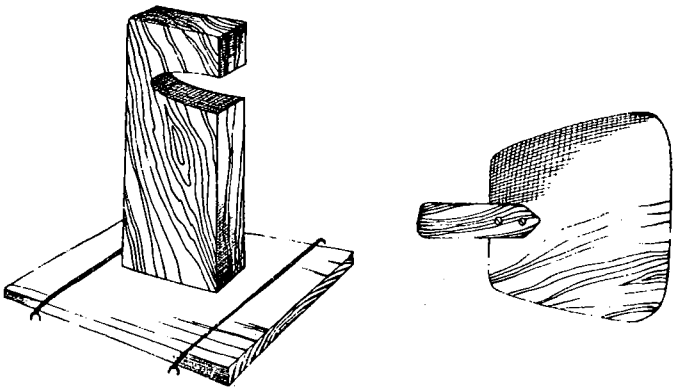

Zwingelbord

met

Zwingelspaan.

In die gleuf werd het vlas gehangen. Met een zwingelspaan (een plankje van ca 30 cm met ronde hoeken, voorzien van een handvat) werd langs het vlas geslagen zodat de scheven eruit vielen.

Rond het begin van deze eeuw kwam de stermolen. Een stermolen was gemaakt van een ijzeren wiel waaraan 8 tot 12 houten plankjes bevestigd waren. Deze draaiden langs het zwingelbord. Zo'n wiel werd met de hand aangedreven door de linkervoet met een trapmechanisme, zoals een scharensliep.

De zwingelaar had nu zijn handen vrij om het vlas vast te houden. De wielen met de spanen waren nu ook helemaal van metaal. In de oorlogsjaren kwamen er weer wielen met houten spanen. Maar ook hier werd intussen de elektromotor als aandrijving toegepast.

Het toepassen van houten spanen in en na de tweede wereldoorlog had verschillende redenen. Hoewel ijzeren spanen beter voor het vlas waren, werden vooral vanuit Vlaanderen, waar men op vlassersgebied de tijd ver vooruit was, de houten spanen gepropageerd. Je kon er sneller mee zwingelen. En in de oorlog was metaal om bekende redenen schaars.

Het zwingelen was een erg stoffig werk. Vooral destijds toen het vlas nog in moddersloten werd geroot. Alle zand en klei was nog niet tussen de wortels uit. En ook de hout- en vezeldeeltjes zweefden door het zwingelkot. Vooral toen de stermolens gebruikt werden. In grotere vlasserijen werd een stofzuiger aangebracht en de scheven etc. werden afgezogen, maar in de zwingelkotjes bij de kleine vlasserijen niet.

Vooral de eerste dagen, als je weer in het kot ging zwingelen was het bijna niet uit te houden van het stof. Om dan toch wat luchtverversing

te hebben werden deuren en andere openingen opengezet, zodat het erg tochtte. Dat was tesamen niet erg bevorderlijk voor de gezondheid. En het werk met de trapmolen was ook zwaar. Geen wonder dat bij menig vlasser uit "den goeden ouden tijd" zijn gezondheid er bij in schoot.

Overigens was het zwingelen een werk, dat lang niet iedereen kon. Je moest het vlas niet te kort zwingelen, want dan zater er nog te veel scheven in en als je het te lang deed, zwingelde je de vezel dood. Je moest ook uitkijken, dat je niet met je vingers tussen spaan en bord kwam.

Om de nodige vakkennis aan te leren werden er eind jaren '30 en daarna zwingelcursussen gegeven, waarvan ook enkele in Gastel, waarover later meer. Bij een grotere vlasserij zaten er nogal wat werkers in zo'n vlaskooi.

Bij J. Meeuwissen op de Meir stonden twee mensen aan de braak, waarvan een om het vlas in te pakken. In de zwingelkooi, die bij hem afgescheiden was van het braakhok, waren 6 zwingelmolens (wielen) opgesteld, waarbij bij elke molen weer iemand stond.

J. Rijsdijk (de latere rootbaas van de Roterij de Mark) vertelt erover: "We waren met zo'n man of elf en het ging er samen gezellig aan toe. We maakten wel lange dagen. We werkten van half zeven 's morgens tot half zes 's avonds met 's middags een uur schof. Op zaterdag werkten we van half zeven tot vier uur.
Toen we nog met ijzeren molens werkten konden we 15 kg lint per molen per dag leveren en met de latere molen met houten spanen 30 kg. In de jaren '30 kreeg je dan *f* 2,-- loon per dag. Dus als weekloon *f* 12,--."

Zoals al eerder vermeld, werden in de grote vlasserijen rond 1940 de braken en de zwingels vervangen door turbines (in Gastel trubines genoemd). Deze machine braakt het vlas en zwingelt het erna.

Het vlas wordt tussen twee rubberen banden geklemd en gebraakt. Daarna in het tweede gedeelte van de turbine gezwingeld. Deze machine is helemaal afgesloten en uitgerust met een stofzuiger. Nu werd het werk schoner. Zo'n turbine vroeg wel meer ruimte en eiste een grote investering, zodat de kleinere vlassers geen turbine lieten plaatsen.

Zwingelkooi met ijzeren trapmolen.

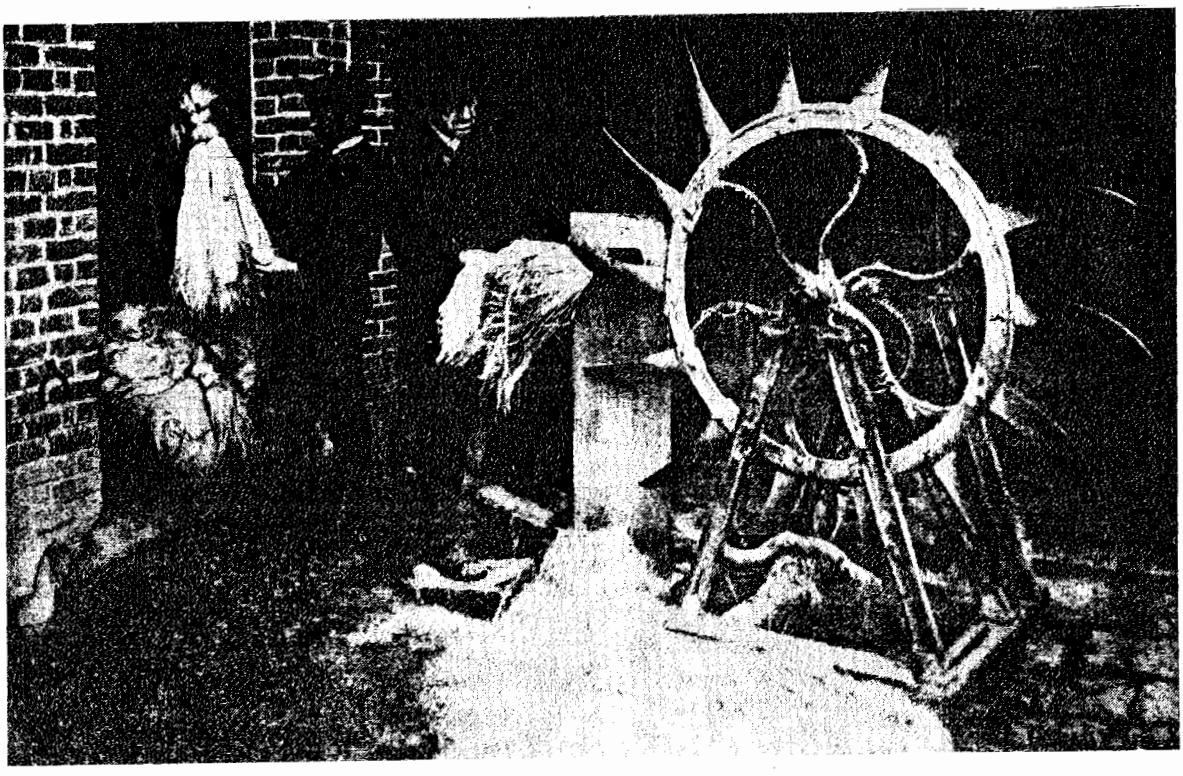

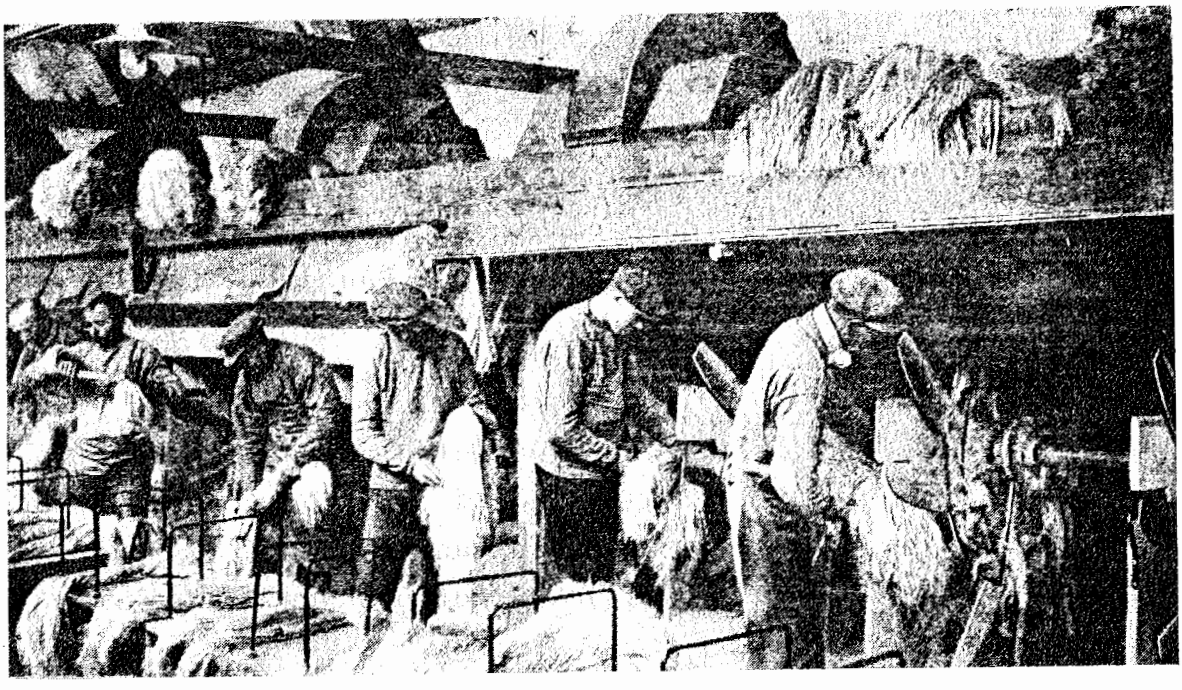

Zwingelkooi met houten zwingelmolens. ± 1950

Deze molens werden elektrisch aangedreven, Bovenop zijn de stofzuigers te zien.

Zo kreeg in Standdaarbuiten de voor de oorlog opgerichte Vlasstichting de kans om zich te ontplooien. Er werden daar twee turbines geplaatst, die het gerepelde en gerote vlas van de kleine ondernemers ging verwerken. Ook enkele ondernemers buiten Gastel bouwden een turbine. Zo ging er na de oorlog veel vlas, dat in Gastel verwerkt werd naar Standdaarbuiten en Oudemolen, waar ook een turbine stond.
De turbines hadden een grotere capaciteit. Van 70 kg per dag tot later 300 kg.

Bij het zwingelen of turbineren van het vlas komt nog vlas vrij, dat nog eens gelokt moet worden. De lokmachine lijkt op een zwingelmachine maar haalt uit het vlas nog meer vezels. Dat lokken werd door de lokkenveredelaar of op de vlasfabriek (in Steenbergen) gedaan. Daarbij kwam nog meer stof vrij, zodat dat werk nog slechter was dan het gewone zwingelen. Vandaar dat het meestal uitbesteed werd. De vezels die nu vrij kwamen werden voor tweede soort linnen of vlastouw gebruikt.

De scheven (houtstukjes) die bij het zwingelen en lokken vrijkwamen werden als brandstof gebruikt. Vroeger als brandstof voor de kachel. Later toen de warmwaterroterijen kwamen als brandstof voor de stoomketel. Dit totdat de scheven als grondstof voor vezelplaten gebruikt werden. Nu vindt men scheven terug in zgn. massief eiken meubelen of doodskisten. Ook de hedendaagse keukens hebben als materiaal gefineerde schevenplaten, op enkele uitzonderingen na. De bewerking van de scheven valt verder buiten het bestek van dit artikel.

Het hekelen en opmaken

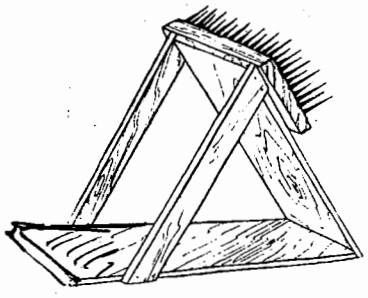

Hekel.

Na het zwingelen volgden er nog twee bewerkingen om het vlaslint gereed te maken voor de verkoop aan de spinnerij. Dat was het hekelen en het opmaken van het vlas.

Na het zwingelen werd het vlas in zgn. knotten gebonden. Deze knotten werden weer uiteengehaald om gekamd te worden. Daarmee verdwenen dan de laatste ongerechtigheden uit de vezels. Dat werd met de hand gedaan. Het vlas werd over de hekel gehaald. Dat was een

plank met ijzeren pinnen, die schuin opgesteld was. Daar doorheen werden de vezels getrokken. Met de handen werd daarna nog door het vlas gekamd om knopjes e.d., die nog bovenin de stengel zaten, te verwijderen. Ook dat was weer een werk, dat je "in de vingers" moest hebben. Je had daar fijne handen voor nodig, maar die kreeg je vanzelf als je dat enkele dagen deed. Je kreeg dan zgn. vlashanden.

Het vlas werd dan in een opmaakbakje gelegd. Als dan de laatste ongerechtigheden eruit waren, en daarvoor werd soms nog een opmaakmes gebruikt, werd het vlas samengebonden in de vorm van een pop. Het gewichtvan een pop was tot de oorlog 1 steen (2,82 kg).

Dat opmaken leerde je ook op de vlassersschool en in de jaren '50 werden er landelijke vlasopmaakwedstrijden georganiseerd, waaraan ook Gastelaren meededen, en niet zonder sukses!

Daarmee was op de vlasserij de bewerking afgelopen. Nu moest het lint verkocht worden.

Het verkopen van het lint

Het vlaslint moest na de bewerking naar de spinnerij. Daar de meeste spinnerijen in Engeland stonden werd het vlaslint, zoals al beschreven is, in het gewicht van stenen verpakt.

Het gewicht van een steen (2,82 kg) moest precies zijn. Als de bos teveel woog moest eraf gehaald worden en als er te weinig vlas in zat moest er bij gestoken worden. Bij de handel in Rotterdam, waar het meeste vlas uit Brabant naar toe ging, werd er vroeger 36 steen in een baal verpakt en 10 van die balen vormden een Engelse ton (1015 kg). Na de oorlog was het gewicht van de "stenen" niet meer precies en werd het vlas verpakt in balen van 100 kg.

Maar voor het vlas ingepakt werd moest het eerst op de beurs verkocht worden. De opkopers kwamen vóór 1940 op de beurs te Rotterdam en Dordrecht.

In Rotterdam werden allerlei landbouwprodukten verkocht, maar op maandagmorgen was de vlasmarkt. De vlasboer of soms de commissionair ging dan met een monster (een steen vlas) naar de beurs. Daar werd het monster beoordeeld en verkocht.

De meeste opkopers kochten voor spinnerijen in Engeland of Duitsland. Maar ook voor spinnerijen in Goirle en Tilburg. Dan ging het meestal om kleinere partijen. De koper hield de monsterpop tussen de benen en voelde aan het voeteinde of de vezel sterk genoeg was.

Dat verhandelen gebeurde meestal tussen 9 en 11 uur en aan de snelheid van handelen was meestal wel te zien of het vlas gewild was. Als er een akkoord bereikt was, kon het inpakken beginnen.

Tot in de jaren '30 werd het vlaslint vanuit Gastel hoofdzakelijk vervoerd per schuit. Vanuit Stampersgat door schipper Van der Made en uit Standdaarbuiten door M. de Wijs. Deze was commissionnair of tussenpersoon voor de vlashandel. Later nam zijn zoon Henricus het bedrijf over en die reed met de vrachtauto. Op een van zijn laatste vrachtauto's had hij als spreuk: "Het is zo helder als glas. Puur linnen komt alleen van vlas."

Het vlas kwam in Rotterdam in de loods, waar de vracht werd gekontroleerd op kwaliteit. Was de kwaliteit van het lint minder dan volgens het monster, dan werd de partij "gekat". Dat betekende dat het vlas door de opkoper niet aanvaard werd. De leverancier kon dan het vlas terugnemen. Dat gaf veel rompslomp en daarom werd het vlas meestal in Rotterdam gelaten. De vlasser wachtte dan af of de prijs misschien nog zou stijgen. Hij kon ook verkopen tegen een lagere prijs. Dat gebeurde nogal eens, want de afnemers hadden dikwijls meer keuze en dan waren de verkopers aan hen overgeleverd.
Het kwam ook wel voor, dat het vlas ten onrechte gekat werd met rechtsprocedures als gevolg.

We hadden al gezien, dat de vlas(lint)prijzen sterk uiteen konden lopen. Van *f* 7,-- per kg in oorlogstijd tot *f* 0,25 in de tijd van overvloed. De vlasprijs gaf dan ook een indikatie van de toestand in de wereld. In de tijd van oorlogsdreiging steeg de prijs. Dit omdat linnen vroeger een grondstof voor vele uitrustingsstukken was.

Zo kon het gebeuren, dat een vlasser uit Gastel in de meidagen van '40 vlas in Rotterdam opgeslagen had liggen. De partij was nl. gekat. En de verkoopprijs zou *f* 1,80 per kg zijn i.p.v. *f* 2,-- zoals volgens monster was overeengekomen. Na enkele dagen kwam men van Duitse zijde het vlas kopen voor een prijs van *f* 3,-- per kg.

Na de oorlog werd steeds minder vlas op de beurs verkocht.
Niet alleen omdat er tenslotte minder vlas geteeld werd, maar ook omdat de opkopers, vooral uit Vlaanderen, naar de vlasbedrijven zelf toe kwamen. Deze mensen gaven een goede prijs, waartegen de verwerkingsbedrijven zoals de fabriek te Steenbergen niet tegenop konden. Dit kreeg zo dikwijls het mindere vlaslint ter verwerking aangeboden. Alleen doordat veel vlassers lid waren van de coöperatie, waarvan de fabriek deel uitmaakte, kreeg de fabriek lint geleverd. De vlassers waren nl. per kontrakt gebonden aan het leveren van een minimumhoeveelheid.

Tot zover gaat de vlasbewerking, zoals die in Gastel zijn toedracht had. Nu (1987) gaat de bewerking van het vlas in West-Brabant niet verder dan het repelen, op het enige bedrijf dat Brabant nog kent, nl. van de gebroeders Frijters in Standdaarbuiten. Voor de rest moet het vlasstro naar Zeeuws-Vlaanderen of België ter verdere bewerking.

Om van het vlaslint linnen te maken moet het vlas naar de spinnerij. Tot een tiental jaren geleden was dat nog mogelijk in Steenbergen bij de vlasfabriek, maar die is gesloten. In vroegere tijd was het spinnen huisvlijt en dat werd ongetwijfeld in Gastel ook gedaan.

HOOFDSTUK IV

DE VLASTEELT EN BEWERKING IN GASTEL

Ook in Gastel is in de vorige eeuw vlas verbouwd en verwerkt. De jaarverslagen van de gemeente geven daarvan een summier beeld. De omvang van de vlasbedrijvigheid is hier nooit zo groot geweest als b.v. in Standdaarbuiten. Slechts een gedeelte van het akkerland in Gastel was geschikt om vlas te verbouwen, vanwege de grondsoort.

Het gemeenteverslag van 1815 geeft alleen maar aan, dat er vlas verbouwd werd, maar niet hoeveel, hetgeen voor de diverse graansoorten wel opgegeven is. De inventarisatie van de landbouwprodukten en aantallen vee stamt uit de tijd van Napoleon, die graag wilde weten over hoeveel landbouwprodukten hij kon beschikken t.b.v. belastingen en vorderingen. Als vanaf 1851 jaarverslagen van de gemeente gemaakt worden kunnen we nagaan, wat daarin over de landbouw staat aangegeven. Er is dan 40 bunder (ha) vlas uitgezaaid.
In 1852 is er 35 bunder en dat brengt 500 kg lijnzaad op per bunder.

In 1854 is er 30 bunder met een opbrengst van 400 kg lijnzaad p.b. Omdat de latere gemeenteverslagen een andere opzet kregen is er dan niets meer terug te vinden over de verbouw van vlas. Wel staan in de volgende verslagen de bedrijven vermeld. Maar hierbij is geen enkele vlasserij genoemd. Dat komt wellicht omdat het vlas geen hoofdgewas was, maar een nevenprodukt.

Wellicht waren er al wel zwingelkooien, maar die werden niet als zodanig geregistreerd. We vinden pas weer gegevens in de "Verslagen en Meededeelingen Directie Landbouw" van 1913. Daaruit blijkt dat ± 0,5 % van de bodem voor vlasteelt gebruikt wordt in 1911.

In 1912 zijn er in Gastel volgens dat verslag 4 vlasbraakhokken en zwingelketen, waarin werkzaam zijn: 11 mannen, 2 vrouwen boven de 16 jaar en 1 jongen. Deze braakhokken waren van:

* Fam. Schoonen aan Bremswegje 12
  C. Meeuwissen, Pietseweg 4
  D. van de Bosch, Meirstraat 51
  W. van As, Meirstraat 30

* De huisnummers zijn de huidige (1987) nummers en niet de nummers die de bedrijven destijds hadden.

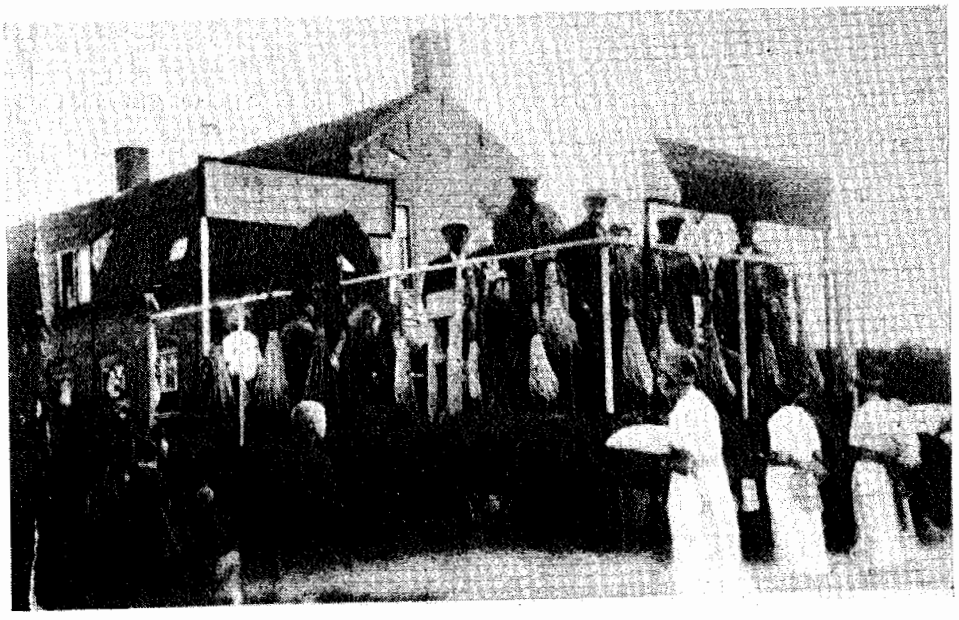

Een praalwagen van de gezamelijke vlassers van Gastel,voorstellende de vlasnijverheid, op de Rijpersweg.
Deze wagen reed mee in de optocht op 6 september 1938 t.g.v. het 40 jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina en het 40 janig burgemeesterschap van A. Mastboom in onze gemeente

De wagen was voorzien van enkele spreuken:

Eerst was ik rank en schoon.
En droeg een blauwe kroon.
Toen werd ik geschopt en geslagen,
En later door koning en keizer gedragen.

Op de wagen staan o.a.: Arn. van Hooydonk, P. van As, M. van Iersel, J. Rijsdijk, C. Rijsdijk en D. van den Bosch.
Aan het spinnewieltje zat J. van Iersel.

In 1916 begint Ant. van de Klundert een vlasserij in een voormalige leerlooierij op Rijpersweg 18.
In 1918 wordt aan de Gastelsedijk Zuid 10 een vlasserij gebouwd door C. Martens uit Fijnaart. Deze vlasserij brandt echter in 1920 af en wordt niet meer herbouwd.

Meer gegevens over de vlasteelt kunnen we vinden als de "Landbouwdienst" van het Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening vragenlijsten naar de gemeente stuurt.
Uit de antwoorden kunnen we de volgende lijst samenstellen.

jaar	aantal ha	gerepeld vlas	kg lint	ha lijnzaad
1916	22		475	8
1917	30			10
1918	17		240	
1919	12			
1920	15			
1921	5			
1922	5			
1923	8		630	7
1924	10	6000	600	10
1925	20	6000	800	12
1926	25	8000	900	7
1927	25	9000	1000	2
1928	25	900	1200	
1929	36			

De vlasteelt volgt duidelijk de landelijke tendens, die al eerder was aangegeven, waarbij een hoogtepunt 1917 is, en 5 jaar later een dieptepunt. Na 1924 werd er meer vlas uitgezaaid. Er komen dan ook meer vlasserijen in Gastel.

Opvallend is ook verschil tussen opbrengst en uitzaai. In 1925 wordt er 2x zoveel uitgezaaid als in 1924, maar de opbrengst is niet veel meer. 1925 Had een warme droge junimaand, zodat het vlas op zware grond te vroeg bloeide.

De opbrengst per ha gaat daarna gestaag omhoog. Ook dat is een landelijke tendens. Door de verbeterde produktiemethode en zaadveredeling wordt de opbrengst per ha hoger.

In 1920 komen in Gastel meer vlasserijen:

M. van Iersel	Stoofstraat 39
L. van As-van Bavel	Meirstraat 53, later Rijpersweg 94
J. Meeuwissen	Meirstraat 53
H. van den Bosch-P. van Oers	Meirstraat 51
J. van der Vorst	Oudendijk 58
A. Claassen	Rijpersweg 79
J. Peeters	Meirstraat 56
A. Rous	Bremswegje 7
G. Mies	Meirstraat 55.

In de jaren 1938-1940 wordt er door diverse vlasserijen een hinderwetvergunning bij de gemeente aangevraagd, nl. door:
A. van de Klundert, J. van der Vorst, C. van Bavel, M. van Iersel en J. Meeuwissen.

Dat wil niet zeggen dat de bedrijven toen pas werden opgericht. Kennelijk werd het aanvragen van een hinderwetvergunning toen verplicht voor bedrijven met aandrijfmotoren van 2 pk of meer. Opgegeven moest o.a. worden wat de aandrijfkracht van de machines was. Bij deze aanvragen zitten tekeningen. Hier zien we dat de braak en zwingelmachines in een aparte ruimte staan.

Uit opgaven van het bevolkingsregister van onze gemeente blijkt tevens, dat de meeste vlassers in Gastel dit niet als een hoofdberoep zagen. Alleen A. van de Klundert, A. Rous en M. van Iersel hadden als hoofdberoep vlasser. De anderen staan geregistreerd als: koopman, landbouwer, arbeider en voerman. Deze gegevens zijn echter niet al te nauwkeurig en zijn slechts een aanduiding. Over de genoemde bedrijven volgt later meer.

In 1940 en in 1941 wordt een zwingelkursus gegeven in de oude school aan de Koelestraat 34. Een overzicht ten behoeve van deze kursus toont ons, dat in 1937 18,6 ha, 1938 23,7 ha, 1939 35,5 ha en in 1940 63,5 ha vlas in Gastel verbouwd wordt.

Tijdens de oorlogs- en bezettingsjaren zijn er in Gastel vlassers, die uit principe geen vlas verbouwen, omdat het lint naar Duitsland gaat. Dat valt echter door de jaren moeilijk vol te houden als de broodwinning in gevaar komt. Andere vlassers stoppen hun aktiviteiten

in de oorlog of kort erna. B.v. H. van de Bosch en P. van Oers moeten als militair enkele jaren naar Indië.

Ook worden er vlasserscombinaties gevormd, zoals Van As-van Bavel, Mies-Van Iersel-Rous en Claassen-Meeuwissen-Peeters. In deze combinaties kon met machines gewerkt worden (vlasplukkers en zwingels). Zo kwam het ook tot de oprichting van een warmwaterroterij.

Een volgende generatie vlassers dient zich aan en die hebben hun vakkenis opgedaan niet alleen op het bedrijf thuis maar ook op de Beroepsschool voor Vlassers te Standdaarbuiten, die in 1940 met dagkursussen begint. Zoals voor andere bedrijven worden ook hier vakdiploma's gewenst en die kunnen op de Vlasschool worden gehaald.

In 1951 begint H. Kempenaars nog een vlasserij in de Meirstraat 46. Hij neemt daarvoor materiaal over de van de familie Van de Klundert, die met de vlasserij stopt. Deze vlasserij had al de materialen van J. van der Vorst overgenomen.

In 1952 wordt aan de Mark een warmwaterroterij gebouwd door de kombinatie Claassen-Meeuwissen-Peeters in samenwerking met M. en A. Akkermans uit Oudemolen en Fijnaart. Deze roterij heeft maar een paar jaren van bloei gekend, omdat zich toen de terugval in het vlas al ging aftekenen.

Zo verdwijnen van lieverlee de vlasserijen uit Gastel en eind jaren '60 is er geen van de genoemde personen of bedrijven nog werkzaam in het vlas.

Als in de jaren '70 de heer G. Frijters uit Standdaarbuiten op de Stoof in Gastel komt wonen hebben we daarmee weer een vlasser hier. Hij heeft samen met twee broers te Standdaarbuiten een vlasserij. Dit is overigens het enige vlasbedrijf in Brabant momenteel.

In tegenstelling tot Standdaarbuiten, waar veel vlassers hun heil zoeken in de champignonteelt, gebeurt dat hier alleen door J. en A. van Iersel. Maar ook dat is al weer enkele jaren verleden tijd.

Tot zover de geschiedenis van de vlasserij in Gastel. In het volgende gedeelte wordt ingegaan op de bedrijven afzonderlijk.

HOOFDSTUK V

DE BEDRIJVEN AFZONDERLIJK

De familie Schoonen

Aan Bremswegje 12 was er al in de vorige eeuw een boerderij met zwingelkooi van de familie Schoonen. In die zwingelkooi stond een handbraak en een trapzwingelmolen, waar de zonen van de familie Schoonen mee werkten. O.a. Philippus (Flip) heeft lang in het vlas gezeten en dat kostte hem zijn gezondheid. Hij werkte nadat het bedrijf opgeheven werd bij diverse andere vlassers. Bij Schoonen werkten ook Chr. van Kalmthout en C. Franken, die later ook bij andere vlassers gingen werken.

De boerderij van de fam. Schoonen,bremswegje,waar omstreeks 1900 al vlas bewerkt werd.

D. van den Bosch

Rond 1910 heeft D.(Minus) van den Bosch samen met Fr. Kempenaars een zwingelmolen in zijn schuur aan Meirstraat 51. Het vlas, dat hij verwerkte zaaide hij op blokken, die hij huurde. Het ging dan 2 à 3 gemet (1 ha).

Er werd op de plank gerepeld. Op de reepbank zaten twee mensen en twee anderen bonden het gerepelde vlas weer samen in zgn. boten met biezen.

Zoals bij andere vlassers werd het vlas in sloten geroot en wel in sloten aan het eind van de Barlaqueseweg (ofwel de Blokseweg). In die vlasserij werkten tot ± 1926 ook Adr. Rous, die later voor zichzelf begon.

De zaadbollen, die bij het repelen vrijkwamen, werden in een handmolen gebroken en het lijnzaad werd in een kafmolen gereinigd en later nog eens gezeefd.

In 1938 begint een neef van Minus (H. van den Bosch) samen met P. van Oers achter de schuur van hun oom een vlasserij. Ze bouwen van planken en platen een zwingelkot. Met een elektromotortje en een rollenbraak gaan ze van start. Ook hebben ze een stermolen.

Bart vertelt erover: "De eerste dagen zwingelen waren de kwaaiste. Je kreeg het op je longen van het stof. Na enkele dagen werd je eraan gewend en dan hield je het wat langer vol."

In het kotje kwam 1 braak en 2 ijzeren stermolens. Later in 1940 houten molens. Natuurlijk hadden Bart en Piet hier geen heel jaar werk aan en dan gingen ze bij andere vlassers, zoals Van de Klundert, Kempenaars en Van Bavel werken. Voor de rest werkten ze bij andere boeren.

Na de oorlog moesten Bart en Piet naar Indië als militair en dat was het einde van hun werk in het vlas.

De vlasserij van M. Martens

Op 17 november 1917 vraagt M.J. Martens, landbouwer te Fijnaart ten behoeve van M. Donkers te Oud Gastel een hinderwetvergunning aan voor een inrichting tot het roten, braken en verdere bewerking van vlas. Deze inrichting werd gebouwd op de Gastelsedijk Zuid 10 te Oud Gastel in 1918. Ze bestond uit een stenen schuur met ruimtes voor tasgebint, inrij en werkplaats. Naast de werkplaats was een apart motorkot voor een benzinemotor. Op het terrein waren twee rotingsbakken uitgegraven.

In 1920 is deze vlasserij afgebrand. Tijdens de brand zat het personeel van de vlasserij een pintje te drinken in Café Moerings, dat in de buurt stond.

Daar de vlasserij niet verzekerd was kon niet over geld beschikt worden om de inrichting opnieuw op te bouwen.

M. Donkers, bedrijfsleider van de vlasserij, zat toen zonder werk. Hij kreeg werk in het magazijn van de Boerenbond aan de Steenstraat. Daar heeft hij nog tientallen jaren gewerkt.

De woning van M. Donkers is nog blijven staan. Deze werd in 1930 door H. Akkermans bewoond en later door G. Hoppenbrouwers en heet de Vlashoeve.

Vlasserij Van de Klundert

Omstreeks 1910 komt vanuit Standdaarbuiten, het vlassersdorp in West-Brabant, de heer A. van de Klundert in Gastel wonen. Hij trouwt met F. van Dongen van de Meir. De familie Van Dongen had daar een winkeltje met parapluies etc. en men was ook stoelenmatter en scharenslijper.

A. van de Klundert werkte bij D. van der Bosch op de Meir, totdat hij in 1916 een leerlooierij op de Rijpersweg 18 kocht en deze inrichtte als vlasserij. Dat gebouw was goed geschikt voor vlasserij, want er waren ventilatieluiken, die bij het stoffige werk in het vlas opengezet konden worden. Hij werkte samen met H. Kempenaars. In de oude vlasserij stonden nog een handbraak en een trapmolen. Repelen gebeurde met de repelplank.

A. van de Klundert, zoon van Toon van de Klundert vertelt hierover: "We probeerden 500 schranken per dag te repelen. Dat werk was voor de jongeren en we werkten dan tegen elkaar op om de meeste vlas te repelen. En het zwingelen met de trapmolen was ook niet zo'n leutig werk. Je kon gemakkelijk met je vinger tussen de spaan en het bord komen. Het was vermoeiend en vooral je linkerbeen, waarmee je moest trappen, moest het ontgelden."

Later brandde de vlasserij af en er werd op dezelfde plaats een nieuwe schuur en woning gebouwd, die er nu nog staan.

De familie Van de Klundert was een van de weinige families in Gastel, die van de vlasserij moesten leven. De hele familie werd ingeschakeld. Zo werkte vader Van de Klundert tenslotte met zijn vier zonen in het bedrijf.

Er werd ± 4 ha vlas per jaar verwerkt. Daarvoor moest ook land gehuurd worden. Ze huurden dat meestal aan het Angeltje of de Vredenburg.

Toon vertelt verder: "Na het klaarmaken van het land moest ingezaaid worden. Dat deed mijn vader met het zaaikleed, een heel secuur werk! We moesten op kousevoeten wieden en dat was na nachtvorst geen pretje. We plukten met de hand en dan ging het vlas in de tol. Dan moest het vlas in de schuur om gereept te worden. We hadden geen paard en wagen, dus die werden bij een boer geleend. Die kreeg dan bolkaf (veevoer) en scheven (brandstof) van ons. Ook moesten we wel eens terugwerken als wederdienst. Na het repelen, dat op een plank gebeurde, werd het zaad gezuiverd. Daarmee waren we zo'n veertien dagen bezig."

En dan begon het roten in de sloot bij Brocatus aan de Gastelsedijk. Na zo'n 10 of 14 dagen was het vlas gaar en zetten we het vlas in kapellen op het land. We maakten de rootsloot schoon en dat was weer een voordeel voor de boer."

juli 1941: De familie v.d. Klundert aan de vlasoogst.
Met: Ant. v.d. Klundert,J. Danen,Adr. Franken en J.Baten.
Jac. , Corn. en Joh. v.d. Klundert

Zoals in andere vlasserijen werd het vlas met de hand verder verwerkt, tot er een braakmachine en vier zwingelmolens geplaatst werden. Deze molens waren van metaal, maar later kwamen ook hier houten molens. Het zwingelen ging nu sneller, maar de kwaliteit van het lint was minder.

A. van de Klundert was de eerste die in Gastel op elektrische aandrijving overging. Dit kon gebeuren, nadat door toedoen van burgemeester Mastboom op de Markt het weleer bekende transformatorhuisje kwam te staan.

Het braken en zwingelen begon meestal in oktober en duurde tot maart, en dan begon het zaaien weer.

Per week werd er ongeveer 300 kg vlasstro, de opbrengst van een half gemet, verwerkt. Dat komt neer op de verwerking van een ha in 5 weken, ongeveer 1500 kg vlas.

Na de oorlog werd door Van de Klundert een vlasplukker (merk Barth) aangeschaft. Nu werd er zoveel vlas geoogst, dat dit niet meer allemaal thuis verwerkt kon worden. Er werd toen vlas naar de Stichting te Standdaarbuiten gebracht en ook H. Kempenaars op de Meir verwerkte vlas voor hen. Tenslotte werd heel het vlasbedrijf overgenomen door H. Kempenaars. Koos, een van de zonen van de familie ging in dienst van H. Kempenaars werken. En Toon werkte bij Coöp. Brandstoffen totdat hij zijn werk wegens leeftijd beëindigde. Een bordje op zijn huis herinnert nog aan die tijd.

Over de omstandigheden in de jaren '30 vertelt Toon nog:
"Omdat we van de opbrengst van het vlas moesten leven, was het thuis geen rijkdom. Je moest er ook heel de winter van leven. Soms was er echt armoe en het was de kunst om de winter goed door te komen. Er kwam ook wel belastingkontrole en dan werd de toestand van het meubilair opgenomen. Zelfs onder de stoelen werd gekeken of er al of geen veren onder zaten. Dan werd de belasting verhoogd, want veren waren een teken van weelde."

Deze controle werd verricht ten behoeve van de Personele Belasting. Natuurlijk werd niet alleen bij vlassers gekontroleerd, maar het geeft een idee, dat de door hard werken verdiende verbetering weer bestraft werd door de belasting.

Vlasserij J. van der Vorst

Aan de Oudendijk 58 had J. van der Vorst tot ± 1940 een boerderij met vlasserij. Hij was omstreeks 1920 begonnen met het telen en verwerken van vlas.

Het vlas werd verwerkt in een kotje, dat nu nog dienst doet als hondehok. In dit gebouwtje stonden vier molens.

In 1939 vroeg J. van der Vorst een hinderwetvergunning aan voor een werkplaats voor vlasbewerking in bovengenoemd hok, maar de vlasserij werd overgenomen door de familie Van de Klundert.

De zwingelmolens zijn omstreeks 1960 gesloopt en zitten nog "ergens onder het stro" in de schuur.

J. van der Vorst was echter geen onbekende in de vlasserij. Hij was nauw betrokken bij de zwingelkursus die in 1940 in Gastel van start ging. Hij leverde vlasstro voor bewerking. Ook was hij een aktief lid van de Vlasstichting van Standdaarbuiten.

Volgens een overzicht van de zwingelkursus verbouwde Van der Vorst resp. van 1937-1940 3,4 ha, 3,4 ha, 10,7 ha en 10,7 ha per jaar. In 1940 waren er 7 personen in loondienst!

De kombinatie Van Iersel-Mies-Rous

Rond 1915 woonde op Pietseweg 15 J. van Iersel. Deze was in dienst van C. Meeuwissen, die een boerderij-café-vlaskooi had op Pietseweg 4. Ook M. van Iersel, een zoon van J. van Iersel, werkte daar. Jan werkte op de boerderij als "rijer" dus met de paarden. Hij wilde in het vlas gaan beginnen en zaaide een blok vlas uit, maar dat mislukte, zodat er op dat land bieten gezaaid werden om toch een oogst te hebben.

M. van Iersel woonde enkele jaren in Oudenbosch, maar in 1921 begon hij een eigen vlasserij en café op Stoofstraat 39.

In de vlasschuur werd aanvankelijk alles met de hand verwerkt, maar later kwamen er ijzeren molens op een motor.

Foto van vlasbedrijf M. van Iersel aan de Stoof 1952.

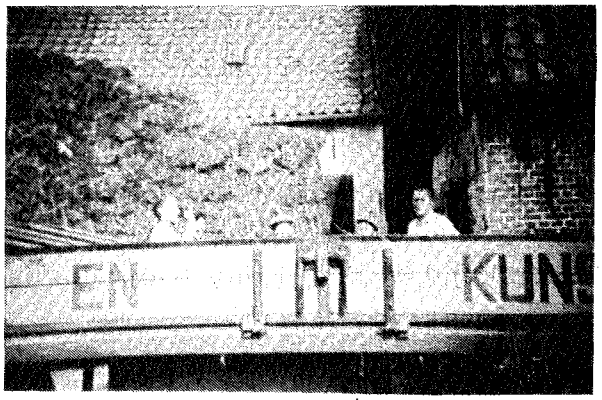

Vlasschuur van M. van Iersel aan de Meir met oa Mar. en Joh. van Iersel en Adr. Rous en Gov. Mies.

April 1953. Zilveren huwelijksfoto van Adr. Rous van Ostayen. met : P,Tak,L. van Iersel, J. van Iersel ,mevr Rous,A, Rous, C. van Merrienboer,A Korst en A. Mies,allen werkzaam in de combinatie Mies- v. Iersel-Rous.

± 1930 Brandde de vlasserij en het café af maar alles werd weer opnieuw opgebouwd. In 1939 ging M. van Iersel een vlasserscombinatie aan met G. Mies en A. Rous. Toen zijn zoons groter werden werkten die mee in het bedrijf.

In 1940 telde het bedrijf 3 molens met houten spanen. Deze werden met glas geslepen. De scheven werden opgestookt op het wielerbaantje, dat achter hun bedrijf lag.

Er werd in 1937-1940 verwerkt 3 ha, 3,5 ha, 4,7 ha en 4,7 ha per jaar. In 1930 waren er 3 personen in dienst.

Het vlas werd geroot in sloten aan het eind van de Barlaqueseweg. Daar kwam een einde aan toen de roterij in Standdaarbuiten gereed was. Het werd daarna in de turbine verwerkt.

In 1950 kocht M. van Iersel een boerderij op Meir 16 van C. Dirven. De schuur werd gebruikt om vlas in op te slaan en om te repelen.

Een bekend verschijnsel op de weg werd toen de lange vlaswagen met de rode Steyer trekker.

In 1954 beëindigde M. van Iersel zijn bedrijf. De oudste zoon Jan nam het samen met broer Toon en zwager A. Korst over en ging op Meir 53 vlassen in het bedrijf van J. Meeuwissen, die intussen ook gestopt was. Hij gebruikte nog enkele jaren de zwingelkooi, maar in 1958 schakelde hij, evenals zijn broer Toon, over op de champignonteelt. Dat kwam omdat in het vlas door elders genoemde oorzaken niet meer de kost verdiend kon worden.

De aktiviteiten van M. van Iersel wat betreft de vlasserij beperkten zich niet tot zijn eigen bedrijf. Hij was ook een zeer aktief bestuurslid en vice-voorzitter van de Standdaarbuitense stichting/ coöperatie tot bevordering van de vlasnijverheid. Ook zat hij in het bestuur van de R.K. Vlassersbond West-Brabant tot zijn 65e jaar. Vanwege zijn verdienste in de vlasserij werd hem door de toenmalige burgemeester Th. Andriessen een zilveren eremedaille, verbonden aan de Orde van Oranje Nassau, uitgereikt op 28 april 1966. Op dat moment was hij de enige, nog in leven zijnde, oprichter van de bovengenoemde stichting.
De vlaskooi werd afgebroken om plaats te maken voor champignoncellen.

Maar ook de champignonteelt behoort tot het verleden sinds Jan er in 1983 mee stopte.

G. Mies

Op Meir 55 woonde voerman-caféhouder G. Mies, die in 1939 zijn paard en wagen aan de kant deed. Hij ging samenwerken in het vlas met de eerdergenoemde M. van Iersel en A. Rous. Deze kombinatie had nu 5 molens.

A. Rous was in 1926 nog in dienst van D. van den Bosch. Hij had een bedrijfje op Bremswegje 7.

Ieder lid van de kombinatie had een eigen zaak, maar werkte samen wat betreft de machines, het materiaal en de gebouwen.
Dat heeft geduurd tot ± 1958.

Als opvolger van G. Mies was inmiddels zijn zoon J. Mies in het bedrijf. Bij A. Rous was dat zoon R. Rous.

Een foto van 1953 laat ons enkele personen zien, die bij de kombinatie werkten.

Voor de erkenning als vlasser was inmiddels een diploma gewenst. Dat kon gehaald worden op de Vlassersschool te Standdaarbuiten.
J. van Iersel, R. Rous, J. Mies en P. Tak hebben dat behaald. Na het beëindigen van de vlasserijen zijn de bovengenoemde personen elders aan het werk gegaan. J. Mies als kraanmachinist-caféhouder, P. Tak als landbouwer in Kruisland en R. Rous als ambtenaar in Hoogeveen.

Inmiddels staan er van deze bedrijven alleen nog maar de zwingelkooien op Meirstraat 55 en Stoofstraat 39, maar dan zonder zwingels etc.

De kombinatie Van As-Van Bavel

Het pand Meirstraat 53 heeft verschillende bewoners als vlassers gekend. ± 1895 Was het gebouw eigendom van H. Peeters, molenaar. De bewoner van het pand was toen Adr. van As. Deze was in dienst van H. Peeters. Hij verwerkte vlas, evenals zijn zonen Q. en P. van As. Ze werkten daarbij samen met neef W. van As. Ze gebruikten de vlas-

1939. Voor de schuur van C. van Bavel , Rijpersweg.
Deze schuur brandde af in april 1952.
Op de foto: Adr. en Corn. vsn Bavel, Adr. van As jr. en Adr. vas As sr.

1952 Vlasplukker van C. van Bavel.
Op de foto: Wilh. Schijvenaars,Adr. van Bavel en Mar. van Bavel.
Op de vlasplukker: Adr. van As Corn. van Bavel en Joh. Rijsdijk.

kooi van J. Buckens, gelegen achter Meirstraat 30. In deze kooi werd ook met de hand alles verwerkt.
Bij deze kombinatie sloot zich ook zwager C. van Bavel aan.

Net als de andere bedrijven werd er in de jaren '30 een elektromotor aangeschaft (1 pk).

In 1939 vertrok C. van Bavel naar Rijpersweg 94, waar hij een vlasschuur bouwde. Eerst stonden er twee, later vier molens, elektrisch aangedreven. Aanvankelijk waren het ook hier ijzeren molens en later houten.

Van 1937-1940 werd uitgezaaid: 2,2 ha, 5,1 ha, 5,1 ha, 5,1 ha per jaar en er waren in 1940 vier personen in dienst.

Later werden er 20 ha uitgezaaid en er werd na de oorlog vlas gehaald uit de Wieringermeer en Haarlemmermeer.

Na de oorlog kwam de eerste vlasplukker in de Gastelse polder. Adr. van Bavel, zoon van C. van Bavel, die intussen thuis meewerkte vertelt erover: "De eerste vlasplukker in de polder zagen we bij Claassen uit Stampersgat. We vonden het wel iets, want plukken met de hand is een zwaar werk en het schiet niet zo op. Ons vader (C. van Bavel) en P. van As vonden het maar niks. Er ging niets boven het plukken met de hand.Ze waren bang dat de stengels tussen de rubber riemen gekneld werden en dat zo de vezels beschadigd zouden worden."
"Na enkele jaren kochten we dan toch zelf een kleine plukker. Deze werd met een paard getrokken en er waren drie man nodig. Een om te mennen, een om te bundelen en een om te binden. Door twee plukkers te gebruiken kon het werk al vlugger gaan."

Later werden er drie gebruikt, waarvan een met een bindapparaat. En later werd een plukker met vier elementen aangeschaft.

Adr. van Bavel had destijds deelgenomen aan de zwingelkursus in Gastel. Hij nam het bedrijf van zijn vader over. Maar hij kreeg al spoedig met tegenslag te maken. In de nacht van 19-20 april 1952 brandde de schuur na blikseminslag totaal af. De vlasschuur werd weer opgebouwd, maar daar het vlas voortaan in Standdaarbuiten in de turbines verwerkt werd, kwamen de molens niet meer terug. Het vlas werd alleen nog maar gereept aan huis.

De leden van de kombinatie waren ook lid van de Vlasstichting Standdaarbuiten en kochten er bouwsteentjes en aandelen van. Van deze stichting werd Adr. van Bavel bestuurslid. Het gevolg van het lidmaatschap was, dat het vlas zoveel mogelijk in de inrichtingen van de stichting verwerkt moest worden. Soms werd er toch vlas geroot in de roterij de Mark en gezwingeld bij H. de Wijs of bij M. Akkermans.

Het vlas werd op de beurs van Rotterdam verkocht, maar er kwamen ook opkopers. Daar A. van Bavel ook lid was van de Coöperatieve Vlasfabriek te Steenbergen moest het vlas in Steenbergen worden gesponnen, tenminste een groot gedeelte ervan. De rest kwam op de vrije markt waar meestal Vlaamse opkopers hun werkterrein hadden.

In 1964 stopte Adr. van Bavel met de vlasserij en vond werk op het suikerfabriek te Stampersgat. Hij maakte echter nog wel mee, dat de stichting in Standdaarbuiten overging in de Coöperatie en dat ging met de nodige strubbelingen gepaard.

Een zoon van A. van As, Adrie van As, was een van de vier laatste leerlingen van de Vlasschool te Standdaarbuiten. Hij is in dienst van de gemeente Roosendaal gegaan. Naast Adr. van Bavel vonden ook andere mensen, die in het vlas werkten, een baan op het suikerfabriek.

De kombinatie Claassen-Meeuwissen-Peeters

1950 Dorpsstraat.
Drie bekende vlassers uit Gastel bij het door een bom getroffen woonhuis van Hack.
M. van Iersel, J. Peeters en J. Meeuwissen.

Een bekende kombinatie van vlassers was die van Claassen-Meeuwissen-Peeters, waarbij de vlasserij gevestigd was bij J. Meeuwissen, Meir 53. De herkomst van de kombinatie gaat terug tot ± 1910 toen C. Meeuwissen een café-boerderij en vlaskooi had op Pietseweg 4. Daar werd het vlas bewerkt van hemzelf, maar ook van H. Peeters, molenaar-landbouwer op Meir 56.

Zoals bij de anderen werd in de jaren '30 een braak en drie zwingelmolens aangedreven, ditmaal niet elektrisch, maar met een dieselmotor. Als werknemers werkten daar mensen, die we bij de andere vlasserijen ook nog tegenkomen, zoals F. Schoonen, J. van Iersel sr. en M. van Iersel. J. Rijsdijk, de latere rootbaas van de Roterij de Mark, kwam hier als jongen van acht jaar al kijken en toen hij met zijn twaalf jaar van school kwam ging hij er werken, evenals zijn broers K. en T. Rijsdijk.

In de jaren '30 nam J. Meeuwissen, zoon van de bovengenoemde C. Meeuwissen, de vlasserij over. J. Meeuwissen kocht een bestaande vlasserij van Van As op Meir 53. In die tijd ging hij ook samenwerken met A. Claassen, Rijpersweg 79 en J. Peeters, zoon van de bovengenoemde H. Peeters.

In 1940 liet J. Meeuwissen de vlaskooi verbouwen, zodat de zwingelkooi en het braakhok aparte ruimten werden. Daarmee voldeed hij aan de eisen van de hinderwet. In de zwingelkooi stonden zeven molens en in het hok een braak. Beide machines waren voorzien van een stofzuiger en werden aangedreven door een elektromotor.

In de winter werkten er in de kooi zeven man aan de molens en in de zomer had de kombinatie dertig plukkers in dienst.

Het aantal ha, dat door de kombinatie verbouwd werd was van 1937-1940 6,5, 6,5, 6,5 en 30. Dit laatste jaar was A. Claassen bij de kombinatie gekomen.

Het vlas werd tot 1940 in sloten geroot, maar toen de roterij in Standdaarbuiten in bedrijf werd genomen ging het vlas daar naartoe. Ook werd daar veel vlas verder verwerkt in de turbine.

Bij deze kombinatie hebben heel wat Gastelaren gewerkt, vooral in het begin van de Duitse bezetting. Toen gaf werken in het vlas vrijstelling van uitzending naar Duitsland.

Deze mensen vonden niet alleen werk bij het plukken, maar ook bij het keren van het vlas, om te drogen. Een gedeelte werkte in de zwingelkooi.

Daar de kombinatie ook aardappelen verbouwde en sorteerde konden veel werknemers door het jaar in dienst van deze kombinatie blijven.

1941 voor de Roterij in Standdaarbuiten.
Personeel v an de combinatie Claassen-Meeuwissen- Peeters.
Chr. van Kalmthout,Ph. Schoonen,Henr. Kempenaars,Joh van Straten, Wilh. den Herder,Ant. Rijsdijk. Corn. Vertraten,Petr. Wierikx, L. v.d. Heyden,Arn. Buurstee,Ant. Vreugde,Corn.Tak,Corn. Kop, H. Lambreghts,Ant. Verstraten,Joh Rijsdijk,Jac. Christanen, Petr. van Merriemboer,Joh. de Veth en Joh. Jansen.

Na de oorlog waren er minder mensen in dienst, omdat de kombinatie een vlasplukker aanschafte. Het vlas werd toen meer en meer verwerkt in Standdaarbuiten. Er werd toen ook samengewerkt met H. de Wijs uit Standdaarbuiten, die commissionnair was voor veel vlassers in West-Brabant.

Voor het transportwerk werd Van Zundert uit Standdaarbuiten ingeschakeld. Intussen werd ook samengewerkt met de gebroeders M. en A. Akkermans uit Oudemolen en Fijnaart.

Zoals meerdere vlasserijen, kreeg deze kombinatie te maken met brand. In juni 1947 brandde de schuur van A. Claassen te Stampersgat af. In deze schuur zal voor een waarde van *f* 100.000,-- (prijspijl 1947) aan vlas. Dit ging helemaal verloren. De schuur was van hout en riet en in korte tijd was alles verbrand. Het ging zo snel, dat men zelfs niet de kans had om enkele fietsen die erin stonden eruit te halen. De oorzaak was onbekend.
In 1948 werd een nieuwe schuur als opslag voor vlas in gebruik genomen.

Eveneens met onbekende oorzaak brandde de schuur van M. Akkermans af in 1950. Ook deze schuur bestond grotendeels uit riet en planken. Er was ook nu geen redden aan. Hier werd later een turbine gebouwd.

Na de oorlog werd al gauw meer vlas door de kombinatie verwerkt dan ze zelf verbouwde. Er werd vlas gekocht in de Wieringermeer, de Noord-Oostpolder en Zuid-Limburg. Om dat vlas te plukken ging de krooi van de kombinatie naar de N.O.P. enz. Toen er een vlasplukker gekocht werd transporteerde men die met de vrachtauto daarheen om het vlas te plukken. Zo werd er vlas verwerkt van ± 100 ha.

Als het vlas genoeg gedroogd was, werd het met vrachtauto's opgehaald, zoals al eerder vermeld.

In 1951 werden er plannen gemaakt om een warmwaterroterij te bouwen. Daarvoor werd een perceel van M. Akkermans bij de brug van Stampersgat bestemd. De bouw ervan werd aangenomen door aannemer P. Bus uit Gastel. Voor de schoorsteen werd het werk uitbesteed aan een schoorsteenbouwer. Na diverse vergunningen, niet de hinderwetvergunning, want die werd pas 24 maart 1953 verleend, werd in het begin van 1952 met de bouw begonnen.

Aan de bouw was veel timmerwerk i.v.m. de bekistingen voor de rootbakken. In januari 1952 werd de stoomketel afgeleverd langs de dijk. Deze werd in april over een rollenbaan van de St. Antoinedijk naar zijn plaats getransporteerd.

Intussen werd ook de rest afgebouwd. De achttien meter hoge schoorsteen kwam toen ook gereed. Daarbij moest de opperman H. Lambregts de materialen met de handlier optakelen.

Toen de ketel op zijn plaats stond kon de overkapping verder afgebouwd worden. De roterij bestond uit zes bakken aan de westzijde. Deze zijn er nu (1987) nog. Daarnaast was een stookruimte en een ketel. De bouwplannen voorzagen erin, dat er ook aan de oostzijde zes bakken zouden komen. Dit zou in een later stadium gebeuren. Daarom waren het dak en de oostzijde van de stookruimte van eterniet golfplaten.

In juli 1952 was de bouw gereed en deze werd ingezegend door pastoor Lips van Stampersgat. Na deze plechtigheid werd er op de voorspoed nog een borreltje genomen bij Ant. Claassen door de eigenaren en de pastoor.

Helaas is het niet zo gelukkig geweest als men verwacht had.
Door onenigheden in de direktie ging de bedrijfsvoering niet bepaald vlekkeloos. Dat ging dan vaak over het tijdstip, waarop een bepaalde partij vlas geroot moest worden. Er werd ook voor derden geroot en dan werden er wel eens verschillende afspraken gemaakt.

Nu was er in de ketelruimte een groot bord met een overzicht van de te roten bakken, maar toch liep het wel eens hoog op, waarbij de rootbaas J. Rijsdijk bemiddelend moest optreden.
Deze rootbaas was door de kombinatie aangesteld. Hij had op de vlasserssschool een kursus met goed gevolg doorlopen.

In het begin was het inzetten en uithalen van de bakken handwerk, maar daar kwam verlichting in toen door P. Bus een houten glijbaan werd gemaakt. En voor het uithalen van het natte vlas kwam een transportband. Het vlas stond na het roten op weiland rondom de roterij te drogen.

Het benodigde water voor het roten werd uit de Mark gepompt. Dat kwam in een reservoir boven de bakken. Dat reservoir was een mooie gelegenheid om in te poedelen, maar als je daar zo bezig was, gooide J. Rijsdijk er enkele muizen in.

Het water werd voor gebruik in de stoomketel verwarmd. Na het roten werd het water weer ongezuiverd in de Mark geloosd.

Er was bij dat lozen maar één voorbehoud: je mocht alleen maar water in de Mark laten stromen als het buitenwater laag stond, zodat de sluis bij Dintelsas open stond om te tappen.

Als brandstof werden in het begin scheven gebruikt. Dat brandgevaarlijk spul lag op een grote hoop bij de ketel. Vaak "sloeg de vlam terug uit de ketel" en dan vatte de hoop scheven vlam. Dit met soms ernstige gevolgen, zoals in 1953.
Maar in datzelfde jaar had de roterij ook al onder water gestaan bij de stormramp. Er stond toen ongeveer 75 cm water, dat na 14 dagen weer was weggepompt. Er was niet zo veel schade. Alleen de elektrische pomp moest vervangen worden.

Na enkele jaren ± 1956 kwam er zoals al vermeld achteruitgang in het vlas en dat was een van de redenen waarom men afzag van uitbreiding van het aantal bakken.
Van lieverlee was er ook voor de bestaande bakken minder vlas te roten.

Totdat in 1957 het laatste vlas op deze roterij geroot werd. Intussen bestond de kombinatie als zodanig niet meer. De gebroeders Akkermans hadden al eerder afgehaakt en J. Meeuwissen was in december '60 op noodlottige wijze om het leven gekomen. J. Peeters beeindigde spoedig daarna ook zijn aktiviteiten. Zo bleef alleen Ant. Claassen over. Hij werkte nog samen met H. de Wijs.

Toen in 1967 het roten stopgezet werd, vond J. Rijsdijk werk in de bouw, waar hij tot voor enige jaren werkzaam bleef.

Het bedrijf van A. Claassen werd door twee zoons voortgezet, maar die werkten niet meer in het vlas.

De roterij, of wat er van over was, werd gebruikt als opslag voor uien en aardappelen. In de stookruimte kwamen nog karnavalswagens te staan. Door de eenzame ligging werd het een speelobjekt voor de jeugd, die er ook vuurtje stookte.

Intussen werd de stoomketel eruit gesloopt voor oud ijzer en ook de stalen deuren gingen dezelfde weg. ± 1969 Werd de schoorsteen gesloopt. Dit was nodig omdat de Mark verbreed werd. Daardoor kwam de schoorsteen pal langs het water. De fundering is nog aanwezig.

In 1978 werden de restanten gekocht door duiker J. Aanraad, die er een reparatiewerf voor plezierboten ging inrichten. De rootbakken bleven staan. Ze worden nog als opslag gebruikt. Naast de bakken is een loods gebouwd als werkplaats. In de vloer is nog terug te vinden, waar de ketel, de schevenopslag en de W.C. waren.

Zo is dit alles nog in gebruik en als herinnering aan de vorige bestemming heet deze scheepswerf nog "De Roterij".

Het vlasbedrijf van J. Meeuwissen op de Meir is door de kombinatie nog tot 1954 gebruikt naast het werk in de turbine van M. Akkermans. Toen is dit gekocht door J. van Iersel, zoals elders al vermeld is. Het vlasbedrijf van M. Akkermans is nu huisvesting van de Cash en Carry Oudemolen.

Kempenaars

Op Meirstrat 46 was in de jaren '50 het vlasbedrijf van H. Kempenaars. Hij was al op zeer jonge leeftijd in de handel.
Zodra hij met zijn twaalf jaar van de lagere school kwam, handelde hij al in konijnevellen, oud ijzer en papier enz. Daarnaast werkte hij ± 1926 op de vlasfabriek te Steenbergen aan de hekelmachine. Maar daarmee hield het niet op. Op zondag trok hij met het orgel van zijn oom F. Kempenaars naar de café's om boeken te leggen.

Op het vlasfabriek werkte hij in het kader van de werkverschaffing, dat door de gemeente betaald werd. Maar toen die betalingen stopgezet werden, kreeg hij zijn ontslag. Toen ging hij bij de boeren op het land werken, o.a. in de Wieringermeer en de Prinslandse polder. Daar deed hij allerlei werk, zoals vlasplukken, graan maaien enz.

Later ging hij ook handelen in oud papier en jutezakken. Al die handel bracht hij naar Gastel met een transportfiets.
Als de vracht te groot was, leende hij de orgelkar van zijn oom.

In 1938 ging hij werken voor J. Meeuwissen, die intussen op de Meir een vlasserij was begonnen. Daar werkte hij met o.a. F. Schoonen, J. Rijsdijk, S. van Kalmthout en H. Kempenaars. Zijn werk was vooral het opmaken van vlas.

Hij heeft daar gewerkt tot 1941 en is toen alleen in zijn eigen bedrijf gaan werken, in oud ijzer en oud papier.

HET SPROOKJE VAN DE VLASBLOEM

Al ben ik maar een kleine vlasbloem, ik ben wat trots op mijn familie; Mijn overgroottantes zagen pyramiden uit de grond rijzen of bogen verschrikt het hoofd voor het strijdgewoel van de Oude Germanen.

Ik kwam op deze wereld in de lente, een knopje in een zachtruisend tapijt van groen fluweel, de Vlaschaard, door Stijn Streuvels zo heerlijk besongen. Ik ben blauw, maar heb ook witte zusjes. Straks komt de zomerzon en dan gaat het zaad rijpen in mijn bolgeworden, gouden kopje. De mensen komen mij dan uit de bodem rukken. Erg???...Nee, ik vind het eerder fijn, want dan word ik herboren in dat heerlijk friese en nobele vlaslinnen.
Als je het ontmoet, denk dan even terug aan je kleine vlasbloem!!!

U leest hieronder hoe uit de kleine vlasbloem het kostbare vlaslinnen wordt geboren:

1. DE TEELT:

Zaaien: 15 maart-10 april - ± 1800 plantjes per M^2, bloeit in juni: blauwe of witte bloem.

2. DE OOGST:

Machinaal uit de grond trekken - hokken, schelven voor nadrogen, of op de grond laten liggen voor dauwroot.

3. HET REPELEN = Ontzaden:

a. Op het bedrijf: is bestemd voor warmwaterroot. b. Bij dauwroot als het wordt gekeerd. c. Tijdens het plukken. d. Voor de zwingelturbine. Alle Nederlands zaad is zaaizaad; is bestemd voor eigen zaai en export. Slagzaad is bestemd voor lijnolie en lijnmeel. Het kaf is bestemd voor veevoer. (paarden, koeien, schapen, geiten en konijnen)

4. HET ROTEN:

De vlasstengel heeft een binnenkern van hout. Hieraan vastgeplakt zit aan de buitenkant de vezel. Om te roten wordt het vlas geplaatst in betonnen bakken, gevuld met water van ongeveer 32°C. Door de werking der vlasrootbacteriën (die in sporevorm op de vlasplant aanwezig zijn) wordt de pectine die de vezel aan de houtpijp verbindt omgezet, en komt de vezel los op de houtpijp te zitten. Hierna wordt het vlas op de droogweide gedroogd. Roten gebeurt ook door bij het oogsten het vlas te spreiden op het land. Door de regen ontwikkelen zich dauwroot-zwammen die de pectine omzetten die de vezel aan de houtpijp verbindt; dit is dauwroot. Het is minder arbeid maar grotere risico's.

5. BRAKEN EN ZWINGELEN:

Bij deze bewerking wordt de gerootte stengel gebroken en het hout eruit geslagen. Hierbij ontstaat gezwingeld vlaslint en lokken (korte vezels) bestemd voor spinnen van fijne en grove garens. Vlaslint en bewerkte lokken worden gesneden en met andere vezels verwerkt tot menggarens. De stukjes hout (lemen) zijn bestemd voor vlas-spaanplaat.

6. HET HEKELEN EN KAARDEN:

Het vlaslint en de lokken worden fijn gehekeld en gekaard ter verfijning van de vezels en tot lont gevormd, als voorbereiding tot spinnen.

7. SPINNEN:

Het vlas en de lokken worden tot fijne draden getrokken en daarna samengedraaid tot één garen van diverse sterkte en dikte.
Natspinnen is voor fijne en sterke garens. Droogspinnen is voor grove garens.

8. WEVEN:

Zeer veel draden worden in de lengte naast elkaar in de weefmachine gebracht, hiertussen wordt de dwarsdraad getrokken. Het doek dat ontstaat varieert van zwaarte naargelang het soort garen dat gebruikt wordt en waarvoor het bestemd is.

9. BLEKEN, VERVEN EN BEDRUKKEN:

Hierbij heeft vlas een groot voordeel.

10. GEBRUIK VAN VLASLINNEN:

Vlasgarens en half-linnen: menggarens worden steeds meer gebruikt in de kledingindustrie.

Er worden grote hoeveelheden proeven genomen om vlaslinnen kreukvrij en krimpvrij te maken, en met groot succes.
Door het grote succes, en met de technologische verbeteringen is vlas nu voor bijna alle doeleinden geschikt. Een voorbeeld hiervan zijn keukendoeken (droogdoeken): het neemt veel vocht op, geeft geen pluisjes en uw glas blinkt echt zoals kristal!

Om zijn oude en goede naam van kwaliteit wordt er veel misbruik gemaakt van het woord "Linnen". LET DUS GOED OP!

Dat is al een verhaal op zichzelf maar dat staat los van het vlasgebeuren.
In 1953 gaat hij voor zichzelf in het vlas beginnen. Hij nam hiervoor materialen over van vlasserij Van de Klundert, die in die tijd stopte. K. van de Klundert komt bij hem in dienst, evenals Chr. Rockx van de Meir. In tegenstelling tot de andere vlasserijen is de vlashandel bij hem hoofdzaak en niet de verwerking.

Hij koopt vlas van het land en repelt dat bij hem thuis. Voor het roten gaat het vlas naar roterij de Mark en verder naar de turbine van Akkermans in Oudemolen.

Door een brand daar heeft hij veel schade en om verdere problemen te voorkomen gaat het vlas naar de roterij van H. de Wijs en de turbine te Standdaarbuiten, evenals naar de Coöperatie in Standdaarbuiten. Dat duurde tot ± 1958. Het ging toen in ons land slecht met de vlasserij.

Vandaar dat H. Kempenaars weer overschakelde op oud papier en ijzer. Dit bedrijf bestaat nu nog, maar wordt nu uitgeoefend door zoon Bert.

De vlasserij van fam. Frijters te Standdaarbuiten

Hoewel dit artikel vooral over de vlasteelt en bewerking in Gastel gaat is hierbij ook een bijdrage over het bedrijf van de fam. Frijters in Standdaarbuiten.

Ook dit bedrijf bestaat al weer vele jaren. C. Frijters verbouwde en verwerkte vlas in zijn bedrijf. Hij was evenals veel vlassers lid van de Vlasstichting te Standdaarbuiten. Deze stichting rootte en zwingelde het vlas totdat deze stichting haar aktiviteiten beëindigde. Zoals verschillende Gastelse bedrijven werd ook dit bedrijf getroffen door een brand en wel in 1963. Hierna werd er een nieuwe loods gebouwd.

Nu werd in het vervolg het vlas alleen nog maar gerepeld en het lijnzaad gereinigd. Vader Frijters werd in de loop van de jaren bijgestaan door zijn drie zoons. Een echt familiebedrijf dus!

In de loop van de jaren '60 verdwenen in West-Brabant overal de vlasserijen, totdat tenslotte alleen het bedrijf van de familie Frijters overbleef. Dit is dan heden nog het enige vlasbedrijf in Brabant.

Een van de zoons, G. Frijters, die met drie anderen de laatste leerlingen van de Vlassersschool te Standdaarbuiten was, ging in Gastel aan de Stoofstraat wonen, waardoor Gastel toch nog, zij het een kleine, binding met het vlas heeft.

1985 Een zelrijdende vlaspukker van de fam. Frijters met J. van Oosterhout.

Daardoor kon het nu (1986-1987) gebeuren, dat in de Gastelse polder weer vlas verbouwd wordt. De blokken worden gehuurd door Frijters. De gebroeders Frijters zaaien de blokken in en verzorgen het land. Ze plukken het vlas. Hiervoor hebben ze drie zelfrijdende plukkers en een getrokken versie. Deze plukkers binden het vlas in bossen, die op het land tegen elkaar gezet worden om te drogen.

Naderhand wordt het vlas in tollen gezet om verder te dragen. Daarna wordt het vlas met een rijdende pers in grote bakken bijeengeperst en naar de vlasschuur gebracht.

Een heel andere behandeling van het vlas dan vroeger, toen er uiterst voorzichtig met de hand werd omgegaan. Maar nu is dan ook het lijnzaad belangrijker dan de vezel!

In de schuur wordt het vlas gerepeld. Dat gebeurt met een repelmachine waaraan ook een soort dorsmachine is gebouwd.
De zaadbollen worden in deze machine ook gebroken. Het lijnzaad komt in kuubkisten (1000 kg) terecht. Het kaf komt in plastic zakken en wordt verkocht voor stalstrooisel of isolatiemateriaal.

Het lijnzaad komt in een andere machine waar het verder gezuiverd wordt. Tevens wordt het zaad, dat voor zaaigoed bestemd is, ontsmet, zodat er geen ziekte in kan komen.

Een ander deel van het zaad gaat naar oliefabrieken als grondstof voor plantaardige oliën (slaolie etc.). Dat reinigen gebeurt met een machine van eigen ontwerp.

Het zaaizaad gaat vooral naar Frankrijk, waar het om de goede kwaliteit erg gewild is. Voordat het daar naar toegaat wordt het gekeurd door de N.A.K. (Nederlandse Algemene Keuring).

Het vlasstro komt vanuit de repelmachine in een bindmachine, vanwaar de bossen in een pers gestapeld worden. Als er ± 100 bossen in zitten wordt er een pak van geperst.
Deze pakken worden voor verdere verwerking naar Zeeuws-Vlaanderen getransporteerd.

De bewerkingen op het bedrijf van Frijters duren vanaf het najaar tot ongeveer half maart. En dan wordt het weer tijd om het land klaar te maken om opnieuw te zaaien.

Het bedrijf kan nog blijven draaien, omdat er niet zoveel personeel werkt.

Voor het transport op het bedrijf wordt een vorkheftruck gebruikt. Dat was vroeger wel anders. Er waren verschillende mensen nodig om het vlas af te gooien en weer op te stapelen. En voor andere werkzaamheden waren nog wel meer mensen nodig. En dat zou in deze tijd van hoge arbeidslonen niet meer kunnen.

Vlasbewerkers in Oud en Nieuw Gastel

Aantal bedrijffes	Eigenaar Werkgever	Adres	Aantal Molens	Aantal gezinsleden van werkg. dat in bedrijf werkt	Aantal arbeiders in loondienst in Vastendienst	Aantal arbeiders dat aan cursus wil deelnemen	Hoeveel molens wil werkg. beschikbaar stellen voor cursus.	Overzicht aantal H.A. verwerkt vlas over de laatste 4 jaren.	
1.	M. v. Iersel	B 125	3	1	1	4	–	'40 – 4.7 H.A '39 – 4.7 "	'38 – 3,5 H.A '37 – 3 H.A
1.	C. Mies	B 250	2	–	1	1	1	'40 – 2,6 H.A. devoren geen vlas verwerkt.	
1.	J. v.d. Vorst.	B 199	4	–	7	7	4	'40 – 10,7. H.A '39 – 10,7. H.A	'38 – 3,4 H.A '37 – 3,4 H.A
1.	P. v. As	B 130	3	1	3	4	–	'40 – 5,1 H.A '39 – 5,1 H.A	'38 – 5,1 H.A '37 – 2,2 H.A
1.	D. v.d. Bosch	B 232	2	–	2	2	–	'40 – 2,6 H.A '39 – 1,7 H.A	'37 – 1,7 H.A
1.	Ant. v.d. Klundert	A 61	3	4	–	4	3	'40 – 7,8 H.A '39 – 6,8 H.A	'38 – 3,5 H.A '37 – 3,5 H.A.
1.	J. Peeters J. Meeuwissen	B 44 B 243	7	–	10	5	–	'40 – 30 H.A '39 – 6,5 H.A	'38. 6.5 H.A '37 – 6.5 H.A.
7			24	6	24	27	8		

1940 is in deze gemeente verwerkt 63.5 H.A vlas.
1939 " " " " " 15.5 H.A "
1938 " " " 130 " 23.7 H.A
1937 " " " " " 18[illegible] H.A

ZWINGELCURSUS IN GASTEL

Zoals in ons hele land was ook in Gastel in de jaren '30 grote werkloosheid. Van overheidswege werden er vooral na 1935 maatregelen getroffen om de werkloosheid te bestrijden.

Een van de middelen daartoe, was het bevorderen en subsidiëren van omscholingskursussen. De werklozen kregen zo de gelegenheid om een ander vak te leren, of om zich in hun vak verder te bekwamen. Deze kursussen werden gedeeltelijk betaald door het Ministerie van Sociale Zaken en voor de rest door de gemeente. Dit in de verhouding van 75% tot 25%.

Een schrijven van bovengenoemd Ministerie van 4 januari 1938 geeft de gemeentebesturen de gelegenheid om zich hiervoor aan te melden.

Wat onze gemeente betreft wordt hierop ingegaan na 1 mei 1940 als burgemeester Hofland hier zijn werkzaamheden begint.
De bedoeling is om hier, evenals in Steenbergen, zwingelkursussen te geven. Deze zouden kunnen vallen onder bovengenoemde regelingen. Er is hierover van gemeentewege kontakt met burgemeester P.J. Jansen van Hoeven, die tevens burgemeester van Standdaarbuiten is.

Gevraagd wordt door middel van een brief op 21 mei 1940, of afgewerkte vlasprodukten in oorlogstijd nog voldoende afzetmogelijkheden hebben.
Op 23 mei komt er al antwoord uit Hoeven. Burgemeester Jansen had inlichtingen ingewonnen bij het Instituut voor Vlasnijverheid te Rotterdam. Er waren afzetmogelijkheden op de Duitse! markt.

Terloops wordt er ook meegedeeld, dat in Standdaarbuiten de toestand wel was, maar in Hoeven waren 200 bommen gevallen en er waren tien burgerslachtoffers te betreuren in de meidagen van 1940.
Bij het schrijven van 16 juli 1940 wordt vermeld, dat 15 personen de kursus willen volgen.
Op 17 juli 1940 wordt in Steenbergen een bespreking gehouden over de zwingelkursus. Hier komen vertegenwoordigers van de gemeenten Steenbergen, Gastel en Hoeven, enkele vlassers en Ir. L.J. de Jonge, Rijkslandbouwconsulent, alsmede enkele ambtenaren van het departement van Sociale Zaken bijeen.

Als doel op deze bijeenkomst werd gesteld het stimuleren van de vlasbewerking als huisnijverheid, waarbij voor de Vlasfabriek te Steenbergen en de School voor beroepsvlassers te Standdaarbuiten geen nadelige gevolgen mochten ontstaan.
De kursisten zouden vooral werknemers zijn.

Overwegingen voor de kursus (en dat werd openlijk bekend gemaakt) waren:
- Het houden van de eigen mensen in ons land, zodat die niet naar Duitsland zouden hoeven.
- Voorkomen dat de grondstoffen naar Duitsland zouden worden afgevoerd.

Men was het er over eens, dat huisbewerking op kleine schaal kon bestaan naast het fabriekswerk te Steenbergen.

Vereist zijn: grondstoffen, een gebouw, leerlingen en een leermeester. In Gastel zijn grondstoffen aanwezig, J. van der Vorst, vlasser, zegt dat toe. Ook is er een gebouw, dat ervoor in aanmerking kan komen. Op Koelestraat 34 staat de oude gemeenteschool. Hier kan de zwingelkursus worden gegeven. Leerlingen zijn er ook.

Ten behoeve van de kursus zal er een vlasmeester worden aangetrokken. Om kosten te drukken zal het vlas gedauwroot worden en dat is door het slechte vlas van dat jaar een goede bijkomstigheid.

Ten behoeve van de kursus wordt een overzicht gemaakt van het aantal vlassers en andere gegevens. De konklusie uit het naar voren gebrachte op de bespreking is dat in Gastel een kursus gestart zal worden. Op 31 juli vraagt het gemeentebestuur om rijkssubsidie.

In Gastel is er een kommissie, waarin J. van der Vorst en A. van de Klundert als vlassers zitting hebben. Het doel is de vakbekwaamheid te bevorderen.

Er zullen drie kursussen van twee dagen per week gedurende de wintermaanden worden gehouden in de bovenvermelde school.

Het departement van Sociale Zaken gaat akkoord met ƒ 9.000,-- subsidie, waarvan ƒ 7.200,-- voor het rijk en ƒ 1.800,-- voor de gemeente.

De begroting bestaat uit:

installatiekosten over 4 jaar verdelen à *f* 200,-- p.j.	*f* 200,--
huur gebouw	" 25,--
stroomgebruik	" 25,--
onderhoud	" 25,--
klein materiaal	" 25,--
salaris vlasmeester over drie maanden	" 500,--
onvoorzien	" 100,--.

Vanuit Wageningen, waar het instituut voor landbouwkundig onderzoek is gevestigd, wordt bericht ontvangen, dat vlasmeester Van de Moortele toezicht op de inrichting komt houden.
Toch is er nog twijfel, of de kursus zal kunnen plaatsvinden. Er zijn te weinig werklozen, die vrijstelling van uitzending naar Duitsland kunnen krijgen. Daarom wordt besloten om de kursus pas te beginnen na de bietenoogst. Dan zijn er meer gegadigden.

Van het Ministerie van Sociale Zaken komt bericht, dat de kursus van start kan gaan. Er zijn dan 60 personen, die deel willen nemen. Dit omdat uitzending naar Duitsland wellicht niet hoeft, als aan de kursus wordt deelgenomen.
Over dit laatste is een afspraak gemaakt op 4 december 1940.

Bij de firma D. Barth te 's-Gravendeel wordt een vlasbraak besteld en bij A. Snelders, smid te Standdaarbuiten, zes zwingelmolens, die door aannemer P. Bus uit Gastel worden voorzien van betimmering.

Dat er meer liefhebberij is dan van te voren werd verwacht blijkt uit het feit, dat er geen vier maar zes zwingelmolens worden gemaakt. Daarmee wordt dan ook de begroting overschreven.

Op 27 december wordt de inrichting in gebruik genomen. Vlasmeester is C. Mareel uit Kortrijk. Uiteindelijk doen 42 personen mee aan de lessen.
Aan het eind van de kursussen slagen 18 man. Ze krijgen hun diploma op 8 april 1941. Als positief gevolg wordt aangevoerd, dat ook de niet-geslaagden hun vakkennis hebben kunnen vergroten.

De vlasmeester gaf buiten de kursus om ook veel waardevolle hulp, zodat zijn werk niet alleen voor de kursus nuttig was.

Aan het ministerie wordt aanvullende subsidie gevraagd omdat de kosten hoger waren dan begroot.
Een rekening wordt erbij gevoegd.

Ook in de winter van 1942-'42 wordt een kursus gegeven, maar steeds meer vraagtekens worden gezet bij het doorgaan ervan.
Bij schrijven van het Instituut voor Landbouwkundig Onderzoek te Wageningen laat deze weten verder tegen de kursus te zijn.

De leerlingen moeten naar de school in Standdaarbuiten. Als er 15-20 personen van boven de 22 jaar mee willen doen kan de kursus doorgaan. Aan deze voorwaarde wordt voldaan. Er zijn 17 man. Hiervan slagen er 9. Zij krijgen het diploma uitgereikt door Ir. de Jonge. Daarna is er geen kursus meer.

Er zijn niet genoeg oudere leerlingen meer en de jongeren moeten naar Standdaarbuiten. Bovendien krijgt men geen vrijstelling van werk in Duitsland meer, als men in de vlasteelt werkt.

In november 1943 vraagt Wageningen om de inventaris over de nemen. Het lesrooster 1943-'44 wordt nog wel goedgekeurd door het departement van Opvoeding. Ook toen werd er dus door diverse instanties al naast elkaar afgewerkt!

Tevens deelt datzelfde departement mee, dat de lessen voorlopig niet kunnen doorgaan en Wageningen vraagt opnieuw om de installaties te huren. Daarop wordt nu wel ingegaan, zodat de machines in december 1943 naar Wageningen verdwijnen. Toch krijgt de gemeente nog subsidie. Dit voor de kapitaaldienst. Destijds was de kapitaalsuitgaaf over een periode van vier jaar uitgesmeerd om de aanschaf van de machines af te schrijven.

Vanuit Wageningen wordt huur ontvangen over het eerste half jaar van 1944. Daarna niets meer. Pas na enkele jaren wordt er meer vernomen wat er met de machines verder gebeurd is. Doordat wel Gastel en niet Wageningen in 1944 bevrijd werd kwam het huurgeld over het tweede halfjaar niet in Gastel. Bovendien blijkt ook, dat een gedeelte van de machines in 1944 naar Standdaarbuiten zijn overgeplaatst. Bij de bevrijding werden deze machines, evenals zoveel andere dingen in Standdaarbuiten vernield. Daarom werd er ook naderhand geen huur meer betaald.

REKENING EN VERANTWOORDING ZWINGELCURSUS 1941 OAN GASTEL.

No. der bijlage.	ONTVANGSTEN.	Vaste kosten	Variabele kosten.
1	Afval dauwrootvlas Jvd Vorst		F. 123,20
2	57 KG vlaslint van dauwrootvlas a F.1		" 57.-.
3.	Afval dauwrootvlas		" 86.-.
3.	Verkocht op de vlasmarkt Rotterdam		
3	1814 KG schoon lint a 1,325		" 2403,55
3	123 KG zwart " a 1 afkomstig van		" 123.-.
3	112 KG opmaak a 0,65 9610 KG stroo		" 72,80
3	855 KG schoonslag a 0,30 vlas bewerkt		" 256,50
3	850 KG lokken a 0,06 door Jvd Vorst		" 51.-.
3	1897 KG schoon lint a 1,30 afk.v.10689 KG		" 2466,10
3	711 KG afval a 0,20 vl.str.bew.door		" 142,20
	313 KG " a 0,50 leerl.en school		" 156,50
3	277 KG lokken a 0,12 Standdaarbuiten		" 33,24
3	69 KG schoonslag a 0,75		" 51,75
		Totaal	F. 6022,84

No.der bijl.	UITGAVEN.	Vaste kosten.	Variabele kosten.
7	C. Mareel, vlasmeester, loonvoorschot		10.-.
7	id. id. id.		25.-.
4	J.v.Steen Fijnaart, 1955 KG dwrvlas a 9 ct		175,95
5	van Gaans, bezem met steel		1,65
7	C.Mareel, vlasmeester, loon		131,66
9	D.Barth, 's-Gravendeel, Vlasbraak	525.-.	
9	idem idem, vervoerkosten		12.-.
10.	A.Snelders, Standdaarbuiten, 6 zwingelmolens	168.-.	
10.	idem idem 6 vlasekels	24.-.	
11.	J. Dierckxsens, Roosendaal, elec. installatie	60,79	
.	Kachel voor verwarming, A.Peeters, O.Gastel	25.-.	
13.	J.de Rooij, Hoeven, 2 drijfriemen	32,40	
13.	J. de Rooij, Hoeven, 4 lagers	14,40	
13.	idem idem 10 L. motorolie		7,40
13.	idem idem 4 riemverbinders		0,60
14.	F.v.Helvert, Oud-Gastel, gereedschappen	4,15	
15.	A.Sweere, , O.Gastel, electromotor met aanzet	140.-.	
16.	A.Sweere, O.Gastel, 1 L. motorolie		1,25
17.	J.Buijs, Oud-Gastel, stofzuigermaterialen	15,83	
18.	J.Vervaart, O.Gastel, ijzerwerk	27,27	
19.	A.v.Keep, opzichter, toezicht en maken van teekeningen, ~~(leveranties en arbeid)~~ voor inr.	63,50	
20.	A.v.Keep, O.Gastel, leveranties en arb.voor inr.	34,71	
21.	P.Bus, Oud-Gastel, inrichting houtwerk	391,31	
22.	idem, idem, id. id.	26,32	
23.	E.Nijman " leverantie vet en smeer		2,22
24.	Mij.voor Sloopwerken, levering lagers en as	41,22	
25.	" " " " motorslee en stelr.	8.-.	
26.	" " " " lager	4.-.	
27.	A.Sweere, alhier, vervoerkosten vlascommissie		11,61
6.	De Wijs, St.buiten, 20299 KG ger.vlas a 30 ct.		6089,70
7.	C.Mareel, vlasmeester, loon		133,34
40	C.v.Ginneken, teekening voor hinderwetverg.	2,65	
41.	Arbeidsinspectie KNBO-trommel	5,71	
	Transporteeren	1514,26	[illegible]

Ook blijkt (in 1947) dat hetgeen in Wageningen was gebleven ook in de oorlog was vernield.

De eigenaar (gemeente Oud en Nieuw Gastel) moet zelf de schade aanmelden bij het bureau voor oorlogsschade. Deze schade wordt echter niet meer vergoed, omdat het verzoek te laat is binnengekomen (overigens bedraagt de schade ƒ 439,--).

Toch voelt de gemeente zich nog wel betrokken bij de vlasnijverheid, die dan nog aan menig Gastelaar werk verschaft. De Vlasstichting te Standdaarbuiten krijgt van 1947-'50 jaarlijks een subsidie van ƒ 100,--. Dat is dan het einde van de aktieve rol van onze gemeente voor de vlasnijverheid.

Het gebouw waar de kursussen plaatsvonden, Koelestraat 34, werd in 1944-'45 gebruikt als distributiecentrum voor Gastel en later vestigde zich hier een konfektie-atelier Van Gils, dat in 1981 haar poorten ook sloot, zodat het gebouw nu weer leegstaat.

Aan het einde van de zwingelkursus 1940-'41 werd rekening en verantwoording afgelegd aan het Ministerie van Sociale Zaken.

Op de rekening volgt bij deze wat aanvullende informatie.

Bij de ontvangsten zien we een aantal bekende namen van crediteuren:

4. J. van Steen, vlasser.
6. H. de Wijs, Standdaarbuiten, vlascommissionair, transporteur.
7. C. Moreel, momenteel woonachtig te Langeweg.
9. Fabriek van vlasserijmachines te 's-Gravendeel.
10. A. Snelders, smid te Standdaarbuiten (grootvader van A. Snelders, ambtenaar sociale zaken! in Gastel).
12. A. Peeters, Markt 8, caféhouder-handelaar.
14. F. van Helvert, Kerkstraat 25, loodgieter.
15. A. Sweere, Kerkstraat 87, garagehouder.
17. J. Buys, Rijpersweg, loodgieter.
18. J. Vervaart, Markt, smid.
19. A. van Keep, Kerkstraat 22, bouwkundig tekenaar.
21. P. Bus, Dorpsstraat 16, aannemer-timmerman.
23. E. Nijman, Dorpsstraat 74, zadelmaker.
28. GEB, Gastel had nog een eigen elektriciteitsbedrijf.

No.der bijl.	Uitgaven.	Vaste kosten.	Variabele kosten.
	Transport	1614,26	6602,38
7	C.Mareel, vlasmeester, loon		100
8	id. id. reisgeld		25.-.
28	G.E.B.keuring electrische installatie		6.-.
29	G.E.B. stroomlevering over Januari 1941		32,05
30	Vervoerkosten vlasstroo naar school te Standdaarbuiten door van Loenhout		3.-.
7	C.Mareel, vlasmeester, loon		100
2	Vervoerkosten verkocht vlaslint		1,14
31	Bederie, Ongevallenverzekering		121,50
7	C.Mareel, vlasmeester, loon		100.-.
32	Aanraad, vervoerkosten vlasstroo naar school te Standdaarbuiten		3,25
7	C.Mareel, vlasmeester, loon		100.-.
33	steenkolen 1,70 + 1,80		3,50
34	L.Smoor, huur schuur voor berging stroo		25
35	G.E.B.Stroomlevering Februari		29,45
36	G.E.B. " Maart		28,15
37	G.E.B. " April		31,01
38	J.Dieroksens,stoppen voor elec.en arbeidsloon		2,35
39.	C.Mareel, loon voor uitzwingelen ruw gezwingeld vlas in aangenomen werk 850 KG lint a 15 cent		127,50
3.	Onkosten leden vlascommissie voor aankoop van vlas en telefoonkosten		5
3	idem, voor verkoopen vlas		6
3.	Weegloon en vrachtkosten vlas		17
3.	Laden van lokken		0,40
3.	Inkorten drijfriemen		0,80
3.	Inpakken vlaslint		1.-.
3.	telefoononkosten		2.-.
3.	Reparatie motor vlasinrichting		0,40
3.	Zakken halen te Standdaarbuiten		0,80
3.	J.v.d.Vorst, zwingelen 9610 KG stroovlas waaruit 1937 KG lint a 18 ct per KG zwingelloon		348,66
3.	idem, bedrijfsklaar- en schoonmaken school		5,60
3.	idem, het door de leerlingen gezwingeld vlas bijgewerkt en ingepakt		6,40
3.	idem, aanwezige afval gewogen en opgeladen		12,60
3.	idem, vlasstroo laden en lossen van magazijn naar school en vervoer		10.-.
3.	vrachtkosten van schipper Rotterdam en verlies door indrogen		81,08
3.	2960 KG. stroovlas bewerkt door school Standdaarbuiten waarvan 580 KG lint a 10 ct.per KG		58.-.
42	GEB electriciteit over Mei		50,77
	Totaal F.	1614,26	8046,79
			F. 9661,05.

Totale ontvangsten	F. 6022,84	Totaal verlies:	
Verlies variabele onkosten	" 2023,95	Variabele kosten	F. 2023,95
	F. 8046,79		
Verlies vaste onkosten	" 403,565	Vaste kosten	" 403,565
			F. 2427,515
¼ deel van 1614,26		Waarvan 67,3%v.Rijk	F. 1633,72
Overboeken op kap.dienst		" 32,7%v.d.Gem.	" 793,795
¾deel van 1614,26	1219,695		
	F. 1614,26		

31. Goderie Roosendaal, verzekeringen.
32. J. Aanraad, Oude Steenstraat 2, melkrijder-voerman.
34. L. Smoor, Dorpsstraat 70, landbouwer.
40. C. van Ginneken, Meirstraat 13, aannemer-timmerman.

Cursusj. 1940-41

Lijst van de leerlingen, die den Vlas-Zwingelcursus te Oud- en Nieuw-Gastel met vrucht hebben gevolgd en een diploma ontvangen. 8-4-1941

C.Musters,	B 145	Oud- en Nieuw Gastel
Adr. Kop	A 122	"
C. Buys	C 140	"
Mar.van Hooydonk	F 187	"
Petr.van der Heyden	B 49	"
Adr. van As	B 130	"
Adr. van Bavel	A 101	"
Petr.van den Aarssen	A 203	"
C.Kop	A 122	"
Fr.Antonissen	A 204	"
Hendrik Tak	A 381	"
Ant. van Oers	B 139	"
Adr. Paantjens	B 254	"
Ant.v.d.Klundert	A 61	"
Adr. Buys	C 140	"
Petr. van der Mimmen	B 281	"
W.van Steen	B 180	"
Jac. de Rond	B 117	"

DE VLASSTICHTING TE STANDDAARBUITEN

Van grote invloed op de vlasteelt en vlasserij in Gastel is geweest de Stichting Standaarbuiten tot bevordering van de Vlasnijverheid.

De vlasnijverheid stond in ons land ± 1934 op een zeer laag peil. Dat wat betreft de hoeveelheid geteelde vlas en ook wat betreft de kwaliteit ervan. Bovendien lag de ontwikkeling van de bewerkingsmethode ver achter bij wat b.v. in Vlaanderen gebeurde. Daar was de mechanisatie van oogsten en bewerking al ver gevorderd.

In die tijd van werkloosheid zocht men naar mogelijkheden om werk te verschaffen, ook in de landbouw. Ook wilde men daarbij zo min mogelijk afhankelijk zijn van het buitenland.

Vlas was een produkt, dat werk verschafte aan veel mensen. Bovendien kon het in ons eigen land geteeld en verwerkt worden.

"De Stichting Standdaarbuiten tot bevordering van de vlasnijverheid".

Ontvangen van van As, P.J.

te O. en N. Gastel, B. 130

de som van T I E N G U L D E N (f. 10,-)

Standdaarbuiten, 18 Februari 1939.

De Administrateur,

[signature]

N.B. Deze kwitantie wordt uiterlijk 1 Mei 1939 ingewisseld tegen één Bouwsteentje R.V.nr. 004

Een kwitantie die ingewisseld werd voor een bouwsteentje (aandeel) van de Stichting Standdaarbuiten tot bevordering van de vlasnijverheid. t.n.v. Petr. van As.

In Standdaarbuiten was C. Sweere, wethouder, de grote animator om de vlasteelt op een hoger peil te brengen. Op excursie naar Kortrijk had hij gezien hoe het beter kon. Met steun van de R.K. Vlassersbond richtte hij bovengenoemde stichting op. Deze stichting had tot doel het vlas te verwerken in warmwaterroterijen en turbines, zodat de kwaliteit zou verbeteren.

Kort voor de oorlog kon de roterij en een turbine gebouwd worden. Dat was niet het enige waarmee de kwaliteit verbeterd kon worden.

De Stichting Standdaarbuiten werd in 1938 opgericht. De grote promotor was burgemeester P. Jansen. Als eerste voorzitter werd C. Sweere gekozen. Deze laatste was zeer bekend in de West-Brabantse vlasserswereld. Je zag destijds dan ook bij veel vlassers zijn portret (gemaakt naar een schilderij).

Om de roterij en de turbines te kunnen bouwen werd geld geleend bij het werkfonds van 1934.

Er werden avondkursussen gegeven in verschillende plaatsen in de omgeving. De kursussen werden gegeven door de Stichting Vlasonderwijs voor Vlasbewerkers. Deze stichting exploiteerde de Beroepsschool voor Vlasbewerkers. Als leraren werden mensen uit Vlaanderen en Zeeland aangetrokken, zoals C. Moreel, J. van de Moortele en later H. van Gremberghe.

Van belang was ook de medewerking van Ir. De Jonge, Rijkslandbouwcontulent voor Vlasteelt en Vlasbewerking.

Deze kursussen waren een goede steun, maar om een kader van de vlassers te vormen werd een vlassersschool gesticht. Deze beroepsschool voor vlassers werd in 1940 geopend. Op deze school hebben veel Gastelaren gezeten, die later, hetzij zelfstandig hetzij in loondienst, in het vlas werkzaam waren. Er werd daar een tweejarige kursus gegeven.

Voor personen van 16-20 jaar twee dagen in de week en voor ouderen een winterkursus van een dag per week.

Naast de praktijk van vlasbewerken werd ook theorie geleerd van de vlasbewerking. Maar ook kregen de leerlingen les in boekhouden, sociale lasten en bedrijfsleer. Zo kon je als je het diploma haalde zelf-

No. 00010 No. 00010

COÖPERATIEVE VERENIGING

COÖPERATIEVE VLASFABRIEK "STANDDAARBUITEN" G.A.,

GEVESTIGD TE STANDDAARBUITEN

Opgericht bij akte op 18 december 1964 voor de ter standplaats de gemeente Wageningen gevestigde notaris Jan Poulle verleden.

BEWIJS VAN AANDEEL

IN HET KAPITAAL DER VERENIGING GROOT NOMINAAL

ZEVENTIG GULDEN

VOLGESTORT À PARI

TEN NAME VAN

ADRIANUS ALPHONSIUS VAN BAVEL,
wonende Rijpersweg 94, OUD-GASTEL

STANDDAARBUITEN, 18 december 1964

COÖPERATIEVE VERENIGING
COÖPERATIEVE VLASFABRIEK „STANDAARBUITEN" G.A.

De secretaris van het bestuur van de vereniging,

De voorzitter van het bestuur van de vereniging,

No. 00010 *f* 70,– No. 00010

standig vlasser worden.
Ook kon je een kursus roten halen en was je gerechtigd rootbaas te worden op een roterij. Dit was nodig om een roterij te exploiteren. Zo werkte op Roterij de Mark J. Rijsdijk als gediplomeerd rootbaas.

Tijdens de oorlog werden er nog kursussen gegeven en er kwamen toen zwingelmolens uit Gastel bij.

In november 1944 werden door oorlogshandelingen tijdens de bevrijding de gebouwen van beide stichtingen verwoest. Hetzelfde lot onderging trouwens een zeer groot gedeelte van Standdaarbuiten.
In 1948 werd de school opnieuw opgebouwd.

In 1952 waren er 14 leerlingen en er werden vervolgkursussen gehouden in machine- en motorkennis, elektrotechniek, textielkunde, belastingen en bedrijfseconomie.

Kursisten op de school kregen een rapport van de vorderingen en als afsluiting een diploma, als ze geslaagd waren. Zo'n rapport geeft een beeld van de vakken die gegeven werden.

In de jaren '50 werden er vlasopmaakwedstrijden gehouden tussen leerlingen en oud-leerlingen van Standdaarbuiten en Koewacht, waar ook een school was. Die wedstrijden waren steeds in een andere plaats.

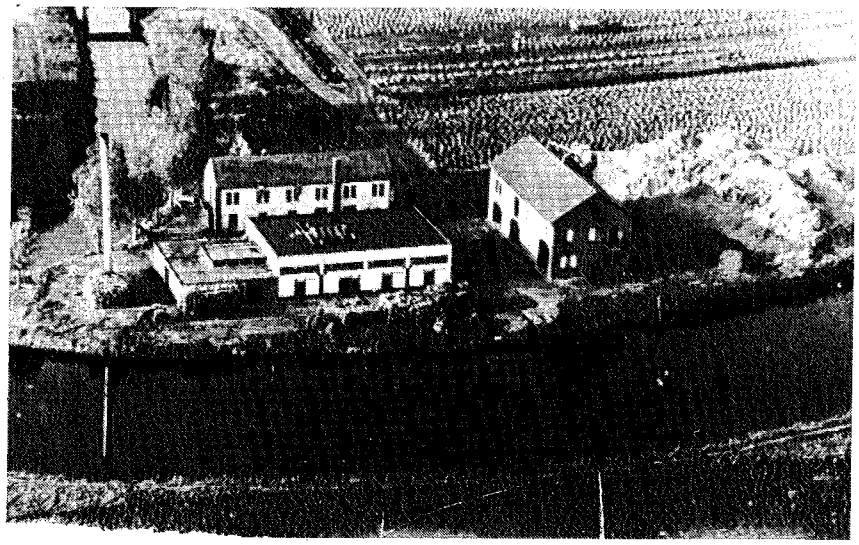

**Foto van de gebouwen van de Vlasstichting te Standdaarbuiten,waar veel "Gastels"vlas verwerkt werd.
Linksvooraan de roterij. Liksachter de Beroepsschool voor vlasbewerkers, Rechts het turbinegebouw met ernaast een hoop scheven.
Achter de gebouwen de droogweiden voor het gerote vlas.**

1943 Standdaarbuiten.
Met o.a. l.v. Jac. v.d.Klundert, Mach. v.d. Klundert. r.a. Joh. van Iersel. Rechtsvoor vlasmeester v.d. Moortele.

Dat opmaken ging als volgt:
Je kreeg als deelnemer een bepaalde hoeveelheid gezwingeld vlas. Daarvan moest je een egale kwaliteit maken. Alle ongerechtigheden, zoals scheven enz. moesten eruit gehaald worden.
Het opgemaakte vlas moest in een zgn. opmaakbak bijeen gebonden worden. En het gewicht van dat vlas moest weer een steen (2,82 kg) zijn.
Een deskundige jury beoordeelde het vlaslint.

Zo deed b.v. M. Rous uit Gastel mee in 1959 te Koewacht en won er de 7e prijs.
Ook A. Mies uit Gastel wist hoge prijzen te halen.

Maar intussen was het aantal leerlingen op de school sterk teruggelopen. In 1955 zaten er 11 leerlingen op de rootkursus en 12 op de school. In 1956 9 en in 1958 over twee leerjaren 8 leerlingen.
In kursusjaar 1958-'60 zijn er nog maar 4 leerlingen, die nu (1987) allen in Gastel woonachtig zijn, nl. G. Frijters, A. van As, J. Frijters en J. Rockx. Zij krijgen als laatste hun diploma op 27 mei 1960. Dan wordt de school gesloten.

De stichting, waarvoor in 1939 "bouwsteentjes" waren verkocht, werd in 1964 na veel strubbelingen omgezet in een Coöperatie.
Ook nu nog waren er enkele Gastelaren, o.a. A. van Bavel en M. van Iersel aktief bij betrokken.
Ook deze "Coöperatieve Vlasfabriek Standdaarbuiten GA" verdween.

In 1970 had de coöperatie nog 10 leden uit Gastel, maar uit de nieuwsbrief voor Vlasserij-Industrie bleek, dat de inventaris van de school voor ƒ 1,-- verkocht was. De repelmachine ging van de hand voor ƒ 198,--.

Een van de twee roterijen, die in het bezit van de stichting waren, werd niet meer gebruikt en de andere nog maal zelden.
In 1986 is de coöperatie opgeheven.

Geslaagden voor de vlascursus 1950. Oudenbosch.
Met o.a.: 1e l. H. Gremberghe,vlasmeester, 4e l. Joh. Akkermans,

5e l Petr. Tak, 4e r. Joh. Rijsdijk.

HOOFDSTUK VI

VLASSERSTAAL EN WOORDGEBRUIK

In de vlassertaal werden woorden en uitdrukkingen gebruikt, die we in het algemeen woordgebruik ook tegenkomen. In dit gedeelte is een woordenlijst opgenomen van woorden uit het vlas.

aangenomen - in het ... werken: werken tegen een van tevoren afgesproken prijs b.v. per roe, gemet of schrank.

aangooien - met een vork de bossen of schranken aangeven aan de man die het vlas tast (ook opsteken genoemd).

afgooien - met een vork de bossen of schranken vlas van de wagen of stapel gooien (ook afsteken).

baal - een grote zak van jute, waarin het afgewerkte vlas naar de exporteur werd vervoerd.

bak - grote betonnen ruimte van 4x4x2 meter, waarin het vlas geroot werd.

bies - hoogopschietend oevergewas, wat gebruikt werd om gerepeld vlas samen te binden.

blauwroot - het roten in de sloot (ook sloot- of modderroot genoemd).

blok - a. een stuk land;
b. een houten, stenen of ijzeren rol, waarmee het land gelijk gemaakt werd na het inzaaien.

bolkaf - de gebroken zaadhuisjes waar het lijnvlaszaad gezeten heeft.

bos - samengebonden vlas.

braak - een machine om na het roten de houtvezel in de vlasstengel te breken.

dun - het vlas staat dun: het staat ver van elkaar
(het staat dik : dicht bij elkaar).

gaar - als het vlas lang genoeg geroot is.

gang - een strook vlas op het land, die een plukker ineens meeneemt.

gebint - tasruimte in de schuur.

gemet - oppervlakte van ± 3/7 ha.

hekel - plankje met spijkers waardoor het gezwingelde vlas wordt getrokken om de knoopjes eruit te trekken.

hoop - tegen elkaar schuingeplaatste schranken vlas op het land.

inzetten - vlas in een rootbak plaatsen.

kantenplukken - met de hand de rand van een vlasblok plukken, zodat de plukmachine ruimte krijgt om zijn werk te doen.

kapel - kegelvormige hopen vlas om te drogen na het roten

katten - het op monster gekochte vlas weigeren, omdat dit niet overeenkomt met het monster.

klamp - stapel vlas (of stro).

knot - ingedraaid handsvol gebraakt of gezwingeld vlas.

krooi - groep arbeiders op het land.

laak - houten schop om modder op de wortels van het vlasstro te deponeren om het vlas onder water te houden in de rootsloot.

lijnzaad - vlaszaad.

lint - gezuiverde vlasvezel, als grondstof voor de spinnerij.

lokken - afvalvezels die bij het zwingelen uit het vlas worden geslagen.

mangat - kijkgat bovenin de rootbak.

mennen - het vlas naar huis halen met paard en wagen.

opmaakbakje - houten bakje om het gehekelde vlas op te maken.

opzetten - het gerote vlas in kapellen of hopen zetten.

opstop - korte pauze bij het vlasplukken met de hand.

pijl - een korte vlasplant.

pijlen - de bij het plukken achtergebleven planten plukken.

plukken - het rijpe vlas uit de grond trekken.

reep - plank met ijzeren pennen, waardoor het vlas ontdaan werd van de zaadbollen.

repen - het werken met de reep.

rootbaas - bedrijfsleider op een roterij.

roten - oplossen van pectine tussen de vlasvezels en de houten pijp in de vlasstengel.

roterij - plaats of inrichting waar geroot wordt.

scheef - gebroken houtdeeltjes uit de vlasstengel.

schrank - samengebonden ongerepelde vlas van vier tot acht handvollen.

slechten - eggen

sloten trekken - de sloten gereed maken voor slootroot.

steen - een gewichtmaat van vlas 2,82 kg.

tol - kleine ronde vlasschelf.

trapmolen - oude zwingelmolen, die met een trapinstallatie aangedreven wordt.

trijselmolen - (kafmolen): een molen met zeven om het vlaszaad te reinigen.

turbine - (trubine): machine, waarin het vlas achtereenvolgens wordt gebraakt en gezwingeld.

uitgooien - het gerote vlas uit de sloot of bak gooien.

vlasmeester - hoofd van vlasschool en/of voorlichter.

vlasstro - het geplukte vlas na het repen.

zwingelen - de houtachtige delen uit het vlas verwijderen.

zwingelkooi - een schuurtje waarin men vroeger zwingelde.

zwingelspaan - a. houten plankje waarmee men zwingelde met de hand;
b. plankjes aan zwingelmolen.

Enkele uitdrukkingen uit de vlasserstaal:

- Een hekel hebben aan iemand: De ander haalt de kwade kanten naar boven zodat men hem niet mag.
- Iemand over de hekel halen : Iemand op scherpe wijze bespreken (roddelen).
- Met zijn gat op de hekel zitten: Zich in een netelige positie bevinden.
- Een vlaskop : Iemand met blond haar.
- Ergens op gespind zijn : Iets graag willen hebben.
- Ergens op vlassen : Ergens op rekenen.
- Het vlas was niet te spinnen: Je kon er niets mee aanvangen.
- Zwingelde gij maar deur : Ga jij je gang maar.

Geraadpleegde literatuur:

Geschiedenis van vlas.

1. M.G. Smallegange: Akkerbouw heeft vlas nodig
19Nu 18e jaargang no. 5, sept. 1982, pag. 22-27.

2. Dr. A. Brouwers: De taal van de vlasser
Drukkerij Gebr. Jansen Nijmegen 1957.

3. Dr. J. Sneller : Geschiedenis van de Nederlandse landbouw 1795-1940
Wolters Groningen Batavia 1943.

4. A.C. de Zeeuw: Van lijnzaad tot vlaslint
Uitg. VIAZ KvK Dordrecht 1983 3e druk.

5. Dep. van Landbouw Nijverheid en Handel:
Verslagen en Meededeelingen van Directie Landbouw
1913 no. 3 's-Gravenhage 1913.

6. E. Sabbe: De Belgische Vlasnijverheid deel 1
De Tempel, Tempelhof, Brugge 1943
Uitgave Rijksuniversiteit Gent.

Nadere gegevens 1920-1934:

7. Meededeelingen Bestuur der Ned. Mij. ter bevordering van de Vlasindustrie: nr. 54 - 69 jaren 1920-1934.

Na 1945:

8. Jaarverslagen Ned. Vlasteelt en Vlasbewerking
Wageningen.

9. Nieuwsbrieven voor Vlasserijindustrie
's-Gravenhage vanaf 1964.

10. C. van Nispen: De kleine vlasnijverheid in West-Noord-Brabant,
Standdaarbuiten 1951.

11. Ir. E. Puylaert: De economische en sociale betekenis der vlasindustrie, november 1948.

12. De autotourist: Wevelgemnummer V.A.B. 28e jaargang nr. 23
6 november 1975.

13. Gemeentearchief der gemeente Oud en Nieuw Gastel, IIIe afd. vlaskursus Oud Gastel, standn. 11.83 class. 1851 362, IIe afd:
hinderwetvergunningen nr. 1574-1576
bouwvergunningen nr. 1612
jaarverslagen nr. 258.

14. Jubileumboek Coöp. Vlasfabriek Dinteloord 1920-1946
juli 1946.

15. Brabant nabij Hollands Diep, pag. 11-12 o.v.v.
C. van Nispen en R. Jacobs
van juniorkamer Volckerak 1983 IIe druk.

16. Publikaties De Grondwet - Brabants Nieuwsblad - De Stem -
Agrarisch Dagblad - De Veldbode.

17. Vlas en linnenindustrie:
Aangeboden door gebr. Van Lotringen, Eindhoven 1935.

18. J.M. v.d. Poel: Honderd jaar Landbouwmechanisatie
Ver. voor Landbouwgeschiedenis 1983 pag. 246-272.

19. P. de Boer: Cursus Landbouwwerktuigen
Vakgroep Smederij 1949.

20. J.G. Bols: Vlasroting
Lab. voor Levensmiddelenchemie en Microbiologie, Nijmegen 1968.

21. C.A. de Rooy-P.J. Jansen: Vlas
Standdaarbuiten.

22. Bert de Wilde: 20 Eeuwen vlas in Vlaanderen
Lannoo 1984.

Verdere gegevens verkregen door kontakten met:

A. (Jos) Aanraad, Adr. van Bavel, A. Bogers, H. v.d. Bosch, J. (Sjaak) Broos, A. Donkers, G. Frijters, J. van Iersel, H. Kempenaars, Fam. Korst-Van Iersel, Ant. v.d. Klundert, H. Meeuwissen-van Treyen, J. Moerings, J. (Jan) Rijsdijk, Mevrouw Schoonen, Mevrouw v.d. Vorst, allen uit Oud Gastel;
De heer G. Akkermans, Etten-Leur;
Mevrouw C. Berting-Meeuwissen, Berkel Enschot;
De heer A. Claassen, Breda;
De heer C. van Nispen, Bosschenhoofd;
De heer M. Rous, Hoogeveen.

Waarbij bij deze hartelijk dank voor hun welwillende medewerking.

P. Peeters.

DE MEEKRAPSTEKER VAN STAMPERSGAT

In het artikel "Bij de verhuizing van een monumentje" in het vorige jaarboek is vermeld dat het beeldje van de meekrapsteker te Stampersgat was vervaardigd door Joop Vlak uit Roosendaal.

Een inwoner van het meekrapstekersdorp maakte de schrijver van het artikel er op attent, dat niet Vlak doch Sjef Vissenberg uit Stampersgat de maker van het beeldje was. Later zijn door Joop Vlak wel miniatuurtjes van het beeldje gemaakt om bij bijzondere gelegenheden aan personen, die zich voor het meekrapdorp verdienstelijk hebben gemaakt, te worden uitgereikt.

Het eerste beeldje is deze zomer vervangen door een bronzen exemplaar.

P. Peeters.

ACTIVITEITENKALENDER 1987

- 24 januari Een excursie wordt gehouden naar het Archief van Nassau-Brabant in Zevenbergen, alwaar ontvangst plaats vindt door hoofdarchivaris de heer Jacobs. Daarna bezoek aan de Oudheidkundige Kamer van de Heemkundekring Willem van Strijen, wiens bestuur gastvrij ontvangt en rondleidt door hun uitgebreid en gevarieerd museum.
- 29 januari De Heemkundekring toont belangstelling bij het overlijden van haar lid, mevrouw Mulders-Scheepers te Oud Gastel.
- 7 februari Een deputatie van het bestuur van de Heemkundekring Het Land van Gastel is aanwezig op de feestelijke vergadering van de Raad van Aangeslotenen van het 40-jarige Brabants Heem te Tilburg.
- 13 februari De opening van de tentoonstelling "Zevenbergen en de P.T.T." mede georganiseerd door de Oudheidkundige Kring Zevenbergen. Een aantal leden van onze kring bezoekt deze expositie.
- 5 maart Een lezing verzorgd door Drs. Knippenberg met als onderwerp "Bijgeloof en Hekserij", alwaar 30 leden aanwezig zijn.
- 10 maart Op 83-jarige leeftijd overlijdt ons medelid mevrouw M.M.C.E. Brocatus, die ondanks haar hoge leeftijd steeds grote belangstelling voor onze vereniging aan de dag legde.
- 19 maart De jaarvergadering in eigen ruimte boven de bibliotheek, om 19.30 uur, waarna de heer Roebroeks film zal vertonen (aanwezig 40 leden).
- 24 maart Het bestuur benadert de erven Brocatus i.v.m. onderzoek mogelijke aankoop van het pand Dorpsstraat 83 als Dorpsmuseum. Tevens benadert het bestuur het college van burgemeester en wethouders met het verzoek om morele en financiële steun bij de oprichting van dit dorpsmuseum in Oud Gastel.
- 16 april Een bestuursvergadering met als voornaamste onderwerp "de huisvesting".
- 22 april Het bestuur schrijft een brief met betrekking tot "de donderstéen" in Oudenbosch aan het college van burgemeester en wethouders en een afschrift aan het bestuur van de Pedagogische Academie.

- 27 april Een extra algemene ledenvergadering op maandagavond 19.00 uur in eigen ruimte. Als voornaamste agendapunt komt eventuele aankoop pand Dorpsstraat 83 t.b.v. huisvesting van onze kring naar voren. Er is een alternatieve begroting gemaakt in verband met aankoop en een taxatierapport door een erkend makelaarskantoor. Een commissie wordt ter arbitrage benoemd staande de vergadering en deze zal binnen korte tijd verslag uitbrengen. Op deze bijeenkomst waren 34 leden aanwezig.
- 28 april Het Brabants Nieuwsblad wijdt een artikel met foto aan het Dorpsmuseum.
- 7 mei Het bestuur is in vergadering bijeen in verband met eventuele aankoop pand voor museum.
- 8 mei Er wordt een schrijven aan de erven Brocatus verzonden, waarin de optie op Dorpsstraat 83 te Oud Gastel wordt beëindigd.
  Ook is het bestuur vertegenwoordigd bij de opening van heemkamer "De Vierschaer" in Wouw.
- 11 mei Er wordt een brief met uitnodiging naar het gemeentebestuur gezonden. Dit voor een bezoek aan de werkruimte met bezichtiging van de verzameling van de Heemkundekring en ter kennismaking en bespreking van een aantal onderwerpen.
- 13 mei Brabantse Kringendag, waar 2 bestuursleden aanwezig waren.
- 23 mei Excursie naar "Reuzenhuwelijk en reuzenstoet" te Bergen op Zoom. Een aantal leden met eigen vervoer hier heen.
- 18 juni Het voltallig college en haar secretaris brengt op een werkavond een bezoek aan onze ruimte boven de bibliotheek. Tal van knelpunten in verband met huisvesting, financiën etc. worden uitvoerig besproken.
- 28 juni Een excursie wordt gehouden naar het Openluchtmuseum te Arnhem en de vesting Heusden.
  Om 8.30 uur vertrekken 2 bussen naar Arnhem, waar we rond 11 uur aankomen. Na koffie met gebak begint de bezichtiging van dit heemkundig zeer interessant museum. Het weer is goed en de stemming opperbest.
  Om 16.00 uur vertrokken we naar Heusden, welk vestingstadje een rondwandeling méér dan waard is. Rond half acht keert het gezelschap terug, voldaan, moe en tevreden.

- 20-21 juni Wij nemen deel aan de Marterei; zorgen voor de bierpomp; hebben een oud gerij bij onze kraam; houden een raadwedstrijd en delen de nieuw gemaakte folder uit van de Heemkundekring.

- 14 juli De secretaris schrijft een brief naar de "Landinrichtingscommissie" te Etten-Leur, om de commissie te wijzen op de belangrijke heemkundige en historische waarden, die aangetast kunnen worden indien niet met grote zorg te werk gegaan wordt. Op 17 september antwoordt de commissie dat zij met onze opmerkingen en wensen op heemkundig en historisch gebied rekening zullen houden. De ruilverkaveling zal hopelijk ons landschap verfraaien in de toekomst.

- 17 september Een bestuursvergadering met benoeming van een officiële huisvestingscommissie bestaande uit:
de heer C. van Ginneken, hoofd gemeentewerken
de heer H. Sweere, makelaar
de heer J.D. Bonnerman, lid bestuur,
later uitgebreid met:
de heer Dierckxsen, cand. notaris en
de heer Kuipers, directeur Rabobank.
Deze commissie heeft in één maand 4x vergaderd en een uitgebreid onderhoud met het college van burgemeester en wethouders gehad.

- 20 september Een excursie naar Lier (België).
Om 8.00 uur vertrek per bus met 45 personen.
Van 9.30 tot 16.00 uur rondwandeling door de stad, onderbroken door een Kempische koffietafel. Een waardevolle leerzame dag met schitterend weer.

- 15 oktober De halfjaarlijkse huishoudelijke ledenvergadering, waarna dia's en films met betrekking tot Oud Gastel en de bevrijding.

- 12 november Een lezing door Pastor Van de Bosch uit Stampersgat over "De Carmelieten die in 1695 trachtten religieuze voet in Prinsenland en Fijnaart te zetten".

- 26 december Tentoonstelling over Heem- en Oudheidkunde door "Het Land van Gastel". Hier verschijnt ook het Jaarboek 1987.

INFORMATIE HEEMKUNDEKRING HET LAND LAND VAN GASTEL

DOEL:

De Vereniging, de Heemkundekring "Het Land van Gastel, stelt zich ten doel:

a. Het dorp Oud Gastel en haar inwoners op elk gebied dat onder heemkunde valt, te bestuderen en te onderzoeken.

b. In brede kring belangstelling te wekken voor de geschiedenis van Oud Gastel en de bevolking.

c. Te ijveren voor het behoud van het eigen karakter en de schoonheid van Gastel en omgeving.

De Vereniging tracht dit doel te bereiken door:

A. Het houden van vergaderingen, lezingen en excursies.

B. Het benaderen van en samenwerken met instanties en personen, die kunnen helpen het gestelde doel te bereiken.

C. Het verzamelen van voorwerpen en geschriften, die betrekking hebben op heemkunde in de ruimste zin.

(Statuten der Heemkundekring art. 2).

-o-o-o-o-

De Heemkundekring, opgericht 25 november 1980, beschikt over een eigen werklokaal, archief en tentoonstellingsruimte boven de Openbare Bibliotheek aan de Veerkensweg te Oud Gastel.

Hier komt elke 1e en 3e donderdagavond van de maand een vaste kern van leden bijeen om voorkomende werkzaamheden te verrichten.

U bent eveneens welkom.

De vereniging telt 100 leden en geeft voor de leden en overige belangstellenden rond Kerstmis een jaarboek uit.

De jaarcontributie bedraagt *f* 25,-- per persoon en *f* 35,-- per gezin.

Bankrekening : Amro 42 96 83 324
Rabo 14 11 37 126.

U kunt bellen of schrijven:

1. Als u zich op wilt geven als lid.
2. Als u informatie wilt hebben.
3. Voor het ophalen van materialen o.a. boeken, foto's, bidprentjes, gereedschap enz.

naar:

- F. van Merriënboer, Oranje Nassaustraat 29, tel. 2033, voorzitter.
- J.D. Bonnerman, Angel 33, tel. 1588, secretaris.
- P. Peeters, Van Glymesstraat 16, tel. 1730, penningmeester.

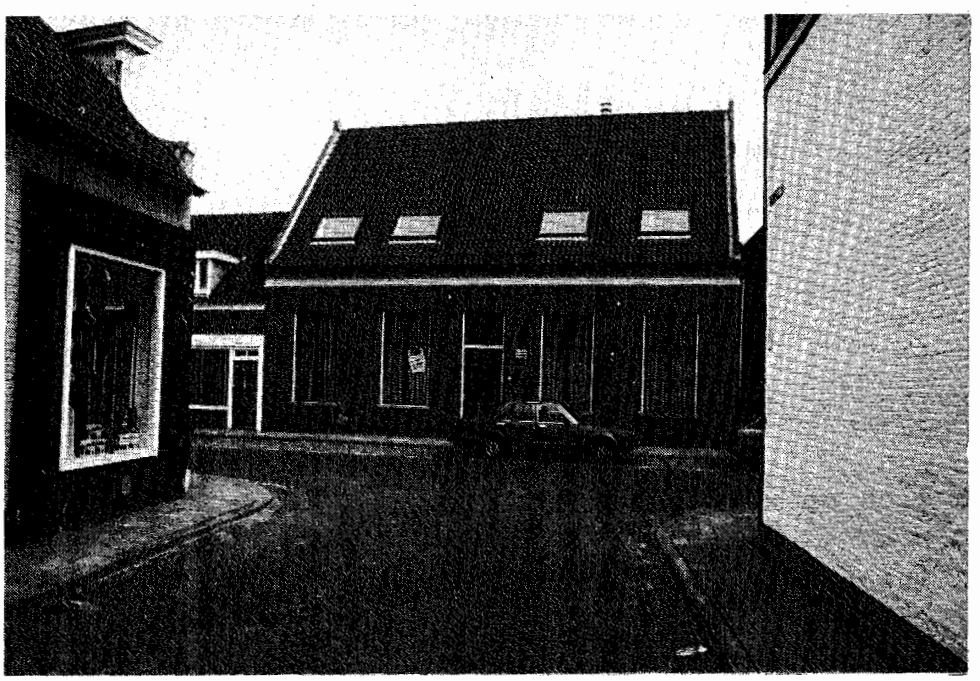

De nieuwe huisvesting van de Heemkundekring?
GASTELS DORPSMUSEUM"DE DRIE SNOEKEN".

INHOUDSOPGAVE

		Blz.
1.	Voorwoord	1
2.	Jeugdvereniging "De Jonge Wacht" afdeling Oud Gastel 1936-1941	2
3.	Het Gastelse zwerfblok "De Dondersteen"	19
4.	Spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegdes zoals die in het Gastels dialect worden gebruikt	36
5.	Tweede aanvulling op de inventarislijst van de Gastelse volkstaal	40
6.	De geschiedenis van oude Gastelse families - De familie De Bie	47
7.	1887 - Honderd jaar geleden	63
8.	Over vlas en vlasserijen in Oud Gastel	65
9.	De meekrapsteker van Stampersgat	152
10.	Activiteitenkalender 1987	153
11.	Informatie Heemkundekring Het Land van Gastel	156
12.	Inhoud	159

-o-o-o-o-

COLOFON.

Jaarboek 1987.

Uitgave van :	Heemkundekring Het Land van Gastel
Redactie :	De heer P.F.A. Akkermans De weleerwaarde heer W. van Dam De heer F. van Merriënboer De heer P. Peeters De heer H.C.J. Zandbergen
Druk :	Werkvoorzieningsschap West Noord-Brabant Roosendaal

Uit deze uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

HEEMKUNDEKRING HET LAND VAN GASTEL